ЮРИДИЧНА НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 1/2015

ЗМІСТ

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Сербан Ф.І. Федералізація чи децентралізація. Виклики часу 7

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Онищенко О.С. Способи відшкодування моральної шкоди 15

ЖИТЛОВЕ ПРАВО

Виноградова Г.В. Житло для внутрішньо переміщених осіб у системі житлового фонду спеціального призначення 21

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

Матчук С.В. Особливості правового режиму земель лісового фонду 30

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Звоненко О.О. Суб'єкт злочину, передбаченого ст. 288 КК України 36

Кузнецов В.В. Окремі питання відмежування залишення в небезпеці від ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані 44

Мельниченко В.Л. Предмет злочину проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів 53

Олєйнічук О.М. Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст.175 КК України 72

Ольховенко О.І. Безпосередній об'єкт злочину, передбаченого ст. 385 КК України 81

Орлов Ю.В. Безпосередній об'єкт злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму 91

Савенкова Т.Г. Безпосередній об'єкт злочину, передбаченого ст. 238 КК України 101

Сервецький І.В., Горюн А.А. Сутність та значення позбавлення волі на певний строк як виду покарання 113

Фітьковський С.М. Історичний розвиток кримінальної відповідальності за вбивство двох або більше осіб 120

КРИМІНОЛОГІЯ

Сокол О.О. Кримінологічна характеристика особистості злочинця, який ухиляється від сплати аліментів 127

НАУКА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Панов М.І., Анісімов Г.М. Наука кримінального права і проблема її міждисциплінарних зв'язків 133

СОЦІОЛОГІЯ ПРАВА

Рапаєва М.В. Особливості впливу глобальної економічної кризи на суїцидальну поведінку населення 143

ПЕРСОНАЛІЇ

Привітання з ювілеєм Харь Інну Олексіївну 151

ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

№ 1/2015

СОДЕРЖАНИЕ

КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО

Сербан Ф.И. Федерация или децентрализация. Вызовы времени 7

ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО. ГРАЖДАНСКОЕ ПРОЦЕСУАЛЬНОЕ ПРАВО

Онищенко А.С. Способы возмещения морального вреда 15

ЖИЛИЩНОЕ ПРАВО

Виноградова Г.В. Жилье для внутренне перемещенных лиц в системе жилищного фонда специального назначения 21

ЗЕМЕЛЬНОЕ ПРАВО

Матчук С.В. Особенности правового режима земель лесного фонда 30

УГОЛОВНОЕ ПРАВО

Звоненко Е.А. Субъект преступления, предусмотренного ст. 288 УК Украины 36

Кузнецов В. В. Отдельные вопросы отграничения оставления в опасности от неоказания помощи лицу, находящемуся в опасном для жизни состоянии 44

Мельниченко В.Л. Предмет преступления проведения взрывных работ с нарушением правил охраны рыбных запасов 53

Олейничук А.Н. Субъективная сторона преступления, предусмотренного ст.175 УК Украины 72

Ольховенко А.И. Непосредственный объект преступления, предусмотренного ст. 385 УК Украины 81

Орлов Ю.В. Непосредственный объект преступления незаконное уничтожение избирательной документации или документов референдума 91

Савенкова Т.Г. Непосредственный объект преступления, предусмотренный ст. 238 УК Украины 101

Сервецкий И.В., Горюн А.А. Суть и значение лишения свободы на определенный строк как вида наказания 113

Фитьковский С.Н. Историческое развитие уголовной ответственности за убийство двух или более лиц 120

КРИМИНОЛОГИЯ

Сокол О.О. Криминологическая характеристика личности преступника, который уклоняются от уплаты алиментов 127

НАУКА УГОЛОВНОГО ПРАВА

Панов Н.И., Анисимов Г.Н. Наука уголовного права и проблема ее междисциплинарных связей 133

СОЦИОЛОГИЯ ПРАВА

Рапаева М.В. Особенности влияния глобального экономического кризиса на суицидальное поведение населения 143

ПЕРСОНАЛИИ

Поздравления с юбилеем Харь Инну Алексеевну 151

J U R I D I C A L S C I E N C E

SCIENTIFIC JURIDICAL JOURNAL
№ 1/2015

CONTENTS

CONSTITUTIONAL LAW

Serban F.I. Federalization or decentralization. Challenges 7

CIVIL LAW. CIVIL PROCEDURE LAW

Onishchenko A.S. Methods for non-pecuniary damage 15

HOUSING LAW

Vinogradova G. Housing for IDPs in the system of housing for special purposes 21

LAND LAW

Matchuk S.V. Features of the legal regime of forest land 30

CRIMINAL LAW

Zvonenko O. Subject of a crime under Art. 288 of the Criminal Code of Ukraine 36

Vitalii V. Kuznetsov. Some questions on distinction between leaving a person in danger and failure to render assistance to a person in danger 44

Melnichenko V.L. Subject blasting crime in violation of the rules of fish stocks 53

Oleinichuk O.M. The subjective side of corpus delicti under Article 175 of the Criminal Code of Ukraine 72

Olhovenko A.I. The immediate object of the crime under Art. 385 of the Criminal Code of Ukraine 81

Orlov V. Direct object of the crime illegal destruction of election documents or documents of the referendum 91

Savenkova T.G. Direct object of crime, envisaged by cl. 238 of the Criminal Code of Ukraine 101

Cervetsky I., Goryun A. Nature and significance of imprisonment for a certain lines as punishment 113

Fitkovskij S.M. Historical development of criminal responsibility for murder of two or more persons 120

CRIMINOLOGY

Sokol O.O. Criminological characteristics of offender who refuses to pay alimony 127

CRIMINAL SCIENCES

Panov M.I., Anisimov G.M. Science of criminal law and the problem of its interdisciplinary connections 133

SOCIOLOGY OF LAW

Rapaieva M.V. Features of influence of global economic crisis are on suicide of population 143

PERSONALIA

Congratulations on the anniversary of Khar Innu Olekseevnu 151

ФЕДЕРАЛІЗАЦІЯ ЧИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ. ВИКЛИКИ ЧАСУ

Ф.І. Сербан
доцент кафедри загальноюридичних дисциплін
Київського університету туризму, економіки та права

Постановка проблеми. Питання державного устрою та організації публічної влади, функціональний підхід до розуміння поняття державної влади завжди були предметом дослідження вчених конституціоналістів та правників-практиків у сфері державного устрою і управління, організації місцевого самоврядування. В умовах сьогодення політичні та соціально-економічні орієнтири розвитку української держави вимагають нових взаємовідносин у стосунках людина-суспільство-держава. Конституція України започаткувала нову ідеологію – служіння держави інтересам людини і переходу від ідеології владарювання держави над людиною. Ця ідеологія повинна бути визначальною у взаємовідносинах органів виконавчої влади і громадян, а ст. 3 Конституції України зазначає: «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність...». Проголошений Конституцією України принципово новий підхід до ролі держави у відносинах з людиною являється основним, хоча і не є єдиним, викликом часу в умовах нинішньої політичної ситуації в державі. Власне це питання і породжує пошук оптимальних рішень щодо державного устрою, способу державного управління, реалізації громадянами свого права на достойний рівень участі в управління з метою досягнення високого та гідного рівня життя у своїй країні. Ст. 132 Конституції України визначає однією із засад державного устрою України «поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій», а ст. 7 Конституції зазначає «В Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування».

Тому питання федералізації як форми державного устрою і децентралізації як принципу реалізації державної влади і управління є на сьогодні досить актуальними для розвитку української держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання державного устрою, форм організації публічної влади завжди були і залишаються предметом наукових досліджень багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених. Вагомий внесок зробили вітчизняні вчені: О.Ф. Фрицький, Ю.М. Тодика, В.Ф. Погорілка,

© Ф.І. Сербан, 2015

В.М. Шахован, А.Є. Шевченко, Н.Т. Шукліна, О.В. Совгиря, Ю.С. Шемшученко, О.У. Ющик, В.В. Міщук, О.В. Батанов, Н.К. Усаєва, П.М. Рабінович, В.Ф. Сиренко, В.П. Горбатенко, М.У. Козюбра, В.В. Цвєтков, В.М. Селіванов, Т.О. Мурашин, А.З. Георгіца, Р.Ф. Тринюк, С.М. Тимченко, К.О. Закоморна, В.О. Ріяка, В.У. Орленко, О.Я. Лапка, О.М. Євтушенко; а також зарубіжні вчені: В.Є. Чиркін, Ю.А. Тихоміров, І.А. Умнова, М.Х. Фарушкін, К.Т. Курашвілі, А.М. Карапетян, А.І. Ковлер, А.М. Салмін, Р.В. Екгібарян, І.А. Алгебастрова, Г.М. Андрєєва, К.В. Арановський, С.К. Бостан, Л.А.Окуньков, Д.А. Ковачьов, В.В. Моклаков, М.І. Зріашвілі, М.В. Баглай, Ю.І. Лестбо, Л.М. Ентіка, Н.В. Варламова, В.А. Савицький, С.А. Авак'ян, Б.М. Топорнін, Н.Ф. Чудаков, А.В. Якушев.

Мета статті. На основі аналізу теоретичного, наукового та практичного досвіду вітчизняних та зарубіжних авторів: дати характеристику історичного та теоретико-наукового розуміння федерації як форми державного устрою і управління; федерації як державно-правової ідеології; децентралізації як способу (принципу) організації публічної влади у федеративних та унітарних державах; визначити оптимальних шлях реформування публічної влади української держави на сучасному етапі.

Основні результати дослідження. Україна як самостійна держава існує недавно і так склалося історично, що вона складається з різних гетерогенних частин. Яскравим прикладом є Автономна Республіка Крим (нині анексована територія Російською Федерацією). Звичайно, питання федералізації, які часто чути як заклики до зміни устрою держави у зв'язку з політичними подіями, зокрема на сході України мають мати серйозні обговорення у суспільстві, особливо в інформаційному просторі, де потрібно досить ефективно враховуючи історію розвитку українського державотворення, національно-етнічних особливостей та культурологічних традицій окремих її частин проводити роз'яснювальну та навіть просвітницьку роботу.

Чи може федералізм бути державним принципом розвитку України?

Федералізм можна розглядати як принцип політичного, адміністративного, національного та територіального устрою держави, а також як політико-правову ідеологію такого устрою. Отже, «федерація – держава, яка є об'єднанням відносно самостійних (автономних) регіонів, державних утворень; форма державного устрою, союзна держава, що складається з окремих суб'єктів об'єднання (автономних республік, країв, земель, штатів, кантонів, провінцій, губерній, еміратів тощо)» [1]. Федерацію можна розглядати як політичну організацію державної влади (федеративної держави) в якій її частини (окремі державні утворення) мають ознаки державної організації публічної влади і наділені певними владними державно-правовими повноваженнями. Зазвичай, кожний член (складова частина) федеративної держави може мати свою конституцію чи інший правовий акт (статут), а звідси «свої» органи держави: органи влади, правоохоронні і судові органи. Встановлені межі компетенції федеративних органів розповсюджуються на всю територію країни. Як правило, суб'єкти федерації не наділені державним суверенітетом, мають умовні кордони, не мають власних збройних сил, грошової одиниці, не є

суб'єктами публічних міжнародних відносин. Обов'язковим елементом федерації є двопалатний парламент, де нижня палата формується з представників всієї держави, а верхня з представників суб'єктів федерації. Зазвичай федерації формуються на мовній, територіальній, національній або змішаній основі. В залежності від правової форми утворення федерації поділяються на конституційні, договірні та конституційно-договірні; на централізовані та децентралізовані; на симетричні та асиметричні.

Історія виникнення федералізму як політико-правової ідеології була зумовленою особливостями державного розвитку країн. В основу ідеології федералізму були покладені різні концепції державного суверенітету. Подальший історичний розвиток призвів до втрати практичного значення для федеративних держав питання суверенітету. Натомість все більшого значення набуває концепція співробітництва між федеративними органами і суб'єктами федерації, а також між самими суб'єктами. Виникає питання пов'язане з колом повноважень (компетенцією) суб'єктів федерації, що свідчить про централізацію чи децентралізацію держави, а так само про принцип рівності суб'єктів федерації, тобто симетричності чи асиметричності федерації. Важливим для характеристики федерації є організація її території що склалася в результаті впливу історичних, географічних та етно-національних чинників.

Слід зауважити, що федеративні держави мають різні форми і способи утворення (виникнення), такі як добровільні об'єднання частин з ознаками держави в одну державу (федерацію), або коли держава дає право утворення окремих частин з ознаками держави, які залишаються складовими федеративної держави. В обох цих випадках є ключове питання – розподіл повноважень (компетенції) серед суб'єктів (частин) федерації, а саме визначальне – між суб'єктами федерації і самою федерацією, іншими словами між «центром» і окремими «регіонами».

Визначальним на думку автора є те, що на сьогоднішній день потрібно розрізняти федерацію як форму державного устрою та децентралізацію як спосіб (принцип) здійснення (реалізації) державної влади (управління), адже децентралізація характерна для федеративних і унітарних держав однаково.

Децентралізація згадується в Україні вперше в Конституції Української Народної Республіки (УНР) від 29 квітня 1918 року: «не порушуючи єдиної своєї влади, УНР надає своїм землям, волостям і громадянам права широкого самоврядування, дотримуючись принципу децентралізації» [2].

В юриспруденції домінує думка, що унітарні держави за ступенем своєї демократизації значно поступаються федеративним, оскільки останні є більш децентралізованими [3].

Конституція України (ст. 1) встановлює: «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава», а далі (ч. II ст. 5): «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює свою владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» [4].

Надмірна централізація влади, неефективна організація влади на регіональному рівні, недієздатність місцевого самоврядування і досі залишаються проблемою українського суспільства [5].

Централізація є історично домінуючою тенденцією в політиці упродовж тривалого цивілізаційного процесу. Це пояснюється соціальною природою самої влади з її об'єктивними централізаторськими прагненнями до єдиновладдя і підпорядкування. Централізація – це зосередження і концентрація керівництва і управління, прав і повноважень, функції соціального і державного управління у єдиному центрі і ґрунтується на постійно діючому, безперервному і стійкому зв'язку підпорядкованості кожної складової управлінської системи – принципі субординації.

Централізація відіграє позитивну роль у справі забезпечення цілісності і збереження політичним систем, а з іншого боку «жорсткий» (в крайніх межах) централізм негативно вплинув на світовий розвиток, адже постійно провокував протистояння влади і народу, держави і суспільства. Така ситуація породжувала узурпацію влади і права діяти від імені народу, що приводить до поширення корупції у верхніх ешелонах влади та має наслідком значне перевантаження центральних органів влади, а відповідно послаблення її ефективності. Одночасно відбувається звуження повноважень і обмеження функцій нижніх складових у системі соціального управління.

Демократія приводить до органічного поєднання централізації з децентралізацією, що означає концентрацію на центральному рівні лише самих основних функцій керівництва і управління та значне розширення повноважень нижчих складових у системі соціального управління.

Децентралізація – процес перерозподілу або диспергування функцій, повноважень людей або речей від центрального управління [6], а за тлумаченням Великого тлумачного словника сучасної української мови – це система управління, за якої частина функцій центральної влади переходить до місцевих органів самоуправління; скасування або послаблення централізації [7].

Відповідно до Європейської Хартії Місцевого Самоврядування від 15.10.1985 р., зміст місцевого самоврядування полягає у праві громадян на участь в управлінні державними справами і що це право може найбільш безпосередньо здійснюватися саме на місцевому рівні та самостійно забезпечити ефективне і близьке до громадянина управління на демократичних принципах і під свою відповідальність вирішувати частину суспільних справ маючи широку автономію щодо своїх функцій та необхідні ресурси для їх виконання, діючи в межах конституції та законів відповідної держави. Органи місцевого самоврядування визнано однією з головних підвалин будь-якого демократичного режиму.

В залежності від розподілу чи перерозподілу владних повноважень між центром і нижчими ланками розрізняють два типи децентралізації: адміністративна і демократична. Перший тип характеризується розширенням повноважень місцевих адміністративних органів, які діють незалежно і самостійно в межах своєї компетенції. Для другого типу характерним є створення розгалуженої системи місцевого самоврядування, в якій управління місцевими спра-

вами в межах встановленої законом компетенції вирішується органами і посадовими особами, обраними населенням відповідної місцевої території.

Характерним для обох типів децентралізації попри їх відмінності є спільні сутнісні ознаки: законодавче розмежування функцій і повноважень між різними рівнями управління, невтручання держави у сферу суверенних прав органів місцевого самоврядування; самостійність у фінансовій сфері; розвиток розгалуженої системи місцевого самоврядування.

В залежності від форми державного устрою у сучасному світі поєднуються окремі елементи адміністративної і демократичної децентралізації, оскільки сенс децентралізації може здійснюватися в частині різних способів її застосування, а ступінь децентралізації залежить від ступеня її функціональної здатності (ефективності).

Україні у спадок від колишнього СРСР дісталася така система адміністративно-територіального устрою, яка характеризується високим ступенем централізації влади по вертикалі. Органи місцевого самоврядування не стали провідниками ефективної політики в інтересах людини і забезпечення захисту нагальних потреб територіальних громад [8].

Метою децентралізації повинно стати надання громадянами та їх представницьким органам вагомого впливу у реалізації політики та розробки законів. Для цього необхідно провести конституційні реформи, які повинні підвищити ефективність діяльності як центральних, так і місцевих органів влади, створення сприятливих умов для економічного розвитку.

Децентралізація повинна передбачати її впровадження у всі сфери життєдіяльності громадян, суспільства і держави, тобто має відбутися децентралізація управління у всіх сферах, як то: політичній, адміністративній, фінансовій, фіскальній, економічній, ринковій тощо.

Дуже високий ступінь децентралізації спостерігається у Швеції, Данії; на належному рівні у Польщі, Франції тощо.

Враховуючи досвід багатьох держав треба обережно його використовувати. Слід враховувати специфіку українського досвіду державотворення, історичну та генетичну пам'ять поколінь на землях території України, національні традиції, етнокультуру, релігійні вподобання, мовне питання, регіональні особливості соціально-економічного стану тощо.

Особливу увагу слід приділити фінансовій децентралізації, оскільки вона відображає фінансові повноваження органів місцевого самоврядування, а це в свою чергу являється фундаментальною умовою життєдіяльності та спроможності органів місцевого самоврядування.

Фіскальна децентралізація сприяє ефективному забезпеченню суспільними послугами шляхом ретельнішого узгодження видатків органів влади з найнеобхіднішими місцевими потребами [9]. Обов'язковою умовою існування дієвого інституту самоврядування є формування більшої частини доходів місцевих бюджетів за рахунок місцевих податків і зборів, які самостійно встановлюються органами самоврядування [10]. Реалізація законодавчого закріпленого права кожного адміністративного утворення на економічну самостійність неможливе без наявності в кожного органу влади власного бюджету і права

його складання, затвердження і виконання без втручання ззовні [11]. Децентралізація сприяє створенню сприятливого клімату для місцевого бізнесу.

Висновки. Щоб приєднатися до Європейського Союзу Україна повинна провести велику кількість різноманітних реформ, включаючи і фінансову децентралізацію, оскільки без фінансового забезпечення неможливо досягти значних і вагомих результатів в інших сферах реформування.

Якщо розглядати реформу державного управління і місцевого самоврядування без політичного підґрунтя, то децентралізація є дуже важливою умовою подальшого розвитку української держави. Децентралізація не тільки послабить, а й зміцнить центральну владу оскільки у її компетенції залишаться тільки важливі повноваження національного рівня, що дасть можливість зосередити (зконцентрувати) увагу на їх вирішенні. Поточні питання досить ефективно можуть вирішуватися на регіональному чи місцевому рівнях.

Децентралізація – фундаментальний, хоча і не єдиний, принцип системи державного управління розвинених країн. Не варто доводити постулат про те, що мінімізація завдань призводить до ефективнішого і якіснішого їх виконання і досягнення значно кращих кінцевих результатів.

Історичний досвід багатьох країн, які провели реальну децентралізацію власне в унітарних державах (країни ЄС) засвідчує, що децентралізація приносить досить ефективні позитивні результати оскільки:

– по-перше, значно зросте значення і роль місцевої управлінської еліти, а відповідно якість, ефективність та результативність її роботи;

– по-друге, децентралізація влади і перезавантаження бюджетної системи в бік відповідного розподілу коштів для реалізації повноважень органів місцевого самоврядування призводить до підвищення ефективного і раціонального використання бюджетних коштів в цілому;

– по-третє, значне підвищення якості та ефективності управління на центральному (державному) рівні оскільки відпадає необхідність вирішення безлічі поточних проблем місцевого рівня, не завжди правильно їх розуміючи і оцінюючи, а зосередившись на системних проблемах державного (національного) масштабу.

Україна має свій досвід і повинна визначити свій шлях проведення реформи децентралізації. Якнайшвидше прийняття до реалізації концепції реформ щодо децентралізації влади позволить вирішити багато насущних питань сьогодення і прискорити вхід України до Європейського Союзу. Це одне з найважливіших завдань держави і суспільства, всього українського народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Юридична енциклопедія: В 6 т. / [редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.] – К. : «Укр. енцикл.», 1998. – Т. 6 – С. 258.

2. Конституція Української Народної Республіки (статут про державний устрій, права і вільності УНР), ст. 5 від 29 квітня 1918 року / Конституційні акти України 1917-1920. Невідомі Конституції України. - К. : Філософська і соціологічна думка. – 1992.

3. *Шевченко А.Є., Міщук В.В.* Шляхи оптимізації унітарної форми державного устрою України на прикладі Італії / Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. Збірник наукових праць. – 2012. – №3.

4. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року / Відомості Верховної Ради України – 1996. - №30. – Ст. 141 (Про визнання такими, що є чинними на території України положень Конституції України, прийнятої на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року, із змінами і доповненнями, внесеними Законами України від 8 грудня 2004 року №2222-IV, від 1 лютого 2011 року №2952-VI, від 19 вересня 2013 року №586-VII, див. Постанову ВР №750-VII від 22.02.2014).

5. *Євтушенко О.Н.* Проблеми децентралізації державної влади і місцеве самоврядування в Україні / Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – 2009. – №29.

6. Definition of decentralization Herrian-Webster Dictionary, accessed February 4, 2013.

7. Децентралізація / Великий тлумачний словник сучасної української мови на Lingvo.ua / www.lingvo.ua/ru

8. *Верещук І.А.* Особливості територіальної організації влади Львівської області / Економічний часопис – XXI. Науковий журнал – XXI. – 2011. – №9-10.

9. *Хамініч С.Ю., Климова В.М.* Особливості фіскальної децентралізації в умовах розвитку національного господарства України / Вісник Дніпропетровського університету. Науковий журнал. – 2011. – №10/1.

10. *Макаренко О.Є.* Шляхи розвитку фінансової незалежності місцевого самоврядування / Державне будівництво. Електронне наукове фахове видання. – 2008. – №1.

11. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, №50-51, ст. 572.

Сербан Ф.І. Федералізація чи децентралізація. Виклики часу

У статті проаналізовані питання державного устрою та організації публічної влади, подана характеристика федералізації як державно-правової ідеології, федерації як форми державного устрою та децентралізації як принципу організації публічної влади у федеративних і унітарних державах з метою визначення оптимального шляху реформування публічної влади української держави на сучасному етапі.

Ключові слова: *федерація, федералізм, повноваження, компетенція, централізація, децентралізація, демократизація, суверенітет, соціальне управління, центральна влада, місцеве самоврядування, автономія, фінансова сфера.*

Сербан Ф.И. Федерация или децентрализация. Вызовы времени

В статье проанализированы вопросы государственного устройства и организации публичной власти, представлена характеристика федерализации как государственно-правовой идеологии, федерации как формы государственного устройства и децентрализации как принципа организации публичной власти у федеративных и унитарных государствах с целью определения оптимального пути реформирования публичной власти украинского государства на современном этапе.

Ключевые слова: *федерация, федерализм, полномочия, компетенция, централизация, децентрализация, демократизация, суверенитет, социальное управление, центральная власть, местное самоуправление, автономия, финансовая сфера.*

Serban F.I. Federalization or decentralization. Challenges

The paper analyzes the issues of state and organization of public authority, as the characteristic of the federalization of state-legal ideology, the federation as a form of government and decentralization as a principle of organization of public authority in federal and unitary states in order to determine the optimal path of reforming the public authorities of the Ukrainian state at the present stage.

Key words: *federation, federalism, powers, responsibilities, centralization, decentralization, democratization, sovereignty, social management, the central government, local government, autonomy, financial sphere.*

Стаття надійшла до редакції 10.12.2014.

СПОСОБИ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ

О.С. Онищенко
здобувач кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ

Постановка проблеми. Питання захисту прав і свобод людини є одним з найважливіших для сучасної української держави. Саме на їх захист спрямовано прийняті останнім часом міжнародні нормативно-правові акти, які визначають, що людина є найвищою цінністю суспільства, а головний обов'язок правової держави – належне забезпечення її прав і свобод. Так, преамбула до Загальної Декларації прав людини закріплює положення, за яким визнання гідності, властивої всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їх прав є основою свободи, справедливості та загального миру. Преамбула до Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права проголошує, що всі права людини «випливають із властивої людській особі гідності». Тому на сьогодні в Україні інститут моральної (немайнової) шкоди займає центральне місце серед зобов'язань по відшкодуванню шкоди, адже спрямований в першу чергу на захист абсолютних прав фізичних і юридичних осіб, які створюють у своїй сукупності основу цивільних правовідносин.

У зв'язку з цим заслуговує на підтримку думка А.І. Дрішлюка, який вказує, що розгляд цивільних спорів про відшкодування моральної шкоди завжди є клопітною та морально важкою справою. З однієї сторони – потерпіла особа, з іншої – особа, яка може вважати себе невинуватою, або яка вважає, що вона не повинна відшкодовувати завдану моральну шкоду. Особливо важко, коли шкоди завдано життю, здоров'ю потерпілої особи, яка отримує інвалідність, і в таких випадках розуміння того, що будь-які гроші здоров'я не повернуть, лише детермінує конфлікт, а кожне рішення суду про зменшення компенсації завданої шкоди, яка вимагалась позивачем, сприймається як особиста образа потерпілому. Ускладнює ситуацій і ефект «перетікання судової практики», коли за «правовою інерцією» багато новел ЦК України застосовуються напрацьованим механізмом застосування норм ЦК УРСР, що іноді взагалі нівелює їх значення [1, с. 10-11]. Тому аналіз легальних та доктринальних засад проблематики відшкодування моральної шкоди потребує подальших досліджень з метою удосконалення судової практики та законодавства у зазначеній сфері.

© О.С. Онищенко, 2015

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемі юридичного права людини на компенсацію моральної шкоди присвячено праці багатьох учених, які є представниками різних галузевих юридичних наук. Так, у радянський період, а пізніше в Україні та Російській Федерації вагомий внесок у дослідження цієї проблеми зробили такі вчені, як: М.М. Агарков, С.М. Антосик, Б.Т. Безлєпкін, А.М. Бєлякова, С.А. Бєляцкін, Д.В. Боброва, Л.В. Брусніцин, К.І. Голубєв, М.І. Гошовський, В.К. Грищук, О.П. Кучинська, П.Н. Гусаковський, С.Є. Донцов, В.В. Глянцев, В.А. Дубрівний, А.М. Ерделевський, А.М. Карпухіна, М.І. Козюбра, Л.Д. Кокорєв, О.М. Кокун, Л.О. Красавчикова, О.В. Крикунов, М.С. Малеїн, М.М. Малеїна, І.Л. Марогулова, Є.Є. Мачульська, Є.А. Міхно, С.В. Наріжний, В.Т. Нор, В.П. Паліюк, В.Д. Примак, В.Н. Паращенко, В.Я. Понарін, П.М. Рабінович, З.В. Ромовська, А.М. Савицька, В.М. Савицький, С.Ф. Сокол, Н.С. Шимон та інші.

Мета статті полягає у всебічному аналізі законодавчих, наукових, практичних підходів щодо визначення розміру моральної шкоди та способів її відшкодування, розробка пропозицій до законодавства, що регулює зазначені відносини.

Основні результати дослідження. Цивілістичною доктриною встановлено, що при завданні моральної шкоди, розмір її відшкодування ґрунтується на вартісній еквівалентності завданій шкоді. Однак коли йдеться про визначення розміру компенсації моральної шкоди, такий спосіб слід визнати неприйнятним, в силу самої специфіки такого виду шкоди. Існує три теоретичних підходи до визначення розміру компенсації моральної шкоди: концептуальний, особистісний і функціональний [2, с. 29].

При концептуальному підході до визначення моральної шкоди проводиться аналогія із шкодою майновою. Прихильники такого підходу, зокрема, Є. Є. Мачульська, вважає, що життя людини, функції організму є такими ж цінностями, як і будь-яке майно (наприклад, будинок, акції тощо). Отже, кожна частина людського тіла має об'єктивну вартість і у випадку ушкодження чи втрати підлягає відшкодуванню [2, с. 26]. На практиці застосовується своєрідна «тарифна система», згідно з якою розмір компенсації залежить від тяжкості ушкодження. Наприклад, у Англії втрата ока оцінюється у 3000–4000 ф. ст., вказівного пальця – 1250, травма щелепи – 6250 ф. ст. тощо.

Критики вказаного підходу, наприклад Малеїн М.С. стверджував, що така система не придатна до використання, оскільки не враховує умов життя потерпілого [3, с. 33]. Очевидно, що травма руки для піаніста означає набагато більше, ніж для шахіста. При винесенні рішення суди повинні брати до уваги соціальні, ділові та інші зв'язки, особливості професійної діяльності, хобі тощо.

Сутність особистісного підходу полягає в тому, що глибина переживань, викликаних ушкодженням здоров'я, залежить від самої особи. Тому призначення компенсації моральної шкоди полягає в тому, аби певною мірою відновити втрату щастя і можливості насолоджуватися життям тепер і в майбутньому.

Функціональний підхід передбачає неможливість встановлення «цінності» щастя. Звідси, на думку його прихильників, суд повинен призначити

позивачеві таку суму відшкодування, яка є достатньою для його «розумного втішення». Цей підхід спрямований не на визначення грошового еквіваленту болю і страждань, втрати щастя, зменшення тривалості життя, а на забезпечення потерпілого засобами, які допоможуть йому, бодай частково, замінити попередні заняття, звички, хобі, зберегти зв'язки, що склалися, коло спілкування, спосіб життя.

Аналогічний підхід застосований і в законодавстві України. Грошова сума, яка сплачується при компенсації моральної шкоди, не розглядається як ціна порушеної гідності. Навпаки, така компенсація повинна сприяти зменшенню, пом'якшенню негативних психічних реакцій і станів потерпілого, а також має за мету полегшити його додаткові зусилля, спрямовані на нормальну організацію подальшого життя.

За правилами ч.3 ст.23 ЦК України, моральна (немайнова) шкода відшкодовується грішми, іншим майном або в інший спосіб. Таким чином, закон допускає будь-які форми компенсації моральної шкоди, що не заборонені законом [4, с. 425]. Отже, на законодавчому рівні визнано існування додаткового, нематеріального способу залагодження такої шкоди. В будь-якому випадку, вказує С.Є. Сиротенко, наведені способи відшкодування виступають еквівалентом моральної (немайнової) шкоди, її мірилом, оскільки вони вимірюють не шкоду, а лише вартість благ, що відновили б втрачене. Їх величина повинна означати рівновагу першого та другого [5, с. 44]. Продовжуючи зазначену думку, В.П. Паліюк акцентує увагу на тому, що знайти цю рівновагу – головне завдання у проблемі визначення розміру відшкодування такого виду шкоди [6, с. 91].

Вважається, що для того, щоб призначити справедливе відшкодування, необхідно оцінити адекватність майнового блага завданій моральній шкоді, а отже виникає необхідність здійснити грошову оцінку відповідного майнового блага та моральної шкоди. Досліджуючи питання відшкодування моральної шкоди С.І. Шимон робить висновок, що до критеріїв визначення розміру відшкодування моральної шкоди доцільно віднести: характер правопорушення; глибину фізичних та душевних страждань; погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливостей їх реалізації; ступінь вини особи, яка завдала моральної шкоди. До інших обставин, які мають істотне значення для визначення розміру моральної шкоди науковцем віднесено тривалість негативних наслідків; істотність вимушених змін у способі життя потерпілого; час, що минув з моменту виникнення моральної шкоди [7, с. 20-21]. Наведений висновок, на нашу думку, також підтверджується, закріпленим цивільним законодавством правилом, відповідно до якого розмір відшкодування шкоди має бути не більш, аніж достатнім для розумного задоволення потерпілої особи і не має призводити до її збагачення.

Таким чином, з позицій законодавця, першим способом відшкодування моральної шкоди є її відшкодування в грошовій формі. Грошова форма відшкодування моральної шкоди передбачає здійснення виплат лише у національній валюті – гривні. Проте ст. 10 Закону України «Про іноземне інвестування» допускає можливість здійснення відшкодування у валюті, в якій були

здійснені інвестиції, чи у будь-якій іншій, прийнятній, для іноземного інвестора валюті.

Наступним способом відшкодування моральної шкоди виступає її відшкодування іншим майном. На разі ЦК України не містить такого поняття як «інше майно», тому прийнято вважати, що відшкодування моральної шкоди іншим майном може бути здійснено шляхом надання інших речей: цінних паперів, автомобіля, телевізора, побутової техніки, меблів, художніх виробів, одягу, зібрання творів художньої літератури тощо.

Інший спосіб відшкодування шкоди, вказує С.І. Шимон, може полягати у наданні благ не речового, а іншого майнового характеру: безкоштовних путівок до лікувально-оздоровчих закладів (санаторіїв, будинків відпочинку), в туристичну подорож; виконання послуг чи робіт (ремонт житлового приміщення, перевезення, видавничі послуги, перукарські, косметологічні, медичні послуги тощо). Вартість майнового блага, яке надається, в деяких випадках може не мати істотного значення. Наприклад, автор, про якого у засобі масової інформації поширено відомості, що не відповідають дійсності, просить опублікувати у цьому ж виданні низку його праць. Суд, задовольняючи вимогу потерпілого, може зобов'язати відповідача опублікувати твори, не визначаючи вартості цієї роботи [7, с. 19]. В.П. Паліюк, розкриваючи зміст поняття відшкодування шкоди «в інший спосіб» та керуючись практикою Європейського суду, зазначає, що «справедливу сатисфакцію» можна віднести саме до цього способу відшкодування моральної шкоди [6, с. 93]. Сутність «справедливої сатисфакції» полягає у тому, що визнання самого факту правопорушення, вчиненого щодо потерпілого, замість ухвалення рішення про грошове відшкодування моральної шкоди, і є способом її залагодження. До «іншого способу» відшкодування моральної шкоди іноді відносять принесення публічного вибачення. Однак, публічне вибачення, на думку Р.О. Стефанчука повністю виключається як спосіб відшкодування моральної шкоди, при його добровільному характері або при порушенні прав фізичної особи публічного права під час виконання нею публічних функцій [8, с. 242]. На користь такої позиції ученого, вказує і судова практика. Зокрема, відповідно до п.26 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи», суд не вправі зобов'язувати відповідача вибачатися перед позивачем у тій чи іншій формі, оскільки примусове вибачення як спосіб судового захисту не передбачений ні ст.16, ні ст.277 ЦК України. У цілому не спростовуючи наведені точки зору, все ж таки найбільш переконливою вважаємо позицію С.І. Шимон, за якою інший спосіб відшкодування шкоди може полягати у наданні благ майнового характеру.

Висновки. Отже, право людини на компенсацію моральної шкоди є особливо важливим, оскільки воно є ефективним засобом її захисту. Вважаємо, що слід приєднатися до точки зору тих науковців, які вказують, що при визначенні розміру компенсації моральної шкоди, необхідно застосовувати наступну систему критеріїв: межі заявлених вимог; характер, обсяг та тривалість заподіяних позивачеві негативних психічних процесів і станів (застосування

експертизи); стан здоров'я потерпілого, тяжкість завданої йому травми, тілесних ушкоджень (із можливістю застосування експертизи); істотність вимушених змін у життєвих і виробничих стосунках потерпілого, ступінь зниження його особистого престижу, ділової репутації (останнє залежить від характеру діяльності потерпілого, посади, часу й зусиль, необхідних для відновлення попереднього стану); обставини, які передували правопорушенню, а також мали місце до і після нього; характеристики сторін конфлікту, мотиви їхньої поведінки, характер правопорушення і ступінь його шкідливості (небезпеки); ступінь вини позивача та відповідача, а також майновий стан сторін [9, с. 24]. Крім того, аналіз чинного законодавства та думок учених привів нас до висновку, що моральна шкода відшкодовується у грошовій формі, майном, в інший спосіб, вид і зміст якого може бути визначено судом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Дрішлюк А.І.* Важливість судової практики при вирішенні спорів про відшкодування шкоди / А. І. Дрішлюк // Відшкодування моральної шкоди: коментар, законодавство, судова практика / За заг. ред. М. К. Галянтича. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – С. 8 – 11.

2. *Мачульская Е.Е.* Проблемы возмещения морального вреда в трудовом праве / Е. Е. Мачульская // Вестник МГУ. Сер. «Право». – 1994. – № 1 – С. 24 – 29.

3. *Малеин Н.С.* О моральном вреде / Н.С. Малеин // Государство и право. – 1993. – №3. – С. 32–39.

4. Цивільне право України. Договірні та не договірні зобов'язання: Підручник / За заг. ред. Бичкової С.С. – [3-тє вид. перероб. та доп.] – К. : Алерта, 2014. – 496 с.

5. *Сиротенко С.Є.* Деякі теоретико-практичні питання визначення розміру відшкодування моральної (немайнової) шкоди / С.Є. Сиротенко // Вісник Верховного Суду України. – 2002. – № 6. – С. 41-44.

6. *Паліюк В.П.* Визначення розміру моральної (немайнової) шкоди / В.П. Паліюк // Відшкодування моральної шкоди: коментар, законодавство, судова практика / За заг. ред. М. К. Галянтича. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – С. 89 – 97.

7. *Шимон С.І.* Відшкодування моральної шкоди / С.І. Шимон // Відшкодування моральної шкоди: коментар, законодавство, судова практика / За заг. ред. М.К. Галянтича. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – С. 11 – 25.

8. *Стефанчук Р.О.* Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): монографія / Р.О. Стефанчук; відп. ред. Я.М. Шевченко. – Хмельницький : Вид-во Хмельницького ун-ту управління та права. – 2007.

9. *Мироненко В., Полішко Н.* Особливості розміру визначення розміру моральної шкоди / В. Мироненко, Н. Полішко // Нотаріат для вас. – 2012. – № 4. – С. 18-24.

Онищенко О.С. Способи відшкодування моральної шкоди

У статті досліджуються способи відшкодування моральної (немайнової) шкоди. Обгрунтовується необхідність врахування, виробленої судовою практикою, системи критеріїв компенсації моральної шкоди при визначенні її розміру.

Ключові слова: *моральна (немайнова) шкода, компенсація моральної шкоди, способи відшкодування моральної шкоди.*

Онищенко А.С. Способы возмещения морального вреда

В статье исследуются способы возмещения морального (неимущественного) вреда. Обосновывается необходимость учета, выработанной судебной практикой, системы критериев компенсации морального вреда при определении его размера.

Ключевые слова: *моральный (неимущественный) вред, компенсация морального вреда, способы возмещения морального вреда.*

Onishchenko A.S. Methods for non-pecuniary damage

This article explores how non-pecuniary (property) damage. The necessity of consideration produced jurisprudence, benchmarks for non-pecuniary damage in determining its size.

Key words: *moral (non) damage, compensation, methods of non-pecuniary damage.*

Стаття надійшла до редакції 15.12.2014.

ЖИТЛО ДЛЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У СИСТЕМІ ЖИТЛОВОГО ФОНДУ СПЕЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Г.В. Виноградова
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного та трудового права
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»[1]

Постановка проблеми. На сьогодні у зв'язку з проведенням антитерористичної операції на сході України та тимчасовою окупацією Криму надзвичайно гостро стоїть питання забезпечення житлом громадян, які були змушені терміново залишити свої домівки і переїхати в інші регіони України. За офіційними даними Міністерства соціальної політики України станом на січень 2015 року органами соціального захисту населення взято на облік приблизно 810 тисяч переселенців з Донбасу та Криму, що становить 550 тисяч сімей [16]. Згідно з оперативною інформацією Державної служби України з надзвичайних ситуацій станом на січень 2015 р. з тимчасово окупованої території та району проведення антитерористичної операції до інших регіонів фактично переселено 630 тис. 94 особи [17]. При цьому держава опинилася неготовою для забезпечення тимчасовим житлом такої кількості громадян.

Ці обставини свідчать про необхідність дослідження системи житлового фонду спеціального призначення як самостійного виду житлового фонду, визначення місця житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб в ньому, а також правового регулювання не тільки формування житлового фонду для проживання таких осіб, але й дослідження понятійного апарату, що має застосовуватися в законодавстві у сфері формування і розподілу житла серед внутрішньо переміщених осіб.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемним питанням вітчизняного житлового права, в тому числі і правовим питанням сучасного стану розвитку житлового фонду України як цілісної системи, його класифікації та реалізації права на житло приділяють увагу такі вчені, як: О.Є. Аврамова, М.К. Галянтич, Є.О. Мічурін, С.О. Сліпченко, Т.Д. Суярко, Т.М. Тилик та інші. Окремо слід виділити дослідження Федосєєвої Т.Р., що було присвячене актуальним питанням формування соціального житлового фонду і було тісно

[1] Vinogradova Hanna Valeriivna, candidate of Law, Assosiate Professor of the Civil and Labour Law in Vadim Getman Kyiv National Economic University, State Higher Educational Institution

© Г.В. Виноградова, 2015

пов'язане із питаннями формування і функціонування спеціалізованого житлового фонду [14][1]. Крім того, цим же автором підкреслювалася необхідність поєднати в одному фонді жилі приміщення зі схожим правовим режимом [14, с.10]. Питання співвідношення понять «соціальний житловий фонд», «спеціалізований житловий фонд» досліджувалися також у працях М.К. Галянтича [10, с.115-116]. Проте, питанням реалізації права на житло з фонду спеціального призначення окремим категоріями громадян, місця в системі цього фонду житлових приміщень для тимчасового проживання громадян належна увага в науці не приділялася.

Метою дослідження є постановка проблеми належного нормативно-правового забезпечення формування та надання житла з фонду спеціального (спеціалізованого) призначення внутрішньо переміщених осіб. Завдання дослідження: аналіз сучасного фактичного стану формування житла з фонду спеціального призначення для внутрішньо переміщених осіб, дослідження нормативної бази у сфері формування та розподілу житла серед осіб, які отримали відповідний статус, аналіз вад нормативно-правового регулювання означених відносин та вишукування шляхів їх усунення. В статті розглядатиметься одна з найменш досліджених в науці категорія житла фонду спеціального призначення – житло із фондів для тимчасового проживання.

Основні результати дослідження. В чинному житловому законодавстві, на думку деяких вчених, чітко не проводиться поділ житлового фонду за призначенням [14, с. 10]. Проте, вбачається, що на підставі аналізу норм житлового законодавства, все ж таку класифікацію за критерієм «призначення» здійснити цілком можливо. Традиційно у вітчизняній науці житлового права класифікацію житлового фонду за призначенням проводять наступним чином: 1) житловий фонд загального призначення; 2) житловий фонд спеціального призначення (спеціалізовані житлові приміщення); 3) житловий фонд соціального призначення [10, с. 113] . При цьому в деяких джерелах житловий фонд спеціального призначення розглядається як житло, що надається в користування працівникам підприємств, установ та організацій на підставі відповідного договору, у складі якого виділяються фонд професійного і надзвичайного призначення (службове житло, гуртожитки, будинки маневреного житлового фонду, жилі будинки іншого особливого призначення) [10, с. 114]. Зазначається, що до житлового фонду спеціального призначення належать: службове житло, гуртожитки для проживання самотніх громадян та сімей, будинки (квартири) маневреного житлового фонду [10, с. 114-115], а до жилих приміщень спеціалізованого житлового фонду належать: службові жилі приміщення; житло в гуртожитках; житло в будинках маневреного житлового

[1] Слід звернути увагу, що в різних наукових джерелах використовуються терміни «житловий фонд спеціального призначення», «житловий фонд спеціалізованого призначення», «спеціалізований житловий фонд» для позначення одного правового поняття. Тут і далі при цитуванні використовується термінологія, запропонована авторами першоджерел. В свою чергу, з метою уніфікації правової термінології вбачаємо за доцільне використовувати термін «житловий фонд спеціального призначення».

фонду; жилі приміщення із фонду тимчасового проживання біженців [10, с. 116]. Одночасно підкреслюється, що притулки будуть належати до житлового фонду тільки в разі виникнення надзвичайної ситуації на базі існуючих приміщень, що не тягне після ліквідації стихійного лиха чи іншої екстремальної ситуації зміни статусу цих приміщень [10, с. 114-115].

Федосєєвою Т.Р. зроблено пропозицію про впровадження наступної класифікації житлового фонду за призначенням: 1) житловий фонд загального призначення (житло всіх форм власності, призначене для проживання громадян, за винятком житлового фонду спеціального призначення); 2) житловий фонд спеціального призначення, у складі якого виділятимуться фонд професійного та надзвичайного призначення (службове житло, гуртожитки, будинки маневреного житлового фонду, готелі-притулки та жилі будинки іншого особливого призначення) і фонд соціального призначення (житло для соціально незахищених громадян, які потребують поліпшення умов проживання) [14, с. 6]. У свою чергу, в житловому фонді спеціального призначення автор пропонує виділити наступні фонди: 1)професійного та надзвичайного призначення; 2) соціального призначення. Житловий фонд професійного та надзвичайного призначення складатимуть службове житло, гуртожитки, будинки маневреного житлового фонду, готелі-притулки та житлові будинки іншого особливого призначення. Отже, фонд професійного та надзвичайного призначення передбачено для тимчасового проживання громадян. Надання житла у ньому проводитиметься за різних підстав: у зв'язку з трудовими відносинами чи навчанням; у зв'язку з надзвичайними чи екстремальними ситуаціями, внаслідок яких особи залишились без житла взагалі тощо [14, с. 10]. Вбачається, що з огляду на різне призначення цих фондів (адже, соціальне житло надається громадянам, які потребують соціального захисту), досить розгалужену структуру фонду соціального призначення (про що можна зробити висновок виходячи із аналізу Закону України «Про житловий фонд соціального призначення» [2]) та фонду спеціального призначення, різний правовий режим цих видів житлового фонду, доцільно розглядати соціальний житловий фонд та спеціалізований житловий фонд як окремі самостійні види.

Звернемося до питання змісту такого підвиду житлового фонду спеціального призначення, як фонди житла для тимчасового проживання. В Житловому кодексі УРСР питанням користування жилими приміщеннями з фондів житла для тимчасового проживання присвячена глава 4-1, яка носить назву «Користування жилими приміщеннями з фондів житла для тимчасового проживання» [1]. Виходячи із змісту цієї глави, жилі приміщення з фондів житла для тимчасового проживання надаються умовно трьом категоріям громадян: які втратили своє житло внаслідок звернення стягнення на жилі приміщення, що були придбані ними за рахунок кредиту (позики) банку чи іншої особи, повернення якого забезпечене іпотекою відповідного приміщення; біженцям, які набули цього статусу відповідно до Закону України «Про біженців»; громадянам, які вимушені залишити жиле приміщення внаслідок

його аварійного стану, стихійного лиха або з інших підстав, які загрожують стану та безпеці відповідного приміщення.

Так, згідно ч.3 ст.132-1 Житлового кодексу УРСР жилі приміщення з фондів житла для тимчасового проживання надаються біженцям та громадянам, які вимушені залишити жиле приміщення внаслідок його аварійного стану, стихійного лиха або з інших підстав, які загрожують стану та безпеці відповідного жилого приміщення, у порядку, встановленому законом. В цій же статті зазначено, що жилі приміщення з фондів житла для тимчасового проживання відносяться до спеціалізованих жилих приміщень, які повинні відповідати санітарним та технічним вимогам. Як зазначали автори одного з науково-практичних коментарів до Житлового кодексу УРСР, глава 4-1 у тексті Кодексу з'явилася у зв'язку з прийняттям Закону України «Про іпотеку» від 05 червня 2003 р. При цьому, надання жилих приміщень із фондів для тимчасового проживання має забезпечити громадян тимчасовим житлом у різних кризових ситуаціях [13, с. 315]. Виникає справедливе питання: про які саме кризові ситуації йдеться. Адже, за формальними ознаками, особі може бути відмовлено в наданні житла в користування з фонду житла для тимчасового проживання на підставі ст.ст. 132-1 ЖК УРСР, якщо її статус не має ознак, чітко визначених законом. Таким чином, ч. 3 ст.132-1 не містить вичерпного переліку категорій громадян, яким може бути надане житло з фондів житла для тимчасового проживання та вичерпного переліку підстав для надання такого житла.

В свою чергу, власне, порядок формування фондів житла для тимчасового проживання, що затверджений Постановою Кабінету міністрів України від 31 березня 2004 р. № 422 визначає умови формування фондів житла для тимчасового проживання громадян, які не мали або втратили житло внаслідок звернення стягнення на жилі приміщення, які були придбані ними за рахунок кредиту (позики) банку або іншої особи, повернення якого забезпечено іпотекою відповідного приміщення, а також біженців і громадян, які змушені залишити жиле приміщення внаслідок його аварійного стану, стихійного лиха або з інших підстав, які загрожують стану й безпеці відповідного жилого приміщення [6]. На регіональному рівні виконавчими органами місцевого самоврядування приймаються рішення про створення фонду житла для тимчасового проживання. Таким, наприклад, є рішення виконавчого комітету Одеської міської ради № 207 від 19 березня 2009 р. «Про створення фонду житла для тимчасового проживання» [13, с. 317]. Ще одним прикладом можна навести рішення виконавчого комітету Житомирської міської ради від 03 липня 2007 р. № 487 «Про формування та використання фонду житла для тимчасового проживання громадян» [7], яким визначено, що формування фонду житла для тимчасового проживання громадян проводиться шляхом будівництва нового житла, реконструкції існуючих житлових будинків та гуртожитків, переобладнання нежитлових будинків у житлові, передачі житла у комунальну власність та придбання житла а також віднесено до фонду житла для тимчасового проживання певні будинки і квартири згідно з переліком, а також рішення виконавчого комітету Житомирської міської ради від 23 липня

2007 р. № 537 «Про формування фонду житла для тимчасового проживання громадян», яким включено до фонду житла для тимчасового проживання громадян квартири (кімнати) в будинках маневрового переселенського житлового фонду [8].

Щодо сучасного стану формування фонду житла для тимчасового проживання слід зауважити наступне. Яскравим прикладом того, що на сьогодні фонд житла для тимчасового проживання як самостійна складова житлового фонду спеціального призначення, не сформований, є розпорядження Волинської обласної державної адміністрації «Про використання коштів резервного фонду державного бюджету для забезпечення часткової оплати вартості тимчасового проживання громадян», виділених розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 р. №1068-р [9], яким, зокрема, передбачено розміщення громадян, які переміщуються з тимчасово окупованої території та району проведення антитерористичної операції, у санаторно-курортних і оздоровчих закладах, закладах та установах соціального захисту населення, а також гуртожитках та готелях. Отже, регулювання порядку виділення житла в користування осіб, тимчасово переміщених з тимчасово окупованої території та району проведення антитерористичної операції носить на сьогодні фрагментарний та хаотичний характер.

Нещодавно Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [4]. Категорію громадян, яка має назву «внутрішньо переміщені особи», в нашій державі у 2014 р. було зафіксовано вперше. Внутрішньо переміщеною особою згідно ч. 1 ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» є громадянин України, який постійно проживає в Україні, якого змусили або який самостійно покинув своє місце проживання в результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [4].

Згідно ч. 1 ст. 9 Закону внутрішньо переміщена особа має право на забезпечення органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права можливості безоплатного тимчасового проживання (за умови оплати особою вартості комунальних послуг) протягом шести місяців з моменту взяття на облік внутрішньо переміщеної особи. Згідно ч. 9 ст. 11 цього ж Закону органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень надають у тимчасове безоплатне користування внутрішньо переміщеним особам з комунальної власності житлові приміщення, придатні для проживання.

Виходячи із законодавчих норм, житло для тимчасового проживання біженців та внутрішньо переміщених осіб відноситься до житлового фонду спеціального призначення. Жилі приміщення з фондів житла для тимчасового проживання відносяться до спеціалізованих жилих приміщень.

Слід зауважити, що в українському радянському законодавстві зустрічався також термін «переселенці». Так, Постановою Ради міністрів УРСР від 30 серпня 1973 р. № 400 «Про пільги по переселенню»

встановлювалися правові засади підтримки сімей переселенців, які переселялися в радгоспи та колгоспи [5].

В свою чергу, поняття «біженець», «особа, яка потребує додаткового захисту», «особа, яка потребує тимчасового захисту» визначені в ст.1 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 08 липня 2011 р. [3]. Слід зауважити, що обидві категорії осіб (біженці та внутрішньо переміщені особи) змушені залишати місця свого постійного проживання з одних і тих же підстав. Проте, біженцями називають осіб, які перетинають міжнародний кордон і шукають притулок в іншій країні, а внутрішньо переміщені особи залишаються на території своїх держав.

Висновки. На підставі викладеного можна зробити наступні висновки. Житловий фонд спеціального призначення, як самостійний вид житлового фонду України, до складу якого на сьогодні, виходячи із норм чинного законодавства, належать службові жилі приміщення, житло в гуртожитках, житло в будинках маневреного житлового фонду та житло із фонду тимчасового проживання громадян, які не мають або втратили постійне місце проживання, заслуговує на окреме наукове дослідження. Необхідним є більш чітке структурування цього фонду, приділення належної уваги в його складі фондам житла для тимчасового проживання. Так, однією із складових елементів цього досить об'ємного поняття є жилі приміщення з фонду житла для тимчасового проживання. В даний час саме цей фонд має бути об'єктом уваги як з боку законодавців, так і з боку науковців. Вбачається за доцільне до складу фонду житла для тимчасового проживання як житлового фонду спеціального призначення, відносити: житло для громадян, які втратили житло внаслідок звернення стягнення на жилі приміщення, що були придбані ними за рахунок кредиту (позики) банку чи іншої особи, повернення якого забезпечене іпотекою; житло для біженців; житло для осіб, які потребують додаткового захисту; житло для осіб, що потребують тимчасового захисту; житло для внутрішньо переміщених осіб; житло для громадян, які вимушені залишити жиле приміщення внаслідок його аварійного стану, стихійного лиха.

Нові соціально-економічні та політичні умови вимагають формування цілісної нормативно-правової бази, яка б належним чином забезпечувала можливість захисту конституційних прав громадян України, і в тому числі – права на житло. Конституційні гарантії права на житло, передбачені Конституцією України та розвинені в Житловому кодексі УРСР 1983 р., мають не тільки віднайти реалізацію в спеціальних законах, оперативно прийнятих в цей непростий для держави час, але й віднайти своє місце у відповідній главі цього Кодексу, де передбачене отримання права на користування жилими приміщеннями з фондів житла для тимчасового проживання. В свою чергу, глава 4-1 Житлового кодексу УРСР на сьогодні містить певною мірою декларативний характер, зважаючи на розмитість положень щодо правових підстав надання житла з фондів для тимчасового проживання та нечіткого переліку категорій осіб, яким таке житло може бути надане. В цілому, про недосконалість норм Житлового кодексу УРСР 1983 р. та його невідповідність сучасним українським реаліям неодноразово висловлювались вітчизняні

науковці [11]. Проте, перспективи прийняття нового Житлового кодексу наразі здаються досить примарними. Через ці обставини вбачається за доцільне зосередитись на тих нормах Житлового кодексу 1983 р., які можливо привести у відповідність до нових обставин. Так, зокрема, потребує у зв'язку з прийняттям Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII, а також у зв'язку із дією Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 08 липня 2011 р. доопрацювання і внесення відповідних змін глава 4-1 Кодексу «Користування жилими приміщеннями з фондів житла для тимчасового проживання». Вбачається доцільним передбачити у цій главі чіткий розгорнутий перелік категорій осіб, які мають право отримання жилих приміщень з фондів житла для тимчасового проживання, включивши до нього внутрішньо переміщених осіб, осіб, що потребують додаткового захисту, осіб, що потребують тимчасового захисту. Таким чином, житлове законодавство буде приведене у відповідність до законодавства про біженців, осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту, та законодавства про внутрішньо переміщених осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Житловий кодекс УРСР: прийнято 30 червня 1983 року// Відомості Верховної Ради УРСР. – 1983. – № 28. – Ст. 573.

2. Про житловий фонд соціального призначення: Закон України від 12 січня 2006 року № 3334-IV// Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 19-20. – Ст. 159.

3. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08 липня 2011 року//Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 16. – Ст. 146.

4. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII // Урядовий кур'єр від 03 грудня 2014 року № 225.

5. Про пільги по переселенню: Постанова Ради міністрів УРСР від 30 серпня 1973 року № 400 [Електронний ресурс]//Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http: rada.gov.ua

6. Про затвердження Порядку формування фондів житла для тимчасового проживання та Порядку надання і користування житловими приміщеннями з фондів житла для тимчасового проживання: постанова Кабінету міністрів України від 31 березня 2004 року № 422// Урядовий кур'єр від 21 квітня 2004 року № 75.

7. Про формування та використання фонду житла для тимчасового проживання громадян: рішення виконавчого комітету Житомирської міської ради від 03 липня 2007 року № 487 [Електронний ресурс]//Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http: rada.gov.ua

8. Про формування фонду житла для тимчасового проживання громадян: рішення виконавчого комітету Житомирської міської ради від 23 липня 2008 року № 537 [Електронний ресурс]//Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http: rada.gov.ua

9. Про використання коштів резервного фонду державного бюджету для забезпечення часткової оплати вартості тимчасового проживання громадян, виділе-

них розпорядженням Кабінету міністрів України від 16 жовтня 2014 року № 1068-р: розпорядження Волинської обласної державної адміністрації від 17 листопада 2014 року № 482 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http: rada.gov.ua

10. *Галянтич М.К.* Житлове право України: Навч. посібник. – К. : ЮрінкомІнтер, 2008. – 528 с. Galyantich M.K. Jitlove pravo Ukrainy: navch.posib. – K. : UrinkomInter, 2008. – 528 s.

11. *Галянтич М.* Методологія житлового права: сучасний стан та шляхи розвитку // Право України. – 2009. – № 9. – С. 95-100.

12. *Галянтич М.К.* Правові питання користування житлом. – К.: НДІ приватного права та підприємництва, 2006. – 44 с.

13. Житловий кодекс України: науково-практичний коментар / За заг. ред. д.ю.н., професора Є.О.Харитонова; к.ю.н., доцента Н.Ю. Голубєвої. – Х. : «Одіссей». – 2010. – 480 с.

14. *Федосєєва Т.Р.* Право громадян на житло у фонді соціального призначення: автореф. дис. канд. ... юрид. наук: 12.00.03 – Х., 2003. – 22 с.

15. *Федосєєва Т.Р.* Процес формування та діяльності житлового фонду соціального призначення: окремі питання правового регулювання // Право України. – 2006. – № 2. – С. 92-96.

16. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: htpp:// Mlsp.gov.ua/labor/control/uk/publish/article?art_id=170783&cat_id=107177.

17. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: htpp:// Mns.gov.ua/news/34232html.

Виноградова Г.В. Житло для внутрішньо переміщених осіб у системі житлового фонду спеціального призначення

У статті досліджено актуальні питання нормативно-правового регулювання функціонування житлового фонду спеціального призначення в цілому та його складового елементу – житлового фонду для тимчасового проживання громадян, зокрема. Проаналізовано нове законодавство в частині забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб та акцентована увага на необхідності внесення змін до житлового законодавства.

Ключові слова: *право на житло, житловий фонд спеціального призначення, житло для тимчасового проживання, житло для біженців, житло для внутрішньо переміщених осіб.*

Виноградова Г.В. Жилье для внутренне перемещенных лиц в системе жилищного фонда специального назначения

В статье исследованы актуальные вопросы нормативно-правового регулирования функционирования жилищного фонда специального назначения в целом и его составляющих элемента – жилого фонда для временного проживания граждан, в часности. Проанализировано новое законодательство в части обеспечения жильем внутренне перемещенных лиц и акцентировано внимание на необходимости внесения изменений в жилищное законодательство.

Ключевые слова: *право на жилье, жилой фонд специального назначения, жилье для временного проживания, жилье для беженцев, жилье для внутренне перемещенных лиц.*

Vinogradova G. Housing for IDPs in the system of housing for special purposes

Investigational pressing questions legal adjusting of functioning of housing fund of the special setting on the whole and its element – habitation is specialized for temporal dwelling. A new legislation is analysed in part of housing of the inwardly moved persons. The accented attention is on the necessity of making alteration to the housing legislation.

Key words: *right on habitation, housing fund of the special setting, habitation is specialized for temporal dwelling, habitation for refugees, habitation for the inwardly moved persons.*

Стаття надійшла до редакції 15.12.2014.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ЗЕМЕЛЬ ЛІСОВОГО ФОНДУ

С.В. Матчук
методист юридично-психологічного факультету ННІЗН Національної академії внутрішніх справ

Постановка проблеми. Сучасний стан охорони лісових ресурсів в Україні характеризується багатьма недоліками. Головними з яких є: недосконалість фінансово-економічного механізму охорони лісових ресурсів та податкової бази, яка не враховує довгостроковості у вирощуванні лісу; дублювання повноважень адміністративно-правової охорони лісових ресурсів; недоцільне поєднання лісогосподарськими підприємствами функцій з ведення лісового господарства та переробки деревини; значний обсяг незаконних рубок, недосконалий перерозподіл земель лісового фонду; зростання техногенного навантаження на лісові екосистеми; збільшення випадків лісових пожеж; поява в лісах шкідників, які створюють додаткові проблеми для охорони лісових ресурсів та відсутність дієвих засобів боротьби з ними. Крім того, система управління в сфері охорони та відтворення лісів не повністю забезпечує багатоцільове, безперервне і невиснажливе використання земель лісового фонду, лісових ресурсів та лісових екосистем. Все це актуалізує необхідність наукового дослідження особливостей правового режиму земель лісового фонду та раціонального використання лісових ресурсів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика охорони земель лісового фонду, лісових ресурсів у структурі лісового природного комплексу висвітлювалась у працях таких науковців, як: В.Д. Бондаренко, Л.Й. Гайдаров, З.Ю. Герушинський, А.І. Дмитренко, Н.П. Жижин, Н.Н. Зеленський, П.Ф. Кулинич, В.О. Кучерявий, В.П. Рябчук, С.М. Стойко та ін.

Метою статті є визначення особливостей правового режиму земель лісового фонду та його впливу на використання, охорону та відтворення лісових ресурсів як основних компонентів навколишнього природного середовища.

Основні результати дослідження. Відповідно до ст.55 Земельного кодексу України та ст.5 Лісового кодексу України до складу земель лісового фонду належать землі, вкриті лісовою (деревною та чагарниковою) рослинністю, а також невкриті лісовою рослинністю, які підлягають залісненню (зруби, згарища, рідколісся, пустирі та інші), зайняті лісовими шляхами, просіками, протипожежними розривами тощо; нелісові землі, які надані та використовуються для потреб лісового господарства зайняті спорудами, пов'язаними з

© С.В. Матчук, 2015

веденням лісового господарства, трасами ліній електропередач, продуктопроводів та підземними комунікаціями тощо, зайняті сільськогосподарськими угіддями (рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища, надані для потреб лісового господарства); зайняті болотами і водоймами в межах земельних ділянок лісового фонду, наданих для потреб лісового господарства [1; 2].

Не належать до земель лісового фонду землі, зайняті зеленими насадженнями у межах населених пунктів, які не віднесені до категорії лісів; полезахисними лісовими смугами, захисними насадженнями на смугах відводу залізниць, захисними насадженнями на смугах відводу автомобільних доріг, захисними насадженнями на смугах відводу каналів, гідротехнічних споруд та водних об'єктів; окремими деревами і групами дерев, чагарниками на сільськогосподарських угіддях, присадибних, дачних і садових ділянках. Віднесення земельних ділянок до складу земель лісового фонду, визначення їх меж провадиться у порядку, встановленому земельним законодавством.

Особливості в правовому режимі земель державного лісового фонду обумовлюється насамперед відмінностями в порядку використання окремих груп лісів державного значення [3, с. 182]. З точки зору можливого господарського використання, тобто народногосподарського призначення та місця їх розташування і функцій, тобто екологічного призначення, ліси поділяються на дві групи. До першої групи належать ліси, що виконують переважно природоохоронні функції:

Водоохоронні (смуги лісів уздовж берегів річок, навколо озер, водоймищ та інших водних об'єктів, смуги лісів, що захищають нерестовища цінних промислових риб, а також захисні лісові насадження на смугах відводу каналів).

Захисні (ліси протиерозійні, приполонинні, захисні смуги уздовж залізниць, автомобільних доріг міжнародного, державного та обласного значення, особливо цінні лісові масиви, державні лісові смуги, байрачні ліси, степові переліски та інші ліси степових, лісостепових, гірських районів, що мають важливе значення для захисту навколишнього природного середовища; полезахисні лісові смуги, захисні лісові насадження на смугах відводу залізниць, захисні лісові насадження на смугах відводу автомобільних доріг).

Санітарно-гігієнічні та оздоровчі ліси (ліси населених пунктів, ліси зелених зон навколо населених пунктів і промислових підприємств, ліси першого і другого поясів санітарної охорони джерел водопостачання та ліси зон округів санітарної охорони лікувально-оздоровчих територій).

До першої групи належать також ліси на територіях природно-заповідного фонду (заповідники, національні природні парки, пам'ятки природи, заповідні урочища, регіональні ландшафтні парки, ліси, що мають наукове або історичне значення). До другої групи належать ліси, що поряд із екологічними мають експлуатаційне значення, і для збереження захисних функцій, безперервності та невиснажливості використання яких встановлюється режим обмеженого лісокористування [3, с. 219-220].

Під час поділу лісів на групи та віднесення до категорій захисності визначаються межі земель, зайнятих лісами кожної групи та категорії захис-

ності. Порядок ведення господарства залежно від груп лісів і категорій захисності, використання лісових ресурсів і користування земельними ділянками лісового фонду для потреб мисливського господарства, культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних і туристичних цілей та проведення науково-дослідних робіт визначається Кабінетом Міністрів України. Відповідно до ст. 38 Лісового кодексу, у лісах першої та другої групи можуть бути виділені особливо захисні земельні ділянки лісового фонду з режимом обмеженого лісокористування.

Основне цільове призначення земель лісового фонду – ведення на них лісового господарства, що забезпечує раціональне користування лісами, їх відтворення, охорону, покращення породного складу і підвищення продуктивності [4, с. 54].

Землі лісового фонду за внутрішньою структурою дуже різноманітні і мають складний правовий режим, який характеризуються низкою особливостей. Насамперед ці особливості випливають із діючого порядку користування землями лісового фонду. Іншими словами, правовий режим цих земель цілком і повністю залежить від виду лісокористування, яке здійснює землекористувач.

Багатоцільове використання – одна із особливостей правового режиму земель лісового фонду. По-перше, головним в їх використанні є вирощування лісів і заготівля деревини, а по-друге, ведення науково-дослідних робіт, мисливського господарства, здійснення культурно-оздоровчих заходів. Так, земельні ділянки лісового фонду для потреб мисливського господарства (мисливські угіддя) надаються користувачам відповідно до Законів України «Про тваринний світ» та «Про мисливське господарство та полювання».

Користування земельними ділянками лісового фонду в культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних і туристичних цілях повинно здійснюватися з урахуванням вимог щодо збереження лісового середовища і природних ландшафтів та з додержанням правил архітектурного планування приміських зон і санітарних вимог. У лісах, що використовуються для відпочинку, лісокористувачі повинні здійснювати роботи щодо їх благоустрою. Порядок користування земельними ділянками лісового фонду в культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних і туристичних цілях встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Для проведення науково-дослідних робіт відповідним лісокористувачам можуть виділятися земельні ділянки лісового фонду, на яких може бути обмежено або повністю заборонено спеціальне використання лісових ресурсів, якщо це суперечить цілям науково-дослідних робіт. Рішення про обмеження чи заборону спеціального використання лісових ресурсів та користування цими ділянками для інших цілей приймаються місцевими Радами народних депутатів, які надають ці ділянки, за погодженням з постійними лісокористувачами. Відшкодування збитків, пов'язаних з обмеженням чи забороною користування цими ділянками в інших цілях, здійснюється відповідно до законодавства.

Використання земельних ділянок лісового фонду для видобування корисних копалин, прокладання кабелю, трубопроводів та інших комунікацій,

здійснення бурових, підривних та інших робіт, не пов'язаних з веденням лісового господарства, використанням лісових ресурсів і користуванням земельними ділянками лісового фонду для потреб мисливського господарства, культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних і туристичних цілей та проведення науково-дослідних робіт, провадиться після надання цих ділянок для зазначених цілей в порядку, встановленому земельним законодавством України. Зазначені роботи повинні вестися способами і методами, що не призводять до погіршення протипожежного і санітарного стану лісів та умов їх відтворення. Але крім цього на земельних ділянках лісового фонду допускається здійснення побічного лісокористування (ст.73 ЛК України).

Іншою особливістю правового режиму земель лісового фонду, на яку свого часу вказував І.Дмитренко, є його підпорядкованість інтересам лісового господарства [5, с. 59]. Ця особливість випливає також із основного цільового призначення даної категорії земель, оскільки право лісокористування є домінуючим відносно права землекористування на землях лісового фонду. Такий стан речей уявляється абсолютно закономірним, адже в лісовому господарстві земля невіддільна від лісової рослинності, яка росте (або вирощується) на ній. Більше того, законодавством України особливо підкреслено такий зв'язок землі і лісу, у самому визначення лісів. Ліс, відповідно до ст. 1 Лісового кодексу України, - це тип природних комплексів, у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'янистою рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище [2].

Висновки. Таким чином, особливість правового режиму земель лісового фонду обумовлюється тим, що ліси України є її національним багатством і за своїм призначенням та місцем розташування виконують переважно екологічні (водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні,оздоровчі, рекреаційні), естетичні, виховні та інші функції, мають обмежене експлуатаційне значення і підлягають державному обліку та охороні. В межах земель лісового фонду, як нами уже підкреслювалось, дозволяється лише діяльність, пов'язана з веденням лісового господарства, мисливського господарства, спеціальне лісокористування, а також культурно-оздоровча, рекреаційна, спортивна, туристична.

Належне використання земельних ресурсів, у тому числі і земель лісового фонду повною мірою залежить від якості управління ними. Система органів управління землями лісового фонду складається із державних органів загальної компетенції і відомчих органів. Державне управління в галузі охорони, захисту, використання та відтворення лісів здійснюють Кабінет Міністрів України, Міністерство охорони навколишнього природного середовища України та його органи на місцях, спеціально уповноважені державні органи лісового господарства, місцеві органи державної виконавчої влади та інші органи відповідно до законодавства України. Спеціально уповноваженими державними органами лісового господарства є Міністерство лісового господарства України та його органи на місцях (обласні (міжобласні) управління лісового господарства, лісгоспи, лісництва) [6, с. 88]. Зміст управління земля-

ми лісового фонду, що здійснюється органами загальної компетенції, складають такі функції: планування використання земель лісового фонду, їх облік, надання і вилучення земель, організація земельної території, контроль за раціональним використанням земель лісового фонду, вирішення земельних спорів. Відомче управління землями лісового фонду характеризується такими функціями, як відведення лісних площ в користування лісогосподарським і лісопромисловим підприємствам і організаціям, відомчий облік земель, контроль за їх використанням, погодження питань про передачу земельних ділянок до складу земель лісового фонду і,навпаки, про вилучення їх для державних і громадських потреб. У разі переведення земельних ділянок з лісового фонду до інших категорій земель та передачі їх у власність або надання у користування для потреб, не пов'язаних з веденням лісового господарства, органи, що приймають таке рішення, одночасно вирішують питання про збереження або вирубку дерев і чагарників і про порядок використання одержаної при цьому деревини. Підприємства, установи, організації і громадяни, яким передаються у власність або надаються у користування земельні ділянки без права вирубки дерев і чагарників, зобов'язані забезпечувати їх збереження та охорону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Земельний кодекс України. - К. : Атіка. – 2014. – 96 с.

2. Лісовий кодекс України. Кодекси України. – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2012. – С. 36-87.

3. *Дмитренко І.А.* Екологічне право України: Підручник. – [2-е вид., переробл. і допов.] – К. : Юрінком Інтер. – 2001. – 352 с.

4. Земельное право / [отв.ред. проф.Аксенюк Г.А.] – М. : Юрид.лит, 1972. – 232 с.

5. *Дмитренко І.А.* Правова охорона земель в Україні: Монографія. – К. : Українська академія внутрішніх справ, 1994. – 172 с.

6. Екологічне право України: [посібник для підготовки до іспитів] / С.В. Губарєв, О.О. Лов'як, В.П. Мироненко, І.С. Тімуш. – К. : ІКВС, 2014. – 168 с.

Матчук С.В. Особливості правового режиму земель лісового фонду

У статті досліджуються особливості правового режиму земель лісового фонду, призначення якого полягає у комплексному збереженні таких компонентів навколишнього природного середовища як земля та лісові ресурси. Обгрунтовується необхідність удосконалення чинного законодавства, яке регламентує відносини щодо використання, охорони та відтворення земель лісового фонду.

Ключові слова: *ліс, правовий режим земель лісового фонду, лісові ресурси.*

Матчук С.В. Особенности правового режима земель лесного фонда

В статье исследуются особенности правового режима земель лесного фонда, предназначение которого состоит в комплексном сохранении таких компонентов окружающей среды как земля и лесные ресурсы. Обосновывается необходимость усовершенствования действующего законодательства, регламентирующего отношения по использованию, охране и воспроизведению земель лесного фонда.

Ключевые слова: *лес, правовой режим земель лесного фонда, лесные ресурсы.*

Matchuk S.V. Features of the legal regime of forest land

The article deals with the peculiarities of the legal regime of forest land, whose purpose is the preservation of the complex components of the natural environment as land and forest resources. The necessity of improving the current legislation regulating relations regarding the use, protection and restoration of forest land.

Key words: *forest, legal regime of forest land, forest resources.*

Стаття надійшла до редакції 16.12.2014.

СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ.288 КК УКРАЇНИ

О.О. Звоненко
здобувач кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»

Постановка проблеми. Питання, що стосуються суб'єкта злочину, передбаченого ст.288 КК України, важливі як для теорії кримінального права, так і для практики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблеми суб'єкта злочину присвятили свої наукові праці В.О. Навроцький, В.К. Матвійчук, В.Я. Тацій, М.І. Панов, М.І. Хавронюк. Проте, комплексного дослідження щодо суб'єкта злочину порушення правил, норм і стандартів, що стосуються убезпечення дорожнього руху і до сьогодні не має.

Метою є дослідження суб'єкта злочину порушення правил, норм і стандартів, що стосуються убезпечення дорожнього руху.

Основні результати дослідження. Необхідно зазначити, що визнання суб'єкта вчинення злочину існувало ще у X-XI ст. та певна рівність перед законом осіб, що вчинили злочин. Якщо проаналізувати зміст норм опублікованими сучасним науковцем А.М. Гузом, який використав дані С.В. Юшкова, то виходить, що у п.17 «Короткої Правди» суб'єктом злочину було визначено холопа, а у п.1 і 10 ним є муж або чоловік. В інших (п.6-8, 19-27, 36-40) ознаки суб'єкта злочину взагалі не називаються, а у п.2, 4, 5, 29, 31 – це «хто-небудь», натомість у п 3, 9, 12, 13, 35 – це «хтось» [1, с. 117-118].

Взагалі поняття «суб'єкт злочину» законодавець не використовував навіть у Кримінальному кодексі України 1960 р., а вживав ширше за змістом поняття: «особа, яка вчинила злочин», «особа, винна у вчиненні злочину», «особа, яка засуджена» тощо [2, с. 64].

У кримінальному праві України суб'єктом злочину визнається фізична, осудна особа, яка досягла на момент вчинення злочину вік кримінальної відповідальності [3, с. 117]. Як слушно зазначає Соловйова А.М.: «не можуть бути суб'єктами злочину особи, неспроможні усвідомлювати характер своїх дій або керувати своїми діями (особи неосудні), а також особи, що не досягли віку кримінальної відповідальності» [2, с. 65].

Правові погляди і виклад методологічних основ вчення про суб'єкт І Канта, Г.В.Ф. Гегеля, Л.Фейєрбаха та ін. мали великий вплив на розвиток правової думки в Україні. У філософії І.Канта інтерес викликає: 1) переконання, що злочин вчиняється за бажанням людини (за рішенням її волі); 2) осмис-

© О.О. Звоненко , 2015

лення злочину й особи; що суб'єкт злочину (як фізична особа) володіє свободою волі [4, с. 128]. За кримінально-правовою теорією Г.В.Ф. Гегеля злочинець – це не просто об'єкт каральної влади держави, а суб'єкт права. Воля і мислення, за Г.В.Ф. Гегелем, єдині, так як воля є не що інше, як мислення, яке перетворює себе в наявне буття і при цьому наявність волі є загальною умовою інкримінування. При цьому розум і воля, за твердженням філософа, є загальною умовою становлення особи. Осудність само як властивість особи, яка вчинила злочинне діяння, полягає в твердженні, що суб'єкт як мисляча істота знав і хотів. Методологічний підхід до вчення про суб'єкт злочину, який розглядає його через призму філософських кримінально-правових теорій, виявляє цю ознаку, що полягає в тому, що будь-яке діяння, наприклад злочинне, здійснюється фізичною особою, тобто людиною. Якщо розглядати проблеми дослідження суб'єкта злочину з позиції методології теоретичних концепцій у російському кримінальному праві, то, незважаючи на різне ставлення дореволюційних вітчизняних криміналістів до філософських і кримінально-правових теорій, у більшості своїй вони були єдині в думці, що суб'єктом злочинного діяння може бути тільки фізична особа, і виступали проти кримінальної відповідальності юридичних осіб [4, с. 129]. Не випадково один із чільних представників класичної школи кримінального права російський криміналіст Н.С. Таганцев підкреслював, що суб'єктом злочину може бути лише винна фізична особа [5].

Цікаву думку з даної проблеми висловив Б.В. Волженкін, що запропонував розрізняти суб'єкт злочину і суб'єкт кримінальної відповідальності. Він вважає, що злочин може вчинити лише фізична особа, що володіє свідомістю і волею [6]. Однак нести кримінальну відповідальність за злочинні діяння можуть не тільки фізичні, але й за певних умов юридичні особи. Здається, що це положення не безперечно і вимагає більш грунтовного опрацювання у зв'язку з тим, що на практиці, безсумнівно, виникнуть певні труднощі щодо встановлення умов, за яких юридична особа може нести кримінальну відповідальність. Тому в законодавчому порядку більш детально необхідно встановити докладний перелік умов, відповідно до яких юридична особа при вчиненні злочину може бути визнано суб'єктом кримінальної відповідальності.

Поняття «фізична», «осудна» і «вік кримінальної відповідальності» є ознаками суб'єкта злочину й називаються в науці кримінального права загальними або ще обов'язковими. Суб'єкт злочину, якому притаманні тільки загальні або обов'язкові ознаки, відповідно, називається «загальним» [3, с. 120; 7, с. 9; 8, с. 28]. Крім загальних (обов'язкових) ознак суб'єкта злочину наука кримінального права виділяє також спеціальні (додаткові і факультативні) ознаки, властиві суб'єктам деяких складів злочинів. Наявність у суб'єкта злочину поряд із загальними також і спеціальних ознак свідчить про те, що даний суб'єкт є спеціальним. Відповідно, спеціальним суб'єктом визнається особа, яка вчиняє діяння, заборонене не для всіх без винятку осіб, а тільки для певної категорії, до якої вона належить [8, с. 18-23; 9, с. 20]. З приводу суб'єкта злочину, відповідальність за вчинення якого передбачена в ст. 288 КК, у диспозиції даної статті зазначено, що порушення допускається «особою, відповідаль-

ною за будівництво, реконструкцію, ремонт і утримання доріг, вулиць, залізничних переїздів, іншого дорожнього облаштування». Таким чином, для визначення суб'єкта аналізованого злочину слід охарактеризувати загальні та спеціальні ознаки осіб, відповідальних за будівництво, реконструкцію, ремонт і утримання доріг, вулиць, залізничних-них переїздів, іншого дорожнього облаштування. У плані характеристики фізичного ознаки слід відразу визначитися, що відповідальним за будівництво, реконструкцію, ремонт і утримання доріг, вулиць, залізничних переїздів, іншого дорожнього облаштування і, відповідно, – підлягає кримінальної відповідальності за порушення правил, норм і стандартів, що стосуються убезпечення дорожніх умов руху транспортних засобів, є фізична й юридична особа.

Як слушно, на нашу думку, зазначає В.К. Матвійчук повнота поняття «суб'єкт злочину» полягає в тому, що «воно повинно мати повноту обсягу цього поняття (тобто має бути відсутня пустота, відсутність наповнення цього поняття)» [4, с. 83].

Автомобільні дороги місцевого значення в містах і районах міст, що мають підрозділ на райони, закріплюються на праві повного господарського відання за державними комунальними дорожньо-експлуатаційними підприємствами. У такому ж порядку слід визначати власників вулиць, залізничних переїздів, іншого дорожнього облаштування. Тлумачення викладених аргументів дозволяє зробити висновок, що за дорожньо-транспортну пригоду, що сталася через неналежний стан дороги, вулиці, залізничного переїзду чи іншого дорожнього облаштування та призвело до заподіяння шкоди життю та здоров'ю людини, власності можуть бути представники Державної служби автомобільних робіт, представники Державної акціонерної компанії «Автомобільні дороги України», а також це: керівники дорожньо-експлуатаційних підприємств, їхні підлеглі, яким делеговано відповідні повноваження щодо дотримання правил, норм та стандартів, інспектори безпеки руху, виконроби, майстри та інші особи, що керують проведенням дорожніх робіт або робіт в межах проїзної частини, тощо [8, с. 129].

Отже, відразу визначитися у плані характеристики фізичної ознаки щодо відповідальних за будівництво, реконструкцію, ремонт та утримання доріг, вулиць, залізничних переїздів, іншого дорожнього убезпечення або за виконання таких робіт і, відповідно, – підлягає кримінальній відповідальності за порушення правил, норм і стандартів, що стосуються убезпечення дорожнього руху, є не лише фізична особа, а й юридична особа.

У ст.24 Закону України від 11.02.2005р. «Про дорожній рух», зокрема, зазначено наступне: «Власники доріг, вулиць та залізничних переїздів, керівні працівники дорожньо-експлуатаційних організацій несуть відповідальність, в тому числі і кримінальну, якщо дорожньо-транспортна пригода сталася з їх вини» [12]. Як бачимо, до кримінальної відповідальності, поряд з керівними працівниками підприємств, можуть залучатися також власники автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів тощо.

При характеристиці віку суб'єкта злочину слід виходити з положень ст. 22 КК. Так, у даній статті закріплений загальний (з 16 років) і знижений

(з 14 років) вік кримінальної відповідальності. У плані дослідження злочину, відповідальність за вчинення якого передбачена в ст. 288 КК, слід зазначити, що прямих обмежень (крім передбачених ст. 22 КК) у віці диспозиція статті не містить. Дотримуючись положень ч. 1 ст. 22 КК України можна зробити висновок, що суб'єктом порушення правил, норм і стандартів, що стосуються убезпечення дорожніх умов руху транспортних засобів, може бути особа, яка досягла 16-річного віку [13, с. 121]. Але, як зазначають В.І. Гизимчук та В.І. Борисов можливі випадки укладення трудового договору з особою, яка досягла 16 років (ст.56 КЗпП), бо з моменту укладення трудового договору на працівника поширюють свою юридичну силу розпорядження (накази) керівника підприємства (установи, організації) та в порядку підлеглості 16-річний працівник, з причини відсутності прямих заборон, може бути призначений особою, відповідальною за дотримання правил, норм і стандартів, що стосуються убезпечення дорожніх умов руху. Відповідно з даного віку особа може порушити дані вимоги безпеки. Однак, при характеристиці віку суб'єкта даного злочину слід враховувати деякі особливості. Насамперед мова йде про здатність людини до праці певного виду, а саме, до керівництва відповідним етапом виробничої діяльності щодо убезпечення дорожніх умов руху транспортних засобів. Чинне законодавство прямо не передбачає вікових обмежень для осіб, відповідальних за будівництво, реконструкцію, ремонт і утримання доріг, вулиць, залізничних переїздів, іншого дорожнього облаштування, але дещо інший порядок встановлено для деяких безпосередніх виконавців дорожніх робіт [13, с. 122].

Таким чином, можна вважати, що на фізичну особу відповідальність (насамперед з точки зору трудових обов'язків) за дотримання правил, норм і стандартів, що стосуються убезпечення дорожніх умов руху транспортних засобів, повинна покладатися по досягненню їм, як мінімум, у 18 років. Відповідно, тільки з цього віку особа реально зможе вчинити злочин, передбачений у ст. 288 КК України. У відношенні рядових працівників установ, фірм, підприємств та організацій, які здійснюють той чи інший вид дорожніх робіт, існує загальне правило про відповідальність з 16 років.

Характеристика осудності суб'єкта проаналізованого злочину засновуються на теоретичному визначенні даного поняття. Під осудністю більшість вчених-криміналістів розуміють здатність особи під час вчинення злочину усвідомлювати свої дії та керувати ними [8, с. 3; 14, с. 34]. При цьому, як осудними розглядаються особи, які наділені здатністю критично сприймати навколишню дійсність і за допомогою особистої волі керувати своєю поведінкою, а також, як наслідок, підлягати кримінальній відповідності за вчинене. До обсягу критичного (аналітичного) сприйняття навколишньої дійсності фахівці з питання про осудність цілком справедливо відносять свідомість винним як фактичної сторони своєї поведінки: діяння, наслідків, причинного зв'язку, так і суспільної небезпеки вчиненого діяння [15, с. 18-23; 16, с. 3]. У плані характеристики суб'єкта злочину, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 288 КК України, необхідно зазначити, що таке діяння, полягає у порушенні спеціальних вимог безпеки. Так як винна осудна особа усвідомлює фактичну

сторону своєї поведінки, оскільки при вчиненні злочину усвідомлює сам факт порушення таких спеціальних вимог або не усвідомлює цього, хоча повинна була і могла усвідомлювати. Отже, на наш погляд, логічним є твердження, що для свідомості факту порушення спеціального правила, норми або стандарту винна особа повинна знати зміст даної вимоги безпеки, яку вона порушує. У свою чергу, спеціальними знаннями володіють лише деякі особи, які беруть безпосередню участь у керівництві виробничої діяльності з будівництва, реконструкції, ремонту або утримання вулиць, доріг, залізничних переїздів, дорожніх облаштувань або особи, які безпосередньо здійснюють зазначену діяльність. Отже, усвідомлювати факт і суспільну небезпеку порушення правил, норм і стандартів, що стосуються убезпечення дорожніх умов руху транспортних засобів, може лише обмежене коло осіб. Технічні системи – це джерела підвищеної небезпеки і вони стосуються також суб'єктів інших злочинів.

Як зазначає Зінченко Є.М. таке поняття, більш точно відображає можливість особи виконувати покладені професійні обов'язки, оцінював спеціальну осудність. Більше того, ним було запропоновано дещо інше визначення здатності оператора технічної системи усвідомлювати свою поведінку і керувати ним – «професійна осудність» [17, с. 85-86]. Ідея про визначення на законодавчому рівні поняття «спеціальної» (професійної) осудності отримала негативну оцінку у більшості вчених-фахівців у галузі кримінального права. Піддаючи дану ідею справедливої критиці вони, зокрема, вказують, що осудність, як формально певне юридичне поняття не має ні форм, ні видів, ні ступенів [17, с. 45], а неможливість особи усвідомлювати свою поведінку або керувати нею в умовах нервово-психологічних перевантажень слід розглядати з урахуванням суб'єктивного критерію необережності [18, с. 61-62]. Далі, зазначається, що диференціація (дроблення) правової категорії «осудність» може привести до розмивання нормативних меж даного поняття, втрати ним кримінально-правової функції [19, с. 125]. Вважаємо за необхідне додати, що особа визнається неосудною через психічні захворювання, а відсутність спеціальних знань таким захворюванням вважатися не може. На нашу думку, здатність (нездатність) особи усвідомлювати суспільну небезпеку, а також і фактичну сторону порушення спеціальних вимог безпеки слід розглядати трохи в іншій площині – в площині категорії «відповідальність». Можливо законодавець навмисно вжив термін «відповідальним» для визначення суб'єкта порушення правил, норм і стандартів, що стосуються убезпечення дорожніх умов руху транспортних засобів. Статтею 9 Закону України від 11.02.2005 р. «Про дорожній рух» визначено, що убезпечення умов дорожнього руху є компетенцією власників автомобільних доріг, вулиць та залізничних переїздів [20]. Власником автомобільних доріг загального користування на праві повного господарського відання є Державна служба автомобільних робіт та Державна акціонерна компанія «Автомобільні дороги України». Таким чином, ці служби є особою (юридичною), до компетенції яких входить убезпечення умов дорожнього руху на дорогах загального користування.

При створенні дорожніх умов руху на тому чи іншому етапі кожне з вищезазначених підприємств є відповідальним за дотримання правил, норм і

стандартів, що стосуються убезпечення дорожніх умов руху транспортних засобів, при виконанні будівельних, реконструкційних, ремонтних робіт або робіт з утримання дорожніх умов руху транспортних засобів. Власниками (на праві повного господарського відання) доріг, що не підпадають під категорію «загального користування», а також вулиць, залізничних переїздів, іншого дорожнього облаштування є державні комунальні дорожньо-експлуатаційні підприємства. У межах зазначених підприємств, установ і організацій, а також комунальних підприємств дорожнього господарства складається штатний розклад, в якому передбачаються посади осіб, відповідальних за якість виконання певної роботи. Насамперед відповідальною особою є директор (начальник, голова) підприємства (установи, організації). Іншими відповідальними особами є його заступники, а також керівники служб, відділів, дільниць, цехів, фірм, бригад та інших підрозділів. Будучи першою особою в межах очолюваного юридичної особи, керівник своїм вольовим рішенням (наказом) приймає працівників на відповідну посаду і призначає відповідальними за виконання функціональних зобов'язань на певній ділянці робіт з убезпеченню дорожніх умов руху транспортних засобів. В ордері на виконання дорожніх робіт, крім іншого, прямо вказується особа, відповідальна за дотримання термінів проведення робіт, а також за дотримання вимог правил, норм і стандартів, що стосуються убезпечення дорожніх умов руху транспортних засобів.

Порушення правил, норм і стандартів, що стосуються убезпечення дорожніх умов руху транспортних засобів, при виконанні будь-яких дорожніх робіт без одержання відповідного дозволу та погодження особами, не наділеними компетенцією на виконання даних робіт, якщо це спричинило заподіяння шкоди життю і здоров'ю людини, власності не може вважатися злочином, караним в порядку ст. 288 КК. У таких випадках настання суспільно небезпечних наслідків слід кваліфікувати як умисний або необережний злочин проти життя і здоров'я людини, власності, або як службовий злочин (ст. 288 КК України).

Вищевикладене дозволяє зробити висновок, що суб'єктом порушення правил, норм і стандартів, що стосуються убезпечення дорожніх умов руху транспортних засобів, є фізична, осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності, відповідальна за дотримання вимог правил, норм і стандартів, що стосуються убезпечення дорожніх умов руху транспортних засобів, при проектуванні, будівництві, реконструкції, ремонті або утриманні доріг, вулиць, залізничних переїздів, іншого дорожнього облаштування, яке перебуває в трудових відносинах з власником дороги, вулиці, залізничного переїзду і займає посаду, пов'язану з убезпеченням дорожніх умов руху на відповідному етапі виробничої діяльності або виконує спеціальне розпорядження вищої відповідальної особи або юридична особа. Якщо при введенні в експлуатацію автомобільних доріг, власниками яких будуть приватні особи, суб'єктом досліджуваного злочину може бути власник певної ділянки дорожнього шляху.

Висновок. Отже, суб'єктом злочину можуть бути особи: 1) відповідальні за будівництво, експлуатацію, ремонт чи утримання транспортних об'єктів, тобто працівники, на яких покладено спеціальні обов'язки в цій сфері наказом

або розпорядженням чи які виконують такі обов'язки, виходячи з обійманої посади (начальник шляхової експлуатаційної дільниці, головний інженер проекту тощо); 2) які виконують такі роботи, причому як безпосередні виконавці (бульдозеристи, водії дорожньо-будівельної техніки, машиністи самохідних машин, машиністи-асфальтоукладники тощо), так і керівники відповідних робіт (майстри, бригадири, начальники дільниць); 3) а також, можуть бути приватні підприємці, що діють на підставі свідоцтва на право зайняття підприємницькою діяльністю та, при необхідності – ліцензії, і виконання дорожніх робіт за договором з власником; 4) юридичні особи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Колос М.І.* Кримінальне право в Україні (Х-поч. XXI ст.): Монографія: У 2-х т.: Т 1. – К. : Острог, 2011. – 286 с.

2. *Соловйова А.М.* Примушування до виконання цивільно-правових зобов'язань: Монографія. – К. : КНТ, 2007. – 176 с.

3. Кримінальне право України:[курс лекцій] / Н.В. Чернишов, М.В. Володько, М.А. Хазін. – К., 1995. – 223 с.

4. *Матвійчук В.К., Харь І.О.* Забруднення атмосферного повітря: кримінальна відповідальність, досудове слідство та запобігання: Монографія. – К. : Національна академія управління, 2013. – 271 с.

5. *Таганцев Н.С.* Російське кримінальне право: [лекції]. Загальна частина. – Т. 1. – М. 1994.

6. *Волженкін Б.В.* Кримінальна відповідальність юридичних осіб. – СПб. 2005.

7. Кримінальне право України: [курс лекцій] / Н.В. Чернишов, М.В. Володько, М.А. Хазін. – К., 2005. – 251 с.

8. Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник. / За ред. проф. М.І. Мельника, доц. В.А. Клименка. – К. : Атіка, 2008. – 465 с.

9. *Таганцев Н.С.* Русское уголовное право: [лекции]: Часть общая. – Т. 1 / Н.С. Таганцев, – [2-е изд., пересмотр. и доп.] – СПб. : Гос. тип., 1998. – 823 с.

10. Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник.– [2-е вид., перероб. та допов.] / За ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 456 с.

11. *Касынюк В.И.* Уголовная ответственность за транспортные преступления. – К. : Голов. изд-во издат. объед. «Вища школа», 1977. – 32 с.

12. *Грищук В.К.* Кримінальне право України: Загальна частина: [навч. посібник для студ. юрид. фак. вищ. навч. закл.] / В.К. Грищук. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2006. – 586 с.

13. *Борисов В.И., Гизимчук С.В.* Уголовная ответственность за нарушение правил, норм и стандартов, обеспечивающих безопасность дорожного движения: Монография. – Харьков : Консул, 2001. – 158 с.

14. *Кудрявцев В.Н.* Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев. – М. : Госуд. изд-во юрид. лит-ры, 1960. – 244 с.

15. *Матишевський П.С.* Об'єкт злочину / П.С. Матишевський // Кримінальне право України. Заг. част: [підруч. для студ. юрид. вузів і фак.]; за ред. П.С. Матишевського та ін. – К. : Юрінком Інтер, 1997 – С. 124-133.

16. *Матишевський П.С., Андрушко П.П., Шапченко С.Д.* Уголовное право Украины. Общая часть. – К, 1995.

17. *Зинченко Э.Н.* Уголовная ответственность за нарушение правил безопасности горных работ. – Киев – Донецк : Вища школа. Головное издательство, 1979. – 148 с.

18. *Зелінський А.* Про відповідальність за рецидив у новому кримінальному законодавстві. // Журнал «Право України», 1996. – № 5. – С. 61-62.

19. *Брайнін Я.М.* Основні питання загального вчення про склад злочину / Я.М. Брайнін / Київ. держ. універ. ім. Т.Г. Шевченка. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1964. – 189 с.

20. Про дорожній рух: Закон України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3353-12

21. Кримінальний кодекс України від 5.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. № 25–26. – Ст. 288.

22. *Здравомислов Б.В.* Посадові злочини. Поняття та кваліфікація. – СПб. 2004.

Звоненко О.О. Суб'єкт злочину, передбаченого ст. 288 КК України

У статті на підставі аналізу філософських, кримінально-правових джерел висвітлені основні проблеми щодо суб'єкта злочину, взагалі, та суб'єкта злочину, передбаченого ст.288 КК України, зокрема. Запропоноване власне визначення суб'єкта злочину щодо порушення правил, норм і стандартів, що стосуються убезпечення дорожнього руху.

Ключові слова: *суб'єкт злочину, відповідальність, вік, проектування, будівництво, реконструкція, ремонт або утримання доріг, залізничні переїзди, дорожнє облаштування.*

Звоненко Е.А. Субъект преступления, предусмотренного ст. 288 УК Украины

В статье на основании анализа философских, уголовно-правовых источников освещены основные проблемы в отношении субъекта преступления вообще и субъекта преступления, предусмотренного ст.288 УК Украины, в частности. Предложено собственное определение субъекта преступления по нарушению правил, норм и стандартов, касающихся обеспечения дорожного движения.

Ключевые слова: *субъект преступления, ответственность, возраст, проектирование, строительство, реконструкция, ремонт или содержание дорог, железнодорожные переезды, дорожное обустройство.*

Zvonenko O. Subject of a crime under Art. 288 of the Criminal Code of Ukraine

The article based on an analysis of philosophical, criminal law sources highlight the major issues in relation to the subject of crime in general and subject crime under st.288 Criminal Code of Ukraine, in particular. Suggest my own definition of the perpetrator for breach of the rules, regulations and standards relating to the provision of traffic.

Keywords: *the perpetrator, liability, age, design, construction, reconstruction, repair or maintenance of roads, railway crossings, road improvement.*

Стаття надійшла до редакції 05.12.2014.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВІДМЕЖУВАННЯ ЗАЛИШЕННЯ В НЕБЕЗПЕЦІ ВІД НЕНАДАННЯ ДОПОМОГИ ОСОБІ, ЯКА ПЕРЕБУВАЄ В НЕБЕЗПЕЧНОМУ ДЛЯ ЖИТТЯ СТАНІ

В.В. Кузнецов
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

Постановка проблеми. Конституція України визначає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпеку найвищою соціальною цінністю в державі. Існування кримінальної відповідальності за залишення в небезпеці (ст. 135 Кримінального кодексу (КК) України) та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ст. 136 КК України), безперечно спрямовано на захист вказаних цінностей. Однак застосування вказаних кримінально-правових норм породжує численні дискусії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання щодо регламентації та застосування вказаних норм висвітлено в роботах: П. П. Андрушка, М. І. Бажанова, В. В. Бабаніної, С. Р. Багірова, В. Б. Малініна, А. А. Музики, В. О. Навроцького, М.І. Хавронюка, О. В. Хуторянського, Н.М. Ярмиш та ін. Безумовно, роботи цих учених мають значну наукову цінність, але, незважаючи на це, питання відмежування вказаних злочинів залишаються доволі дискусійними і поки що не мають однозначного вирішення. Наприклад: В. К. Грищук вважає, що: «... ненадання допомоги є юридичним синонімом залишення в небезпеці і визначається як невжиття особою заходів, необхідних для відвернення небезпеки для життя потерпілого» [1, с. 311, 314]. О. В. Хуторянський продовжує вказаний підхід і пропонує залишення в небезпеці розглядати як спеціальний вид ненадання допомоги особі [2, с. 162].

Враховуючи постійне оновлення законодавства, сьогодні й у правозастосуванні особливо гостро постало питання відмежування вказаних складів злочинів. Окрім того, у теорії кримінального права обґрунтовується думка, що близько 60 % помилок при кваліфікації злочинів зумовлено саме неправильним вирішенням питань відмежування злочинів, нерозумінням між окремими кримінально караними посяганнями [3, с. 454; 4, с. 476].

Метою даної статті є дослідження відмінностей між залишенням у небезпеці (ст. 135 КК України) та ненаданням допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ст. 136 КК України) й вироблення певних пропозицій щодо удосконалення вказаних кримінально-правових норм.

Основні результати дослідження. Суміжні склади злочинів розрізняються по одній або декількох ознаках і споріднені за характером суспільної небезпеки. Для кваліфікації суміжних складів злочинів значуще виділення розмежувальних елементів складів та їх ознак [5, с. 161]. Теорії кримінального

© В.В. Кузнецов, 2015

права відомі відмінності в ознаках об'єктивної та суб'єктивної сторін складу злочину, об'єкта й суб'єкта складу злочину.

Починаючи це дослідження, неможливо не назвати подібні ознаки вказаних складів злочинів. На нашу думку, такими ознаками є лише життя та здоров'я особи (в об'єкті складу злочину). Є спірною думка О.В. Хуторянського, який вважає подібними причинний зв'язок, суб'єктивну сторону складу злочину, і особливо кваліфікуючі ознаки [2, с. 162].

Спочатку розглянемо відмінності в ознаках об'єктивної сторони складу злочину. Так порівняльний аналіз конструкції вказаних складів злочинів дозволяє зробити висновок про їх відмінність. Злочин, передбачений ч.1 ст.135 КК України має формальний склад: злочин вважається закінченим з моменту залишення без допомоги особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Злочин, передбачений ч.1 ст.136 КК України має матеріальний склад: злочин вважається закінченим з моменту настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді тяжких тілесних ушкоджень. Тобто причинний зв'язок не є характерним для об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч.1 ст.135 КК України.

При цьому є більш аргументованою думка О. В. Хуторянського, що «... необхідність відмежування залишення в небезпеці від злочину, передбаченого ст.136 КК України, існує лише в тому разі, коли його об'єктивна сторона виявляється, власне, у ненаданні допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, а не в неповідомленні про небезпечний для життя стан особи» [2, с. 163]. Тобто відмінність полягає й в формах реалізації злочинної поведінки: об'єктивна сторона залишення в небезпеці характеризується суспільно небезпечними діяннями, які виявляються тільки в залишенні без допомоги, а об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст.136 КК України характеризується двома формами: 1) ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані; 2) неповідомлення про такий стан потерпілого належним установам чи особам.

Далі розглянемо відмінності в ознаках суб'єктивної сторони складу злочину. Є цікавою наукова думка, що «суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ч.1, 3 ст.136 КК України, має подвійну форму вини, тобто умисел (прямий і непрямий) щодо діяння та непрямий умисел або необережність (злочинна самовпевненість або злочинна недбалість) щодо наслідків, а в ч.2 ст.136 КК – умисна форма вини» [2, с. 142]. У принципі, не заглиблюючись у дискусію щодо змісту подвійної форми вини, слід зауважити, що припускаємо можливість й прямого умислу щодо наслідків (ч.1, 3 ст.136 КК України). Винна особа не має жодного відношення до виникнення небезпечного стану у потерпілого та не зобов'язана їм опікуватися, тому, як не етично це звучить, він може й бажати настання відповідних фізичних наслідків.

Іншу ситуацію ми маємо при залишенні в небезпеці, при якій винний зобов'язаний був піклуватися про потерпілого або сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан. Пригадаємо, що це злочин з формальним складом, який сконструйований таким чином, що наслідки лежать за межами обов'язкових ознак об'єктивної сторони складу злочину. Тому суб'єкт не може

бажати їх настання. Але ця обставина не виключає умисної форми вини. Інтелектуальна сфера в цих випадках включає лише свідомість, розуміння суспільної небезпеки вчиненого діяння, ставлення до наслідків не виникає, та й не може виникнути. А вольова сфера обмежується бажанням вчинення конкретного діяння. У зв'язку з цим вважаємо переконливою позицію тих вчених, які вважають, що воля особи в цих випадках спрямована на саме діяння [7, с. 149]. Тобто вольовий момент при вчиненні злочинів з формальним складом переміщується з наслідків на діяння. У цьому контексті І.Г. Філановський зазначає: «при вчиненні формальних злочинів свідомість вчиненого діяння чи бездіяльності означає також бажання вчинення цих діянь. При такому становищі особа повинна бути визнана такою, що діє з прямим умислом» [7, с. 148]. Подібної позиції дотримується і П.С. Дагель, який вважає, що в формальних складах форма вини визначається психічним ставленням до діяння [8, с. 74]. Бажання вчинення діяння передбачає наявність в цих складах прямого умислу. Непрямий умисел виключається, оскільки свідоме допущення стосується виключно наслідків суспільно небезпечної дії чи бездіяльності, які в злочинах з формальним складом лежать за межами об'єктивної сторони цих злочинів. Саме тому виключається і необхідність визначення психічного ставлення суб'єкта до цих наслідків.

Тому злочин, передбачений ч.1 ст.135 КК України, на відміну від злочину, передбаченого ч.1 ст.136 КК України, може бути вчинений лише з прямим умислом. При порівнянні форм вини вказаних складів злочинів за умови настання наслідків (ч.3 ст.135 КК України, ч.1, 3 ст.136 КК України) також очевидні відмінності. Суб'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ч.3 ст.135 КК України, характеризується умислом щодо діяння та тільки необережністю щодо наслідків. Є дискусійною позиція, яка висловлена в теорії кримінального права, що можливий при залишенні в небезпеці й непрямий умисел щодо наслідків [9, с. 15]. На нашу думку, умисел щодо наслідків, який можливий при ненаданні допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, неприйнятний для залишення в небезпеці. Оскільки у такому разі слід вести мову про вбивство (ст.115 КК України) або умисне завдання інших тяжких наслідків. Наприклад, винна особа умисно зіштовхує потерпілого з човна в озеро, не маючи інформації про навички останнього щодо плавання. Якщо винна особа, незважаючи на благання потерпілого про допомогу, не надає допомоги, однак не бажає їй, наприклад смерті (лише свідомо припускає й таку можливість), то відповідальність, як вже зазначалося, буде наставати за вбивство.

Також слід погодитися з позицією науковців, що існує відмінність між розглянутими складами злочину й в ознаках потерпілого від злочину [2, с. 163; 10, с. 128]. Потерпілим від злочину, передбаченого ст.135 КК України, на думку В.В. Бабаніной, є безпорадна особа, яка перебуває в небезпечному для життя стані та позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження, а за ч.2 ст.135 КК України потерпілим є новонароджена дитина [9, с. 11]. У свою чергу, потерпілим від ненадання допомоги (ст.136 КК України) може виступати будь-яка фізична особа, яка знаходиться в небезпечному для життя стані,

незалежно від того чи здатна вона вжити заходів до самозбереження [2, с. 164; 10, с. 128].

Найбільш важливою відмінністю в кримінально-правовій науці визначається саме вид суб'єкта складу злочину. На думку В.І. Касинюка, якраз саме за цим елементом складу злочину слід відмежовувати вказані злочини [11, с. 90]. Загальноприйнятою в теорії кримінального права є позиція, що за ст.135 КК України суб'єкт злочину спеціальний – лише фізичні осудні особи, які: 1) зобов'язані були піклуватися про потерпілого та мали можливість надати йому допомогу, тобто особи, які зобов'язані за законом чи іншим нормативним актом, а також цивільно-правовим договором надавати допомогу вказаним особам (перший вид суб'єкта злочину); 2) поставили потерпілого в небезпечний для життя стан (другий вид суб'єкта злочину) [9, с. 12]. За ст.136 КК України суб'єкт злочину загальний – лише фізичні осудні особи, на яких покладений обов'язок КК України.

Для того, щоб чіткіше зрозуміти цю відмінність, узагальнюючи думки різних вчених, ми виробили таке правило: якщо обов'язок суб'єкта надавати допомогу потерпілому передбачений іншим нормативним актом чи договором (зовнішній від КК України обов'язок), то відповідальність настає за ст.135 КК України; якщо обов'язок суб'єкта надавати чи викликати допомогу потерпілому передбачений саме законом про кримінальну відповідальність (внутрішній обов'язок), то відповідальність настає за ст.136 КК України.

Однак буквальне тлумачення ознак суб'єкта складу злочину, передбаченого ст.135 КК України, дозволяє зробити висновок про те, що особа повинна бути, зокрема піклувальником. Звернемося до Цивільного кодексу (ЦК) України та визначимо, що таке піклування, хто може бути піклувальником й щодо яких осіб воно застосовується. Згідно ч.1 ст.55 ЦК України, піклування встановлюються з метою забезпечення особистих немайнових і майнових прав та інтересів неповнолітніх осіб, а також повнолітніх осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки. Коло осіб щодо яких може бути встановлено піклування передбачено в ч.1 ст.59 ЦК України: «піклування встановлюється над неповнолітніми особами, які є сиротами або позбавлені батьківського піклування, та фізичними особами, цивільна дієздатність яких обмежена». Піклувальник призначається переважно з осіб, які перебувають у сімейних, родинних відносинах з підопічним, з урахуванням особистих стосунків між ними, можливості особи виконувати обов'язки піклувальника (ч.4 ст.63 ЦК України). При цьому не заперечується, що це може бути й інша особа. Згідно ч.2, 4 ст.60 ЦК України, суд встановлює піклування над фізичною особою і призначає піклувальника за поданням органу опіки та піклування.

Тобто, якщо керуватися тільки цивільним законодавством, то застосування ст.135 КК України значно звужується: потенційний суб'єкт злочину (перший вид) повинен бути призначений судом піклувальником, а потерпілим може бути неповнолітня особа, яка є сиротою або позбавлена батьківського піклування, та особа, цивільна дієздатність якої обмежена. Існуючі в теорії кримінального права тлумачення суб'єкта злочину та потерпілого від

злочину за ст.135 КК України, як було зазначено, розширюють поняття «піклування». Таке тлумачення положень закону є допустимим, але породжує різні тлумачення.

Тому, на наш погляд, слід пригадати положення Закону України «Про екстрену медичну допомогу» від 5 липня 2012 р. У ч.3 ст.3 вказаного закону, зазначено, що «у разі виявлення людини у невідкладному стані, яка не може особисто звернутися за наданням екстреної медичної допомоги ... на місці події громадянин України або будь-яка інша особа, які виявили таку людину, зобов'язані: негайно здійснити виклик екстреної медичної допомоги або повідомити про виявлену людину ...; за можливості надати виявленій людині у невідкладному стані необхідну допомогу, у тому числі шляхом перевезення такої людини до найближчого до місця події відділення екстреної (невідкладної) медичної допомоги чи іншого закладу охорони здоров'я ...».

Тобто норми цього Закону передбачають, так званий «зовнішній» обов'язок кожної особи надавати допомогу. Якщо керуватися розширеним тлумаченням поняття «піклування», то втрачається сенс від існування ст.136 КК України. Нечасте застосування вказаної норми (аналіз судової практики свідчить про засудження винних, як правило, коли вони стають свідками вчиненого насильницького злочину проти потерпілого та не надають йому у подальшому допомоги) й раніше викликало сумніви щодо доцільності її існування. Тому такий підхід однозначно передбачає у перспективі декриміналізацію злочину, передбаченого ст.136 КК України.

Більш вузьке тлумачення поняття «піклування» залишає можливість для застосування ст.136 КК України. Однак при цьому потребує уточнення в теорії кримінально-правової науки поняття «суб'єкт злочину» за ст. 135 КК України.

На підставі вищевикладеного, пропонуємо суб'єктом злочину за ст. 135 КК України визнавати: по-перше, особу, яка сама поставила потерпілого в небезпечний для життя стан; по-друге, особу, яка зобов'язана піклуватися про іншу особу (потенційного потерпілого). До таких осіб відносяться особи, які офіційно визнані піклувальниками згідно цивільного (ч.4 ст.63 ЦК України) або сімейного законодавства (ч.1 ст.55 (дружина та чоловік), ч.2 ст.150 (батьки), ч.1 ст.172 (повнолітній син чи дочка), ст.264 (внуки, правнуки; повнолітні брати, сестри, пасинки, падчерки; особи, які проживали однією сім'єю з особою, яка потребує піклування, до досягнення повноліття) Сімейного кодексу України). Інші випадки, про які зазначено в теорії кримінального права не охоплюються поняттям «піклування» (зокрема, це стосується договору довічного утримання). У свою чергу, суб'єктом складу злочину, передбаченого ст.136 КК України, є фізична, осудна особа, яка досягла 16-річного віку не має обов'язків щодо піклування (окрім обов'язку, передбаченого ч.3 ст.3 Закону України «Про екстрену медичну допомогу» від 5 липня 2012 р.) та не ставила потерпілого своїми діями в небезпечний для життя стан.

Відмінності існують й у кваліфікованих складах злочинів. Склад злочину «Залишення в небезпеці» передбачає такі кваліфікуючі обставини: вчинення таких дій матір'ю стосовно новонародженої дитини, якщо матір не

перебувала в обумовленому пологами стані (ч.2 ст.135 КК України); вчинення діяння, якщо воно спричинило смерть особи або інші тяжкі наслідки (ч.3 ст.135 КК України). Склад злочину «Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані» передбачає такі кваліфікуючі обставини: ненадання допомоги малолітньому, який завідомо перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу або неповідомлення про такий стан дитини належним установам чи особам (ч.2 ст.136 КК України); вчинення діяння, якщо воно спричинило смерть потерпілого (ч.3 ст.136 КК України). Очевидна текстуальна відмінність між ч.2 ст.135 КК України та ч.2 ст.136 КК України, однак щодо третіх частин вказаних статей такого сказати неможна. Відмінність особливо кваліфікованого складу злочину, передбаченого ч.3 ст.135 КК України від складу злочину за ч.3 ст.136 КК України, у регламентації поряд зі смертю особи – інших тяжких наслідків.

Висновки. Визначені відмінності між залишенням в небезпеці (ст.135 КК України) та ненаданням допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ст.136 КК України), які полягають: а) в ознаках потерпілого від злочину (потерпілим від злочину, передбаченого ст.135 КК України, є безпорадна особа, яка перебуває в небезпечному для життя стані та позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження, а за ч.2 ст.135 КК України потерпілим є новонароджена дитина, а потерпілим від ненадання допомоги (ст. 136 КК України) може виступати будь-яка фізична особа, яка знаходиться в небезпечному для життя стані, незалежно від того чи здатна вона вжити заходів до самозбереження); б) в ознаках об'єктивної сторони складу злочину (у формах реалізації злочинної поведінки); в) у конструкції основного складу злочину (злочин, передбачений ч.1 ст.135 КК України має формальний склад, злочин, передбачений ч.1 ст.136 КК України – матеріальний); г) в ознаках суб'єкта складу злочину (суб'єктом складу злочину за ст.135 КК України) може бути: по-перше, особа яка сама поставила потерпілого в небезпечний для життя стан; по-друге, особа, яка зобов'язана піклуватися про іншу особу (потенційного потерпілого). До таких осіб відносяться особи, які офіційно визнані піклувальниками згідно цивільного (ч.4 ст.63 ЦК України) або сімейного законодавства (ч.1 ст.55 (дружина та чоловік), ч.2 ст.150 (батьки), ч.1 ст.172 (повнолітній син чи дочка), ст.264 (внуки, правнуки; повнолітні брати, сестри, пасинки, падчерки; особи, які проживали однією сім'єю з особою, яка потребує піклування, до досягнення повноліття) Сімейного кодексу України); суб'єктом складу злочину, передбаченого ст.136 КК України, є фізична, осудна особа, яка досягла 16-річного віку не має обов'язків щодо піклування (окрім обов'язку, передбаченого ч.3 ст.3 Закону України «Про екстрену медичну допомогу» від 5 липня 2012 р.) та не ставила потерпілого своїми діями в небезпечний для життя стан); ґ) в ознаках суб'єктивної сторони складу злочину (злочин, передбачений ч.1 ст.135 КК України, на відміну від злочину, передбаченого ч.1 ст.136 КК України, може бути вчинений лише з прямим умислом. При порівнянні форм вини вказаних складів злочинів за умови настання наслідків (ч.3 ст.135, ч.1, 3 ст.136 КК України) також очевидні відмінності. Суб'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ч.3 ст.135 КК

України, характеризується умислом щодо діяння та тільки необережністю щодо наслідків. Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ч.1, 3 ст.136 КК України, характеризується умислом щодо діяння та умислом або необережністю щодо наслідків, а в ч.2 ст.136 КК України – умисна форма вини); д) у кваліфікуючих ознаках (встановлена відмінність між ч.2 ст.135 та ч.2 ст.136 КК України. Відмінність особливо кваліфікованого складу злочину, передбаченого ч.3 ст.135 КК України від складу злочину за ч.3 ст.136 КК України, у регламентації поряд зі смертю особи – інших тяжких наслідків).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Бойко А.М., Брич Л.П., Грищук В.К. та ін.]; за ред. М.І. Мельника, М. І. Хавронюка. – [5-тє вид., переробл. та допов.]. – К. : Юрид. думка, 2008. – 1216 с.

2. *Хуторянський О.В.* Кримінально-правова характеристика ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.08 / Хуторянський Олександр Васильович. – К., 2013. – 212 с.

3. *Брич Л.П.* Спільні та розмежувальні ознаки складів злочинів, передбачених ст.130 КК України «Зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби», із суміжними складами злочинів / Л.П. Брич // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2003. – Вип. 38. – С. 454–467.

4. *Навроцький В.О.* Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. / Навроцький В. О. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.

5. *Кузнецов В.В.* Кримінальна відповідальність за притягнення як обвинуваченого завідомо невинуватої особи: Монографія / В.В. Кузнецов, М.В. Сийплокі; за заг. ред. д.ю.н., проф. В.І. Шакуна; Передмова Г.О. Усатого. – Ужгород : ЗакДУ, 2011. – 284 с.

6. Курс советского уголовного права. – [в 5-ти т.] / [отв. ред. : Н. А. Беляев (т. 1–5), М. Д. Шаргородский (т. 1–3)]. – Л. : Ленинградский ун-т им. А. А. Жданова. – 1968. – 1968–1971. – Т. 1 : Часть общая. – 1968. – 646 с.

7. *Филановский И.Г.* Социально-психологическое отношение субъекта к преступлению / Филановский И. Г. – Ленинград : ЛГУ, 1970. – 176 с.

8. *Дагель П.С.* Проблемы вины в советском уголовном праве / П. С. Дагель // Ученые записки ДДУ. – Владивосток, 1968. – Вып. 21. – Ч. 1.– С.73–76.

9. *Бабаніна В.В.* Кримінальна відповідальність за залишення в небезпеці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. В. Бабаніна. – К., 2010. – 21 с.

10. Кримінальне право. Особлива частина: Підручник: У 2-х т. – Т. 1 / За ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. – Луганськ : «Елтон – 2», 2012. – 780 с.

11. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: У 2 т. / За заг. ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – [5-те вид., допов.] – Х. : Право, 2013. – Т. 2 : Особлива частина / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.]. – 2013. – 1040 с.

Кузнецов В.В. Окремі питання відмежування залишення в небезпеці від ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані

У статті розглянуто проблему відмежування залишення в небезпеці (ст.135 КК України) від ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ст.136 КК України). Встановлено, що суміжні склади злочинів розрізняються по одній або декількох ознаках і споріднені по характеру суспільної небезпеки. Для кваліфікації суміжних складів злочинів значуще виділення розмежувальних елементів складів і їх ознак. Визначені відмінності між залишенням у небезпеці (ст.135 КК України) та ненаданням допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ст.136 КК України), які полягають: а) в ознаках потерпілого від злочину; б) в ознаках об'єктивної сторони складів злочинів; в) у конструкції основних складів злочинів; г) в ознаках суб'єкта складу злочину; ґ) в ознаках суб'єктивної сторони складів злочину; д) в кваліфікуючих ознаках.

Внесено пропозиції щодо вдосконалення законодавства та практики його застосування.

Ключові слова: *злочини, об'єкт злочину, кримінальна відповідальність, залишення в небезпеці, обов'язок по піклуванню, «завідомість», небезпечний для життя стан.*

Кузнецов В.В. Отдельные вопросы отграничения оставления в опасности от неоказания помощи лицу, находящемуся в опасном для жизни состоянии

В статье рассмотрена проблема отграничения оставления в опасности (ст.135 УК Украины) от неоказания помощи лицу, находящемуся в опасном для жизни состоянии (ст.136 УК Украины). Установлено, что смежные составы преступлений различаются по одной или нескольким признакам и родственные по характеру общественной опасности. Для квалификации смежных составов преступлений имеет значение выделение разграничительных элементов составов и их признаков. Определены различия между оставлением в опасности (ст.135 УК Украины) и неоказанием помощи лицу, находящемуся в опасном для жизни состоянии (ст.136 УК Украины), которые заключаются: а) в признаках потерпевшего от преступления; б) в признаках объективной стороны составов преступлений; в) в конструкции основных составов преступлений; г) в признаках субъекта преступления; г) в признаках субъективной стороны составов преступления; д) в квалифицирующих признаках.

Внесены предложения по совершенствованию законодательства и практики его применения.

Ключевые слова: *преступления, объект преступления, уголовная ответственность, оставление в опасности, обязанность по заботе, «заведомость», опасное для жизни состояние.*

Vitalii V. Kuznetsov. Some questions on distinction between leaving a person in danger and failure to render assistance to a person in danger

The article considers the distinction between leaving a person in danger and failure to render assistance to a person in danger in a manner likely to cause injury to health (Art. 136 of the Criminal Code of Ukraine). It is established that these crimes differ in one or more signs and related to the nature of public danger. The distinctive elements of crimes should be allocated in order to qualify the crimes. The objective and subjective forms of studied crimes are also examined. The differences between leaving a person in danger (Art. 135 of the Criminal Code) and failure to render assistance to a person who is in life-threatening condition are identified (Art. 136 of the Criminal Code of Ukraine) and comprised of:

a) signs of the victim of crime (the victim of crime under Art. 135 of the Criminal Code of Ukraine is a helpless person in a life-threatening condition and unable to take measures for self-preservation, under Ch. 2, Art. 135 of the Criminal Code of Ukraine the victim is a newborn baby, the victim from failure to render assistance can be any physical person who is in conditions dangerous to life, regardless on whether he/she is able to take measures for self-preservation; b) signs of the objective side of the crime (through the implementation of criminal behavior); c) the structure of basic forms of crimes (crime under Ch. 1, Art. 135 of the Criminal Code of Ukraine has a formal structure, crime under Ch. 1, Art. 136 of the Criminal Code of Ukraine - material); d) signs of the subject of the crime (the subject of the crime under Art. 135 of the Criminal Code of Ukraine may be: first, a person who has put the victim in life-threatening condition; secondly, the person obliged to take care of another person (potential victim); e) signs of the subjective side of the crime (the crime under Ch. 1, Art. 135 of the Criminal Code of Ukraine, in contrast to the crime under Part. 1, Art. 136 of the Criminal of Ukraine can be committed only with direct intent. When comparing the forms of guilt of specified crimes provided the consequences (Ch. 3, Art. 135 of the Criminal Code of Ukraine, Ch. 1, 3, Art. 136 of the Criminal Code of Ukraine) .also have obvious differences. Proposals on improvement of legislation and its practical implementation are suggested.

Key words: *crimes, the object of crime, criminal responsibility, leaving in danger, obligation to care, willfulness, condition dangerous to life.*

Стаття надійшла до редакції 09.12.2014.

ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИНУ ПРОВЕДЕННЯ ВИБУХОВИХ РОБІТ З ПОРУШЕННЯМ ПРАВИЛ ОХОРОНИ РИБНИХ ЗАПАСІВ

В.Л. Мельниченко
здобувач кафедри
кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»

Постановка проблеми. Враховуючи те, що предмет злочину відноситься до числа обов'язкових ознак складу злочину, передбаченого ст. 250 КК України, а тому істотно зростає його роль при кваліфікації цього злочину. Зазначене свідчить, що предмет злочину проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів, потребує подальшого поглибленого дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить, що проблемі предмета злочину присвячені роботи В.Я. Тація, М.Й. Коржанського, В.К. Матвійчука, П.П. Андрушка, М.І. Панова, Р.Д. Боголепова, Ю.С. Богомякова, В.І. Борисова, І.О. Харь, С.Б. Гавриша, Н.П. Грабовської, В.К. Грищука, Н.О. Лопашенко, Є.В. Лащука, А.А. Музики, С.А. Кузьміна, Т.Г. Савенкової та ін. Проте, до цього часу відсутнє комплексне дослідження предмета злочину, передбаченого ст.250 КК України.

Мета статті полягає в дослідженні предмета злочину проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів.

Основні результати дослідження. Слід зазначити, що у сфері кримінального права важливо пам'ятати, що дотримання приписів закону про кримінальну відповідальність ґрунтується, значною мірою, на забезпеченні правильної кваліфікації вчинених злочинів [1, с. 195]. У цьому сенсі дуже влучно зауважив М.Й. Коржанський, що кваліфікація злочину є не що інше як підґрунтя законності у кримінальному праві [2, с. 122]. Умовою належного, практичного застосування та формулювання норм кримінального закону є завчасне удосконалення його понятійного апарату, що об'єктивно обумовлюється інтенсивним розвитком суспільства, зміною підходів у аналізі суспільних явищ [1, с. 193].

Необхідно погодитися з думкою, яка є в юридичній літературі, що проблема предмета злочину є однією із найбільш суперечливих та мало вивчених і його роль у механізмі заподіяння шкоди в сфері певних суспільних відносин, виявленні об'єкта посягання і кваліфікації діяння має незаперечне теоретичне та практичне значення [3, с. 128].

На наш погляд, є сприйнятливим твердження, що у зв'язку з великою складністю та багатоаспектністю проблеми предмета, її не змогло остаточно вирішити ґрунтовне монографічне дослідження «Предмет злочину: теоретичні основи пізнання» (автори А.А. Музика, Є.В. Лащук), що вийшло друком у 2011 р., та містить систематизовану сукупність концепцій, поглядів, ідей та

© В.Л. Мельниченко, 2015

обґрунтування авторської дефініції [4, с. 1-192; 1, с. 196]. Проте наше дослідження проведемо, стикуючи цю проблему з предметом злочину, передбаченого ст. 250 КК України.

Як випливає з аналізу змісту безпосереднього об'єкта злочину проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів, а також з диспозиції ст. 250 КК України, злочин, що розглядається, завжди вчиняється у зв'язку з приводу предметів, які ми попередньо визначили у загальному вигляді як рибні запаси або дикі водні тварини. Таким чином, даний злочин належить до категорії так званих предметних, обов'язковою ознакою яких є предмет злочину, що безпосередньо вказаний у ст.250 КК України. Але дослідження цього досить складного предмета злочину неможливо без його загальної характеристики на рівні загального поняття складу злочину, оскільки, безумовно, правильним є те положення, згідно з яким той, хто береться за вирішення часткових питань без попереднього вирішення загальних, завжди так чи інакше буде наштовхуватися на ці невирішені загальні питання.

Проблема предмета злочину, взагалі і зокрема, передбаченого ст.250 КК України, – одна зі складних і спірних у теорії кримінального права. Аналізуючи історію розвитку вчення про предмет злочину в аспекті загального вчення про злочин, слід констатувати, що певні дослідження цієї проблематики фахівці почали приділяти увагу лише у минулому столітті у межах розроблення концептуальних засад радянського кримінального права [1, с. 196]. У цьому сенсі потрібно зауважити, що в науці кримінального права відсутня єдність поглядів стосовно поняття «предмет злочину», це стосується і науки радянського кримінального права і сучасної кримінально-правової науки. Проте, вивчення цієї проблеми, на наш погляд, потребує особливої уваги, оскільки предмет злочину вказує на зв'язок його з об'єктом злочину, з об'єктивною стороною злочину, з суб'єктом і суб'єктивною стороною злочину. У цьому контексті слід погодитися з думкою М.М. Панова, що поза з'ясуванням соціально-економічної і правової суті предмета злочину, а, на наше переконання, і екологічної його сутності, іноді може бути суттєво ускладнено правильне встановлення і тих суспільних відносин, на які спрямовано злочинне посягання [5, с. 50].

Перш, ніж ми приступимо до з'ясування цієї важливої проблеми, звертаємо увагу на те, що ми дотримуємося позиції - предмет злочину є самостійною обов'язковою ознакою лише для предметних складів злочину, до яких відноситься і злочин, передбачений ст.250 КК України. Він пов'язаний з об'єктом злочину таким же чином, як і з іншими елементами складу злочину, такими, як об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона [6, с. 27-28]. Тому питання про предмет, в тому числі і цього злочину, має не тільки теоретичне, а й важливе практичне значення, оскільки міра відповідальності особи певним чином залежить від того, що буде визначено предметом такого складу злочину. Зокрема, предмет злочину має значення для правильної кваліфікації вчиненого діяння, а також для розмежування суміжних складів злочинів; предмет злочину може бути також критерієм розмежування злочинного та незлочинного діяння тощо.

Стосовно предмета злочину в юридичній літературі, як ми вже зазначали, висловлювалися точки зору, які мають суттєві розбіжності. Так, М.Й. Коржанський наполягає на тому, що предмет злочину – це матеріальна річ, в якій проявляються певні сторони (властивості) суспільних відносин (об'єкта злочину), шляхом фізичного або психічного впливу, на який завдається соціально небезпечна шкода в сфері цих суспільних відносин (тобто предмет – це матеріальна сторона об'єкта, але не сам об'єкт) [7, с. 17]. Натомість П.С. Матишевський та Є.В. Фесенко вважають, що предметом злочину є речі матеріального світу (матеріалізовані утворення), безпосередньо впливаючи (діючи) на які шляхом їх вилучення, створення, знищення, зміни їх вигляду або правового режиму тощо, винна особа посягає на цінності (блага), що належать суб'єктам суспільних відносин та охороняються законом [8, с. 132; 9, с. 75-78]. В.Я. Тацій зауважує, що предмет злочину – це будь-які речі матеріального світу, з певними властивостями яких закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність в діях особи ознак конкретного складу злочину [10, с. 17]. На думку М.І. Загороднікова, предметом злочину виступають ті речі матеріального світу, впливаючи на які, суб'єкт заподіює шкоду об'єктові злочину [11, с. 40]. Згідно з позицією М.І. Бажанова, предмет злочину – це «...та річ (фізичне утворення) матеріального світу, поводження з якою закон пов'язує з певною кваліфікацією а, значить, і з відповідальністю» [12, с. 33].

М.І. Панов під предметом злочину розуміє «...предмети, речі матеріального світу, що виступають матеріальною формою вираження (субстратом) суспільних відносин або необхідною умовою, засновником або ж свідченням існування і нормального функціонування суспільних відносин, охоронюваних кримінальним законом від злочинних посягань» [13, с. 9]. В.М. Кудрявцев визначав предмет злочину не тільки як річ, а як процес, що є умовою (передумовою) існування або формою вираження чи закріплення конкретних суспільних відносин, які зазнають безпосереднього впливу з боку злочинця при посяганні на ці суспільні відносини. С.Ф. Кравцов визначає предмет злочину як матеріальний (речовий) елемент суспільних відносин, який прямо вказує або природним чином випливає з кримінального закону і шляхом протиправного впливу, на який порушуються ці суспільні відносини [14, с. 3]. М.М. Панов до категорії предмет злочину включає не тільки фізичні предмети (речі, майно), але й реально існуючі явища об'єктивного світу, енергію (електричну, теплову та ін.), а також інформацію, у зв'язку з існуванням чи створенням яких або з їх обігом вчиняється злочин [15, с. 44]. Є.В. Лащук стверджує, що предмет злочину – це факультативна ознака об'єкта злочину, що знаходить свій прояв у матеріальних цінностях, які людина може сприймати своїми органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами з приводу яких та/або шляхом безпосереднього впливу на які вчиняється злочинне діяння [16, с. 5]. О.Ю. Вітко зазначає, що предмет злочину є необхідний (обов'язковий) для предметних складів злочинів елемент складу злочину, яким можуть бути будь-які речі, будь-яка інформація, будь-яка енергія, які мають матеріальний вираз, з властивостями яких та з вказівкою на які закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність складу злочину в діяннях особи [6, с. 32].

З урахуванням наведених вище точок зору, ми приходимо до висновку, що в наш час в науці кримінального права головним чином превалює підхід до визначення предмета злочину як речі матеріального світу, з певними властивостями яких закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність у діяннях особи ознак конкретного складу злочину [17, с. 35; 10, с. 35]. При цьому, на наш погляд, акцентується увага на тому, що предметом злочину визнаються лише предмети (в тому числі речі, майно) [3, с. 17; 4, с. 134; 5, с. 132; 6, с.75-78; 7, с. 17; 8, с. 44; 9, с. 33; 10, с. 67-73; 11, с. 3].

Існує й другий підхід в розумінні предмета злочину та у визначенні його поняття, який пов'язаний з досягненнями науки і техніки, новітніми (зокрема інформаційними) технологіями [15, с. 54]. У цьому контексті нам імпонує позиція М.М. Панова: він відносить до категорії «предмет злочину» не тільки фізичні предмети (речі, майно), але й реально існуючі явища об'єктивного світу, енергію (електричну, теплову та ін.), а також інформацію, з існуванням яких або з їх обігом вчиняється злочин [15, с. 44].

Сприйнятливим та важливим, на наш погляд, є підхід до поняття «предмет злочину» Є.В. Лащука, де він зазначає, що «...предмет злочину знаходить свій прояв у матеріальних цінностях, які людина може сприймати органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами з приводу яких та/або шляхом безпосереднього впливу на які вчиняється злочинне діяння [16, с. 6]. Істотно доповнює поняття «предмет злочину» позиція О.Ю. Вітка стосовно предмета «...якими можуть бути будь-які речі, будь-яка інформація, будь-яка енергія, які мають матеріальний вираз, з властивостями яких та з вказівкою на які закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність складу злочину в діянні особи» [6, с. 32]. Проте, ці положення стосовно поняття «предмет злочину» потребують ще з'ясування відмінності таких понять, як «інформація», «відомості».

Отже, предметом злочину можуть бути будь-які речі, будь-яка інформація, будь-які відомості, будь-яка енергія, які отримали матеріальний вираз, з властивостями яких та з вказівкою на які закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність злочину в діянні особи.

Слід зазначити, що з'ясування дискусійних положень стосовно поняття «предмет злочину», не вирішили питання стосовно місця предмета злочину в структурі складу злочину і, зокрема, діяння, передбаченого ст. 250 КК України. Враховуючи вищезазначене, дослідимо питання стосовно місця предмета злочину у структурі досліджуваного складу злочину. Існують різні точки зору з приводу цього питання. Згідно з прибічниками першої точки зору, предмет злочину знаходиться за межами об'єкта діяння [18, с. 71; 19, с. 246]; деякі криміналісти ототожнюють безпосередній об'єкт і предмет злочину [20, с. 19; 21, с. 42; 22, 142]; автори третьої точки зору розглядають предмет злочину як складову об'єкта злочину [22, с. 56; 24, с. 303; 25, с. 222; 26, с. 130; 14, с. 8; 7, с. 9; 28, с. 126; 27, с. 9]; прихильники четвертої точки зору зазначають, що предмет злочинного діяння не самостійний елемент складу злочину, а лише факультативна ознака злочину та тісно пов'язана з об'єктом злочину [29, с. 36-37; 7, с.9; 8, с. 132-133; 30, с. 74; 31, с. 92]; В.К. Матвійчук наполягає на тому, що предмет

злочину є самостійною ознакою конкретного злочину [32, с. 136]. О.Ю. Вітко вважає, що предмет злочину є самостійним обов'язковим лише для предметних складів злочинів елементом та пов'язаний із об'єктом злочину таким же чином, як і з іншими елементами складу злочину, такими, як об'єкт та суб'єкт злочину, об'єктивна та суб'єктивна сторона злочину [6, с. 27-28].

Цікава позиція стосовно місця предмета злочину у С.В. Кузьміна, який зазначає, що питання відносної самостійності або належності предмета злочину до об'єкта, як його ознаки видається дискусійним [1, с. 195]. Своє судження він пояснює там, що як правило, предмет злочину безпосередньо впливає та нерозривно пов'язаний із характеристикою об'єктивної сторони злочину (тим більше, що предмет злочину при вчиненні злочину може знищуватись або змінюватись за формою чи змістом, змінювати володільця, переміщуватися у просторі тощо. При вчиненні деяких злочинів предмет злочину може трансформуватися в знаряддя злочину, у деяких випадках предмет злочину одночасно є і його знаряддям або засобом вчинення [33, с. 54].

Погляди авторів першої точки зору, зокрема, Д.Н. Розенберга та ін., на наш погляд, містять позитивні моменти, оскільки предмет злочину виносять за межі об'єкта.

З метою більш поглибленого вивчення такої ознаки досліджуваного діяння, як предмет злочину, що прямо названа в диспозиції ст. 250 КК України, і зручності її пізнання доцільно, з певною умовністю розглядати окремо. Цей підхід вірний тому, що певні властивості предмета злочину зумовлюють необхідність надання їй певної правової значимості в конкретному складі злочину [10, с. 132]. Так, наприклад, властивості предмета дають можливість вирішити питання про відповідальність за проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів, а в диспозиції ще зазначається і — диких водних тварин. Тому виділення предмета злочину в окрему ознаку з наданням йому законодавцем того чи іншого значення, властивостей, функцій визначає його як самостійну і необхідну ознаку конкретного складу злочину (факультативну – загального складу злочину) [10, с. 132]. Безапеляційність твердження прихильників другої точки зору, зокрема, А.Н. Васильєва, М.П. Михайленка, А.А. Піонтковського та ін. стосовно тотожності об'єкта і предмета злочину є проблематичним. Це наглядно довів М.Й. Коржанський, звертаючи увагу на те, що об'єктом злочину завжди є суспільні відносини, а предмет – це матеріальна річ, складова частина об'єкта злочину [7, с. 9-10]. У цьому контексті слід погодитися з думкою В.К. Матвійчука, що погляди авторів другої точки зору, які ототожнюють безпосередній об'єкт і предмет злочину, навіть не ґрунтуються на чинному законодавстві [19, с. 132]. Не можна також погодитися з твердженням третьої групи, які складають абсолютну більшість, і принципово дотримуються того, що предмет злочину може для певної мети мати інші правові функції, має інше призначення і є лише предметом відносин. У цьому запереченні ми покладаємося на позицію В.К. Матвійчука, що не можна зрозуміти предмет злочину, розглядаючи його за такою лише функцією [32, с. 132]. Про це, як завжди переконливо, зазначає В.Я. Тацій, вказуючи, що структура будь-яких суспільних відносин є незмінною, оскільки до їх складу поряд з

іншими системоутворюючими частинами (елементами) входить предмет суспільних відносин, причому, якими б властивостями він не володів і в якій би формі не проявився у складі суспільних відносин, він завжди є їх предметом, і його ніяк не слід називати чимось іншим (наприклад, предмет злочину або предметом посягання) [29, с. 27].

Нам більше симпатизує позиція четвертої групи авторів, а саме В.Я. Тація, П.С. Матишевського, Є.В. Фесенка, які вважають, що предмет злочину – не самостійний елемент складу злочину, а є лише ознакою складу злочину [10, с. 36-37; 9, с.132 - 133]. Натомість, вірно зазначає В.К. Матвійчук, що є непереконливою думка В.Я. Тація щодо відмінності термінів «елемент» і «ознака», яка тільки ґрунтується на тлумаченні «Словаря русского языка» С.І. Ожегова [32, с. 133]. Ми сприймаємо позицію В.К. Матвійчука про те, що судження В.Я. Тація з приводу того, що предмет злочину не може претендувати на роль самостійного елемента складу злочину, є непереконливою, оскільки його висновок спирається лише на судження, що склад злочину утворює сукупність його обов'язкових елементів (об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єктивної сторони та суб'єкта злочину), яке можна вважати дискусійним [32, с. 134].

Нам уявляється, що на рівні зазначеної абстракції, а саме загального складу злочину, можливий і такий підхід, але на рівні конкретного складу злочину (у нашому випадку передбаченому ст. 250 КК України), таке судження є надто суперечливим. Ми схиляємося до твердження В.К. Матвійчука, що предмет злочину як правове явище має ряд ознак, в тому числі і юридичних [32, с. 134]. У відповідності з «Словарем русского языка» С.І. Ожегова, під елементом слід розуміти складову частину будь-якого складного цілого [35, с.581]. Згідно тлумачення словників української мови термін «елемент» має значення як складова частина чого-небудь або як окрема сторона, риса чого-небудь [36, с. 473]. У свою чергу термін «ознака» в різних словниках тлумачаться як: риса, особливість, властивість кого-небудь, чого-небудь або те, що вказує на що-небудь, свідчить про щось [37, с. 655].

Проте, якщо об'єкт злочину є самостійною ознакою, то предмет – факультативною ознакою складу злочину [38, с. 36]. У контексті зазначеного слід погодитися з думкою О.Ю. Вітка, що якщо визнавати предмет злочину факультативною ознакою складу злочину, який разом з об'єктом утворює самостійний елемент складу злочину - об'єкт злочину, то очевидним стає певне ототожнення предмета та об'єкта злочину як елемента складу злочину, що є недостатньо обґрунтованим [6, с. 28; 39, с.168]. Аналіз зазначених понять свідчить, що вони за своєю суттю майже не відрізняються. Виходячи з цього, важко погодитися з О.Ю. Вітком, що термін «елемент» і «ознака» є різними за своєю суттю поняттями [6, с. 29]. Тому варто погодитися з думкою В.Я. Тація, що предмет конкретного складу злочину і предмет відносин (складова об'єкту) не є тотожними [29, с. 27]. Таким чином, предметом суспільних відносин, які є об'єктом складу злочину, визнається все те, з приводу чого або у зв'язку з чим існують саме ці відносини [29, с. 47]. Важливо також зазначити, що нашу позицію підтримує О.Ю. Вітко: «... можна дійти висновку про те, що дійсно для

кримінального права можливо визнати допустимим говорити про те, що склад злочину має ознаки або елементи» [6, с. 29].

Про предмет злочину як ознаки складу злочину слід говорити тільки при посяганні на суспільні відносини, які виражаються в матеріальних предметах [40, с. 164].

Значення правової ознаки предмета злочину полягає в тому, що з його допомогою законодавець у диспозиції норми Особливої частини Кримінального кодексу вказує на відносини, що виступають об'єктом злочину [40, с. 172]. Тому слід класифікувати предмети злочину в залежності від вираження в них тих або інших властивостей [40, с. 174].

Якщо предмет злочину виражає суспільні відносини, то їх класифікація повинна визначатися властивостями предмета злочину в залежності від того, які відносини вони, на думку законодавця, характеризують [40, с. 174]. У цьому контексті ми приєднуємося до класифікації предметів злочинів В.М. Винокурова, наслідуючи принципи, що характеризують наступні суспільні відносини: 1) особисті немайнові відносини; 2) майнові; 3) у сфері суспільної небезпеки; 4) у сфері здоров'я населення і суспільної моралі; 5) у сфері безпеки держави; 6) у сфері правосуддя; 7) у сфері порядку управління [34, с. 174]. Проте, з певним уточненням, оскільки проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів, також не може відноситися до особистих немайнових відносин, а має стосуватися відносин, які забезпечують охорону і раціональне використання об'єктів навколишнього природного середовища.

Отже, дотримуючись концепції, що предмет злочину перебуває за межею об'єкта та є самостійною ознакою предметних злочинів [38, с. 172], оскільки він має певні властивості (ознаки), які відділяють його від об'єкта [39, с. 176-177], то вкотре варто погодитися з твердженням В.Я. Тація, що предмет злочину і предмет відносин не є тотожними [10, с. 136].

Маючи зазначене вище теоретичне підґрунтя, перейдемо до аналізу предмета злочину проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів. При цьому акцентуємо увагу на тому, що предмет злочину, передбачений ст.250 КК України, має важливе кримінально-правове наступне значення для: 1) встановлення в суспільно небезпечному діянні складу злочину як підстави кримінальної відповідальності; 2) правильної кваліфікації злочину; 3) відмежуванні його від суміжних злочинів та аналогічного адміністративно-правового делікту; 4) оцінки суспільної небезпеки злочину. Згідно ст.250 КК України предметам злочину виступають: 1) рибні запаси; 2) дикі водні тварини [41]. Вони визначаються як кримінальним законом (ст.250 КК України), так і іншими нормативно-правовими актами, що регулюють діяльність у сфері навколишнього природного середовища. Проте, з нашого погляду, важливо встановити перш за все родові ознаки, властиві всім цим предметам злочину, що аналізується. Такий підхід надасть можливості глибше й повніше встановити видові ознаки, притаманні кожному з указаних предметів.

Вирішуючи цю проблему, на наш погляд, треба визначити, насамперед, більш широке за обсягом поняття (термін), яке охоплювало б усі указані у

ст. 250 КК України предмети злочину. Такими термінами, які б охоплювали кожен із предметів досліджуваного злочину, можуть бути тварини, оскільки до тварин відносяться, навіть комахи, риби, птахи тощо [42, с. 200]. Тварини, зокрема, водні тварини, це «...одна з двох основних груп світу живих організмів на землі. На відміну від іншої групи — рослини, всі Т. — гетеротрофи, тобто харчуються готовими органічними речовинами... Наземні тварини ведуть початок від морських і прісноводних форм, але деякі з них вернулися до мешкання у водному середовищі...Тварини поділяються на 2 осн. групи з різним рівнем організації: одноклітинні (найпростіші) і багатоклітинні (решта Т.)... Прийнято також несистематич. ділення Т. на хребетних (підтип) і безхребетних (велика група типів)... Одні тварини є джерелом харчування людини, пром. сировини тощо, інші — збудниками хвороб...» [42, с. 161]. Крім того, що стосується тваринного світу, то слід зазначити, що це тваринне населення — сукупність особин одного або багатьох видів тварин, що склалось історично в межах будь-якої території або акваторії (т.с. крім видового складу — фауни, характеризується також чисельністю особин...) [42, с. 161]. Натомість фауна — це «сукупність усіх видів тварин, що сформувалася історично в певному зоогеографічному районі суходолу або акваторії чи на всій земній кулі... За місцем населення тварин розрізняють водну фауну (морську, прісноводну та ін.) та суходільну Ф. (грунтову, наземну, лісову, степову тощо)...» [43, с. 537]. Термін «іхтіофауна» означає «від грець. ichthus — риба і фауна, сукупність риб к.-л. водойми, басейна, зоогеогр. області, а також к.-л. відрізку часу в історії Землі» [44, с. 514]. У той же час до поняття «звірі» відносять «...клас теплокровних тварин. Те саме, що й ссавці. У вузькому розумінні — хижі ссавці» [45, с. 241].

Отже, родовим, по відношенню до предметів злочину, передбаченого ст. 250 КК України (рибні запаси або дикі водні тварини) стає таки й предмет, який охоплюється терміном «тварини». Оскільки в структурі суспільних відносин, які розглядаються, предмет відносин стосується умов, що забезпечують охорону певних об'єктів природи тваринного світу, але більш конкретизованого, то необхідно також з'ясувати цю конкретизацію. Це свідчить про те, що у таких відносинах функції предмета мають інший аспект соціальних цінностей (наприклад, екологічного спрямування). У цьому випадку частіше всього відносини мають завдання регулювати певний порядок поводження стосовно цих предметів злочину для запобігання їх знищенню та завданню істотної шкоди суспільним відносинам або загрозі завдання їм такої шкоди.

Але такий підхід до тлумачення предмета досліджуваного злочину є все ж таки надто узагальненим, тому стосовно злочину, передбаченого ст.250 КК України його потрібно де що звузити. На наше переконання, необхідно чітко вказати ознаки предмета досліджуваного злочину, і на цій підставі не тільки правильно кваліфікувати вчинене суспільно небезпечне діяння за ст. 250 КК України, а й відмежувати його від суміжних правопорушень. Тому для розробки поняття «предмет злочину», передбаченого ст.250 КК України, треба виокремити (визначити) ознаки, властиві саме цьому предмету (в його родовій характеристиці). Нами вбачаються перш за все ознаки, які в юридичній літературі розглядаються як загальні (універсальні), властиві кожному предмету

злочину [5, с. 58]: соціальна, фізична, юридична (нормативна) [13, с. 67-73; 16, с. 8] – це ознаки, які в даному випадку мають своє специфічне відображення. Крім того, на наше переконання, необхідно визначитися зі спеціальними ознаками, які відображали б особливості цього предмета в його зв'язку з безпосереднім об'єктом злочину і доповнювали б його загальні ознаки. Спеціальними ознаками предмета злочину називають наступні: інформативність, імперативність і спеціальне функціональне призначення [5, с. 59].

Розглянемо детальніше наведені вище ознаки. Перш за все звернемося до загальних ознак. *Соціальна ознака* вказує на зв'язок предмета з об'єктом злочину. Це рибні запаси або дикі водні тварини, є не чим іншим, як предметом злочину, а умови, що забезпечують охорону цих об'єктів природи для запобігання шкідливих наслідків або загрози настання таких наслідків, виступають як предмет суспільних відносин, щодо яких існують суспільні відносини. Саме рибні запаси, а також дикі водні тварини, виступають чинниками, які зумовлюють виникнення й існування, суспільно значущої (позитивної) діяльності суб'єктів суспільних відносин, що забезпечують можливість умови регулювання певного порядку поводження з цими предметами і належного забезпечення їх існування в природі та убезпечення від їх знищення, прияють запобіганню завдання істотної шкоди цим суспільним відносинам. Істотна шкода цьому об'єкту злочину спричиняється протиправними учиненням певних дій (проведенням вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів або диких водних тварин) стосовно предмета суспільних відносин, а саме, умов, що забезпечують охорону рибних запасів або диких водних тварин. У цьому випадку у сфері досліджуваних суспільних відносин з'являються особи, які проводять вибухові роботи з порушенням правил охорони рибних запасів або диких водних тварин. Тим самим створюється реальна загроза існування аналізованим суспільним відносинам.

Фізична ознака предмета злочину, як правило, свідчить, що він за загальним правилом є матеріальним вираженням існування тих чи інших суспільних відносин (в одних випадках він є субстратом останніх, зокрема, об'єктом природи, екологічних, як у нашому випадку, відносинах, а в інших — матеріальним відтворенням цих відносин або свідченням їх існування) [5, с. 60].

Юридична (нормативна) ознака вказує на предмет злочину (рибні запаси або дикі водні тварини) як обов'язкову ознаку злочину, передбаченого ст. 250 КК України. Зміст останньої, певною мірою, розкривається у довідникових джерелах та відповідній Постанові Пленуму Верховного суду України [46, с. 10] та інших нормативно-правових актах.

Спеціальні ознаки. Інформативність як ознака предмета злочину, передбаченого ст.250 КК України, свідчить, що предмети цього злочину містять у собі певні специфічні відомості (інформацію) стосовно їх природного походження, їх видів тощо.

Імперативність як ознака предмета злочину рибні запаси або дикі водні тварини, тісно пов'язана з юридичною (нормативною) їх ознакою і вказує на те, що приписи, а саме, заборони в ст.250 КК України повинні беззастережно використовуватися суб'єктами, на яких покладені функції проводити вибухові

роботи з дотриманням правил охорони рибних запасів або диких водних тварин (ст.250 КК України)

Функціональна ознака предмета цього злочину, об'єднуючи в собі дві попередні, вказує на спеціальне призначення предметів – рибні запаси або дикі водні тварини для ініціювання (доведення) відносин суб'єктам цих заборон, тобто до відповідних адресатів, які виконують вибухові роботи. Це означає наступне: по-перше, ця інформація (заборона) доводиться належним суб'єктом і така інформація породжує права і обов'язки для суб'єктів охоронюваних відносин; по-друге, за своїм змістом ці предмети злочину (у розумінні з інформативною та імперативною ознаками) дають підстави повідомити вчасно про суспільну небезпеку проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів або диких водних тварин; по-третє, ці предмети злочину як такі з урахуванням змісту їх імперативних приписів є не чим іншим як можливістю розуміння стосовно однозначності заборони їх знищення шляхом проведення вибухових робіт з порушенням правил проведення таких робіт.

Предмети злочину, передбаченого ст.250 КК України, в законі мають такий термін: 1) рибні запаси; 2) дикі водні тварини.

Як свідчить наше дослідження, законодавчий їх перелік має узагальнений характер, який потребує більш детального переліку, що викликає з'ясування їх змісту. З цією метою ми звернемося спочатку до існуючих точок зору в юридичних джерелах, які висвітлюють предмет злочину, передбачений ст.250 КК України.

Так, С.Б. Гавриш під предметом цього злочину розуміє рибу або дикі водні тварини, що перебувають у стані природної волі (проте опосередковано до предмета даного складу злочину можна віднести й охоронюване законом середовище проживання риби та диких водних тварин) [47, с. 452]. До диких водних тварин належать об'єкти тваринного світу, що знаходяться в стані природної волі (дельфіни, креветки, кальмари, восьминоги, раки, краби) [47, с. 452]; автори Науково-практичного коментаря до Кримінального кодексу України під заг. ред. Потебенька М.О., Гончаренка В.Г. до предмета цього злочину відносять рибу та диких водних тварин, що перебувають у стані природної свободи [48, с. 446]; М.І. Хавронюк стверджує, що предметом цього злочину є риба та дикі водні тварини [49, с. 227]; О.А. Чуваков наполягає на тому, що предметом цього злочину є риби і дикі водні тварини, що знаходяться в природніх умовах: у штучних і природних водоймах [50, с. 530]; О.О. Дудоров до предмета цього злочину відносить риб і диких водних тварин, які перебувають у стані природної свободи [51, с. 668]. До риб О.О. Дудоров відносить — риби різних видів на всіх стадіях свого розвитку — статевозрілі екземпляри, мальки, ікра (прісноводні, солонувато-водні, морські, андромні, катадромні, напівпрохідні) [51, с. 664]. Натомість до диких водних тварин, як він вважає, необхідно відносити морських ссавців (дельфіни, кити, тюлені, моржі, нерпи); ракоподібні і водні безхребетні тварини (раки, краби, креветки, трепанги, морські їжаки, морські зірки, змієхвостки, голотурії); молюски (головоногі, черевоногі, двостулкові — мідії, устриці тощо) [51, с. 664]. А.В. Наумов під предметом злочину порушення правил охорони рибних запасів (ст. 257 КК РФ)

розуміє не тільки рибні запаси, але й водні тварини і водні рослини, що утворюють кормові запаси [52, с. 228]. В зазначеному складі злочину автор цієї точки зору деталізацію предмета злочину не дає, але таку можна отримати у цьому ж джерелі, але стосовно ст. 256 КК РФ, де до водних тварин він відносить прісноводних і морських риб [52, с. 228]. До морських звірів А.В. Наумов відносить морських ссавців (наприклад, кити, моржі, тюлені, нерпи), а до інших водних тварин відносить безхребетних (наприклад, трепанги, кальмари, морські гребінці) [52, с. 224]; Н.О. Лопашенко під предметом злочину порушення правил охорони рибних запасів ст. 257 КК РФ розуміє правила охорони рибних запасів, під якими вважає обов'язкові для виконання норми, що встановлені природоохоронними та іншим законодавством, спрямованим на забезпечення збереження водної фауни у процесі діяльності людини [53, с. 192]. Не дивлячись на те, що стосовно зазначеної статті Н.О. Лопашенко не пояснює, що являють собою рибні запаси, але стосовно ст. 256 КК РФ вона дає пояснення, що потрібно розуміти під рибами (це надклас водних хребетних, особливості анатомії, фізіології, екології і поведінка яких визначаються існуванням у воді, температура тіла риб непостійна, вони дихають зябрами, хоча є двоякодихаючі форми — прісноводні або морські риби. До надкласу риб відносяться, зокрема короп, карась, лящ, осетер, форель, щука, сом, стерлядь, тунець, камбала, тріска, акула) [53, с. 179]. Під морським звіром вона розуміє ссавців, сферою місцезнаходження яких є морське середовище (ссавці в свою чергу, — це клас хребетних тварин, для яких характерні молочні залози, що виробляють молоко для годування потомства, волосяний покрив, більш або менш постійна температура тіла, легеневе дихання, 4-х камерне серце. До них відносяться першозвіри, або клоачні — загін однохордових, і живонароджуючих — сумчасті і плацентарні. Наприклад, котики, морські бобри, тюлені, кити, морські леви, дельфіни) [53, с. 179]. Стосовно інших водних тварин Н.О. Лопашенко зазначає, що до них відносяться прісноводні ссавці (байкальські і ладожські тюлені); водні безхребетні тварини, зокрема, губки, коралові і інші поліпи, медузи, молюски, зокрема, мушлі, хітони, каракатиці, морські їжаки, морські лілії, голотурії, ракоподібні, зокрема, раки, креветки, краби, омари, лангусти тощо [57, с. 179—180]; В.А. Клименко предметом цього злочину (ст. 250 КК України) розуміє рибу та диких водних тварин, що перебувають у природних умовах [54, с. 312].

Визначення предмета злочину, передбаченого ст. 250 КК України, запропоноване С.Б. Гавришем, автором Науково-практичного коментаря до КК України під редакцією М.О. Потебенька, В.Г. Гончаренка, а також М.І. Хавронюком, В.А. Клименком, О.А. Чуваковим, є надто поверхневі. Вони майже повторюють те описання, яке дається в ст. 250 КК України. Такий підхід не сприяє застосування закону в практичній діяльності правоохоронних органів та суду. Більш вдалим роз'ясненням предмета цього злочину, на наш погляд є формулювання предмета А.В. Наумовим, Н.О. Лопашено та О.О. Дудоровим, які використовують не лише його описання, яке передбачене законом ст. 257 КК РФ (це стосується Н.О. Лопашенко, А.В. Наумова) та ст. 250 КК України (це стосується О.О. Дудорова), але й передбачає перелік цих предметів злочинів.

З метою більш детального з'ясування предмета злочину, передбаченого ст. 250 КК України необхідно використати те позитивне, що є у визначеннях авторів, які нами аналізуються. До таких позитивних моментів, які нам допоможуть належним чином зрозуміти предмет цього злочину, слід віднести наступне: 1) що предметом цього злочину є рибні запаси або дикі водні тварини; 2) що ці рибні запаси або дикі водні тварини перебувають у стані природної волі, а отже охороняється також середовище мешкання та водних тварин; 3) що ці рибні запаси або дикі водні тварини знаходяться в штучних або природних водних об'єктах; 4) що це риби різних видів на всіх стадіях свого розвитку — статевозрілі екземпляри, мальки, ікра (прісноводні, солонуватоводні, морські, андромні, катадромні, напівпрохідні (О.О. Дудоров); 5) що до диких водних тварин відносяться морські ссавці (дельфіни, кити, тюлені, моржі, нерпи); ракоподібні і голкошкірі водні безхребетні тварини (раки, краби, креветки, трепанги, морські їжаки, морські зірки, змієхвостки, голотурії). До безхребетних А.В. Наумов ще додає морських гребінців; молюски (головоногі, черевоногі, двостулкові — мідії, кальмари, устриці тощо) (О.О. Дудоров); 6) що риби — це надклас водних хребетних, особливості анатомії, фізіології, екології і поведінка яких визначається існуванням у воді, температура яких постійна, вони дихають зябрами, хоча є і двоякодихаючі форми — прісноводні або морські риби (до надкласу риб відносяться, зокрема, короп, карась, лящ, осетр, форель, щука, сом, стерлядь, тунець, камбала, тріска, акула, амур тощо) (Н.О. Лопашенко); 7) що морським звіром є ссавці, сферою місцезнаходження яких є морське середовище — це клас хребетних, для яких характерні молочні залози, що виробляють молоко для годування потомства, волосяний покрив, більш менш постійна температура тіла, легеневе дихання, чотирьох камерне серце (до них відносяться першозвіри, або клоачні — загін однохордових і живонароджуючих — сумчасті і плацентарні. Наприклад, котики, морські бобри, тюлені, кити, морські леви, дельфіни) (Н.О. Лопашенко); 8) щодо інших водних тварин відносяться прісноводні ссавці — це байкальські і ладожські тюлені; водні безхребетні тварини, зокрема, губки, коралові й інші поліпи, медузи, молюски, зокрема, мушлі, хітони, каракатиці, морські їжаки, морські лілії, голотурії, ракоподібні, зокрема, раки, креветки, краби, омари, лангусти тощо (Н.О. Лопашенко).

Аналіз зазначених точок зору на предмет цього злочину свідчить про те, що хоча вони дають певний поштовх до з'ясування предмету цього злочину, але слід врахувати, що такий підхід не вносить достатнього внеску: 1) в теорію кримінального права; 2) в практику застосування кримінального закону (в частині предмета цього злочину); 3) не сприяє дотриманню законності при здійсненні кримінальних проваджень стосовно цих злочинів.

З метою подальшого дослідження предмета злочину, передбаченого ст.250 КК України, необхідно з'ясувати наступну термінологію, яка використовується в законі: 1) «рибні запаси»; 2) «дикі водні тварини»; 3) «дикі тварини»; 4) «водні тварини»; 5) «рибні ресурси загальнодержавного значення»; 6) «рибні та інші водні ресурси».

Розглянемо кожний з цих термінів. Так, рибні запаси — це «різновид риб. ресурсів, який поряд з мор. ссавцями, вод. безхребетними і вод. рослинами є об'єктом вод. промислу. До Р. з. належать прісноводні, солонуватоводні, морські, анадромні, напівпрохідні, катадромні риби на всіх стадіях розвитку, життя яких постійно або на окр. стадіях розвитку неможливе без перебування (знаходження) у воді. В Україні охорона і використання Р. з. здійснюються відповідно до Законів «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991), «Про тваринний світ» (2001) та ін. Р. з., що перебувають у стані природної волі, а також у межах тер. і внутр. морських вод, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України, поверхневих водойм, що знаходяться або використовуються на тер. більш як однієї області, тер. природно-заповід. фонду України, належать до риб. ресурсів загальнодерж. значення...» [55]. Натомість дикі тварини — це «хордові, в тому числі хребетні (ссавці, птахи, плазуни, земноводні, риби та інші) і безхребетні (членистоногі, молюски, голкошкірі та інші) у всьому їх видовому і популяційному різноманітті на всіх стадіях розвитку (ембріони, яйця, лялечки тощо), які перебувають у стані природної волі, утримуються у напіввільних умовах чи в неволі» [56]. Крім того, дикі тварини — це «тварини, природним середовищем існування яких є дика природа у тому числі ті, які перебувають у неволі чи напіввільних умовах» [57; 58].

Стосовно диких тварин та інших об'єктів тваринного світу, віднесених до природних ресурсів загальнодержавного значення відзначається, що це дикі тварини, що перебувають стані природної волі, а також інші об'єкти тваринного світу, що перебувають у межах територіальних і внутрішніх морських вод, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, водойм, що знаходяться на території більш ніж однієї області, державних мисливських угідь, територій природно-заповідного фонду України і лісів державного значення» [59]. Відносно водних тварин, то їх тлумачення має наступний зміст, зокрема в «Энциклопедическом словаре Ф.А. Брокгауза и И.А. Эфрона» — це «...тварини, що живуть постійно у воді, характеризуються формою тіла, маючі вид веретена або човники; така форма найбільш зручна для пересування у воді, тому що легко долає опір, що представляється водою. Кінцівки цих тварин отримують форму ласта або плавника (китоподібні, риби) або ж поверхню кінцівок збільшується освітою перетинок між пальцями (гусак, качка) або війок на краї кінцівки (плавунец). Збільшення поверхні кінцівок дає можливість сильніше впиратися в воду, подібно весла. У В. тварин, що не мають кінцівок, для руху служать різні широкі бічні придатки (напр. Крилоногі, Pteropoda). - Водні тварини можуть бути розділені на прісноводних та морських. З прісноводних одні живуть тільки в проточній воді (напр., Форель), інші ж тільки в стоячій (карась, прудовик-Lymnaeus). Деякі ж з них мешкають байдуже як у проточній, так і в стоячій воді, напр., Минь. З морських тварин одні тримаються поблизу берегів і називаються Побережний, або літоральних (напр., Камбала, восьминіг), інші - у відкритому морі і зв. пелагическьками, напр., деякі медузи. Але є тварини, які, живучи постійно у морі, для розмноження входять в річки і потім знову йдуть у море, напр., Лосось, осетер та інші

прохідні риби; є й такі тварини, які живуть у річках, а для розмноження йдуть у море, напр., вугор річковий...» [60].

Натомість у Великій радянській енциклопедії дається пояснення стосовно водних тварин наступне: це «...гідробіонти, тварини, все життя яких проходить у воді. ... цим пояснюється можливість існування у воді тварин, прозоре, драглисте тіло яких позбавлене міцних покривів або підтримуючого скелетного апарату (медузи, сифонофори, гребневіки, сальпи і ін.)... .

Деякі представники вищих наземних класів тварин, які пішли від водних предків, в процесі еволюції повторно перейшли до водного способу життя. До таких вторинно-водних тварин належать: з ссавців — ластоногі, кити і сирени, з плазунів — деякі черепахи і змії, з комах — деякі жуки, клопи і ін., з м'якотілих — деякі легеневі молюски...» [61].

Отже, крім зазначених вище позитивних моментів, потрібно ще виокремити з означених нами тлумачень, ще наступні: 1) що до рибних належать прісноводні, солонуватоводні, морські, андромні, катадромні, напівпрохідні риби на всіх стадіях розвитку, життя яких постійно або на окремих стадіях розвитку неможливе без перебування (знаходження) у воді; 2) що рибні запаси перебувають у стані природної волі, а також у межах територіальних і внутрішніх морських вод, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України; 3) що дикі тварини — це хордові, в тому числі хребетні (ссавці, птахи, плазуни, земноводні, риби та інші) і безхребетні (членистоногі, молюски, голкошкірі та інші) у всьому їх видовому і популяційному різноманітті на всіх стадіях розвитку (ембріони, яйця, лялечки тощо), які перебувають у стані природної волі; 4) що дикі тварини, які перебувають у межах територіальних і внутрішніх морських вод, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, поверхневих водойм, що знаходяться на території більш ніж однієї області, державних мисливських угідь, територій природно-заповідного фонду України і лісів державного значення; 5) що ці тварини живуть у воді, характеризуються формою тіла, маючи вид веретена або човника, кінцівки їх отримують форму ласта або плавника, або ж поверхню кінцівок покривають перетинки або війок на краї кінцівки; 6) що ці тварини прісноводні та морські; 7) що це гідробіонти, тварини, все життя яких проходить у воді.

Висновок. На підставі проведеного дослідження можна зробити висновок щодо предмета злочину, передбаченого ст.250 КК України: 1) під рибними запасами слід розуміти прісноводні, солонуватоводні, морські, андромні, напівпрохідні, катадромні риби всіх видів на всіх стадіях розвитку (статевозрілі екземпляри, мальки, ікра), життя яких постійно або на окремих стадіях розвитку неможливе без перебування (знаходження) у воді, що перебувають у стані природної волі, які знаходяться у рибогосподарських штучних природних водних об'єктах, а також у межах територіальних і внутрішніх морських вод, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України, водойм, що знаходяться на території більш ніж однієї області, державних мисливських угідь, територій природно-заповідного фонду України і лісів державного значення;

2) під дикими водними тваринами слід розуміти гідробіонти, тварини, все життя яких проходить у воді, хордові, в тому числі хребетні — першозвіри, або клоачні — загін однохордових і живонароджуючих — сумчасті і плацентарні (морські і прісноводні ссавці, плазуни, земноводні) і безхребетні (членистоногі, молюски, голкошкірі, ракоподібні) в всьому їх видовому і популяційному різноманітті на всіх стадіях розвитку (ембріони, яйця, лялечки тощо), що перебувають у стані природної волі, які знаходяться у рибогосподарських штучних або природних водних об'єктах, а також у межах територіальних і внутрішніх морських вод, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, водойм, що знаходяться на території більш ніж однієї області, державних мисливських угідь, територій природно-заповідного фонду України і лісів державного значення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Кузьмін С.А.* До питання про удосконалення дефініції предмета злочину в теорії вітчизняного кримінального права / С.А. Кузьмін // Вісник асоціації кримінального права України. — 2013. — № 1(1) — С. 195—200.

2. *Коржанський М.Й.* Нариси уголовного права / М.Й. Коржанський. — К. : ТОВ «Генеза», 1999. — 207 с.

3. *Коржанський М.Й.* Уголовноє право України: Загальна частина: [курс лекцій] / М.Й. Коржанський. — К. : Наукова думка, 1996. — 334 с.

4. *Музика А.А., Лащук Є.В.* Предмет злочину: теоретичні основи пізнання: Монографія / А.А. Музика, Є.В. Лащук. — К. : ПАЛИВОДА А.В., 2011. — 192 с.

5. *Панов М.М.* Кримінальна відповідальність за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення: дис...кандидата юрид. наук. за спец.: 12.00.08. – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Микола Миколайович Панов. – Харків : Інститут вивчення проблем злочинності Академії Правових наук України, 2006. – -194 с.

6. *Вітко О.Ю.* Поняття предмета злочину як елемента складу злочину / О.Ю. Вітко // Юридична наука. – 2013. – № 11. – С. 27-34.

7. *Коржанский Н.И.* Предмет преступления (понятия, виды и значение для квалификации): Учебное пособие / Н.И. Коржанский. – Волгоград : Волгоградская Высшая следственная школа МВД СССР, 1976. – 56 с.

8. Кримінальне право України. Загальна частина: [підручник для студ. юрид. вузів і фак.]; за ред. П.С. Матишевського та ін. – К. : Юринком Інтер, 1997. – С. 124-133.

9. *Фесенко Є.В.* Цінності як об'єкт злочину / Є.В. Фесенко // Право України.– 1999. – № 6. – С. 75-78.

10. *Таций В.Я.* Объект и предмет преступления в советском уголовном праве [текст] / В.Я. Таций. – Харьков : Вища шк. Изд-во ХГУ, 1988. – 198 с.

11. *Загородников Н.И.* Понятие объекта преступлений в советском уголовном праве / Н.И. Загородников // Тр. ВЮА. – 1945. – Вип.13. – С. 40-48.

12. *Бажанов М.И.* Уголовное право Украины: Общая часть: [конспект лекций] М.И. Бажанов. – Днепропетровск : Пороги, 1992. – 168 с.

13. *Панов Н.И.* Понятие предмета преступления по советскому уголовному праву / Н.И. Панов // Проблемы правоведения: Республ. межведом. научн. сб. – Вып. 45. – К. : Вища школа, 1984. – С. 67-73.

14. *Кравцов С.Ф.* Предмет преступления: автореферат дис. канд. юрид. наук: специальность 12.00.08. – уголовное право и криминология; уголовно-исправительное право / С.Ф. Кравцов. – Л., 1976. – 24 с.

15. *Панов М.М.* Кримінальна відповідальність за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків / М.М. Панов: Монографія / Наук. ред. д-р юрид. наук, професор, акад. АПрН України В.І. Борисов. – Х. : Право, 2009. – 184 с.

16. *Лащук Є.Ф.* Предмет злочину в кримінальному праві України: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 / Єфрем Вікторович Лащук. – К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2005. – 20 с.

17. Уголовное право Украины: Общ. часть: Учебник; под ред. М.И. Бажана, В.В. Сташиса, В.Я. Тация. – Х. : Право, 1977. – 412 с.

18. *Розенберг Д.Н.* О понятии имущественных преступлений в советском уголовном праве (объект и предмет посягательства) / Д.Н. Розенберг // Учен. зап. Харьк. юрид. ин-та. – Вып. 3. – Харьков, 1948. – С.60-74.

19. Советское уголовное право. Общая часть: В 18-ти – Вып. 3 / Гришаев П.И. Понятие преступления. Причины преступности. – М. : ВЮЗИ, 1960. – 68 с.

20. *Васильев А.Н.* Преступления против социалистической собственности / А.Н. Васильев // Советское уголовное право. Часть Особенная [в 13-ти вып.]; под общ. ред. А.Н. Васильева. – Вып. 3. – М. : М-во высш. Образования СССР. Всесоюзный юрид. заочн. ин-т, 1959. – 46 с.

21. *Михайлов М.П.* Уголовная ответственность за кражу личного имущества и разбой (по советскому праву) / М.П. Михайлов. – М. : Госюриздат, 1958. – 156 с.

22. *Пионтковский А.А.* Учение о преступлении по советскому уголовному праву / А.А. Пионтковский. – М. : Госюриздат, 1961. – 666 с.

23. *Кудрявцев В.Н.* К вопросу о соотношении объекта и предмета преступления / В.Н. Кудрявцев // Труды ВЮА. – Вып. 13. – М., 1951. – С. 52-59.

24. *Беляев Н.А.* Объект преступления/Н.А. Беляев// Курс советского уголовного права; отв. ред. Н.А. Беляев, М.Д. Шаргородский; Ленингр. гос. ун-т им.А.А. Жданова. Часть Общая [Н.А. Беляев, Н.С. Лейкина, В.К. Глистин и др.]. – Л. : Изд-во Ленинг. ун-та им. А.А. Жданова, 1968. – т. 1. – С. 275-311.

25. *Фролов Е.А.* Спорные вопросы общего учения об объекте преступления / Е.А. Фролов// Учен. труды сведловск. юрид. ин-та, 1969. – Вып. 10. – С. 104-225.

26. *Никифоров Б.С.* Объект прступления по советскому уголовному праву / Б.С. Никифоров. – М. : Госюриздат, 1960. – 229 с.

27. *Музика А.А., Лащук Є.В.* Предмет злочину: Теоретичні основи пізнання: Монографія / А.А. Музика, Є.В. Лащук. – К. : Паливода А.В., 2011. – 192 С.

28. *Глистин В.К.* Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений (Объект и квалификация) / В.К. Глистин. – Л. : Изд – во Ленингр. гос. ун-та, 1979. – 127 с.

29. *Тацій В.Я.* Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: Навч. посібник / В.Я. Тацій. – Харків : Українська юридична академія, 1994. – 80 с.

30. *Александров Ю.В.* Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / Ю.В. Александров, В.А. Клименко. — К. : МАУП, 2004. — 32 с.

31. *Бантишев О.Ф.* Кримінальна відповідальність за злочини проти національної безпеки України (проблеми кваліфікації): Монографія / О.Ф. Бантишев. — К. : Вид-во НАСБ України, 2001. — 122 с.

32. *Матвійчук В.К.* Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: Монографія / В.К. Матвійчук. – К. : ВНЗ «Національна академія управління», 2011. – 368 с.

33. *Кузьмін С.А.* Кримінальна відповідальність учасників організованих груп корисливо-насильницької спрямованості: Монографія / С.А. Кузьмін. — К. : ПАЛИВОДА А.В., 2011. — 132 с.

34. *Кудрявцев В.Н.* К вопросу о соотношении объекта и предмета преступления / В.Н. Кудрявцев // Советское государство и право. — 1951. — №8. — С. 55-62.

35. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка. Ок. 57000 слов / Под ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. – [19 изд., испр.] – М. : Рус.яз, 1987. – 846 с.

36. Словник української мови. – Т. 2 (г-ж) / [ред. колегія І.К. Білодіт, А.А.чБурячок, Г.М. Гнатюк, П.Й. Горецький, Л.Л. Гумецька]; ред. тому П.П. Дощенко, Л.А. Юрчук. – К. : Наукова думка, 1971. – 550 с.

37. Словник української мови. – Т. 5 (н-о) / [редакційна колегія І.К. Білодіт, А.А. Бурячок, В.О. Винник, Г.М. Гнатюк, П.Й. Горецький]; ред. тому В.О. Винник, Л.А. Юрчук. – К. : Наукова думка, 1974. – 840 с.

38. *Матвійчук В.К.* Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): Монографія/ В.К. Матвійчук. – К. : Азимут-Україна, 2005. 2 464 с.

39. *Сергеева Т.Л.* Охрана природы по советскому уголовному законодательству / Т.Л. Сергеева // Правовые вопросы охраны природы в СССР / Отв. ред. Г.Н. Полянская. – М. : Госюриздат, 1963. – С. 168-227.

40. *Винокуров В.Н.* Объект преступления: аспекты понимания, способы установления и применения уголовного закона: Монография / В.Н. Винокуров. – М. : Юрлитинформ, 2012. – 288 с.

41. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-14 / Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.

42. Українська радянська енциклопедія. Головна ред. колегія О.К. Антонов, М.П. Бажан, Б.Є. Патон та ін. — К. : Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1984. — Т.11. — 608 с.

43. Биологический энциклопедический словарь / Гл. ред. Гиляров; [редкол.: А.А. Бабаев, Т.Т. Винберг, Г.А. Заварзин и др.] — М. : Сов. Энциклопедия, 1986. — 831 с.

44. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. — 3-е изд. — М. : Сов. Энциклопедия, 1984. — 160 с.

45. Українська радянська енциклопедія / Головна ред. колегія О.К. Антонов, М.П. Бажан, Г.А. Швед. — К. : Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1979. — Т.4. — 560 с.

46. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 10.12.2004 р. № 17 // Вісник Верховного суду України. – 2005. –№ 1 (53). – С. 9–12.

47. *Гавриш С.Б.* Коментар до ст. 250 КК України // Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар: У 2 т. — Т.2.: Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. — [5-те вид., допов.] — Х. : Право, 2013. – С. 451–453.

48. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: У 2-х ч. / Під заг. ред. Потебенька М.О., Гончаренка В.Г. – К. : Форум, 2001, Ч.2. – 944 с.

49. *Хавронюк М.І.* Довідник з особливої частини з Кримінального кодексу України / М.І. Хавронюк. — К. : Істина, 2004. — 504 с.

50. *Чуваков О.А.* Преступления против окружающей среды / О.А. Чуваков // Уголовный кодекс Украины. Комментарий / Под ред. Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова. — Харьков : ООО «Одиссей», 2001. — С.496—541.

51. *Дудоров О.О.* Злочини проти довкілля / О.О. Дудоров // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р.; за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. –[9-те вид., переробл. та допов.] — К. : Каннон, А.С.К., 2001. С. 629–672.

52. *Наумов А.В.* Российское уголовное право: [курс лекций: В 3 т. – Т.3. Особенная часть (главы XI-XXI) / А.В. Наумов. — [4-е изд., перераб. и доп.] — М. : Волтас Клувер, 2007. — 656 с.

53. *Лопашенко Н.А.* Экологические преступления: Комментарий к главе 26 УК РФ / Н.А. Лопашенко. — СПб : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. — 802 с.

54. *Клименко В.А.* Злочини проти довкілля / В.А. Клименко // Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник (Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.) // За ред. М.І. Мельника. — К. : Юридична думка, 2004. — С.267-317.

55. *Погрібний О.О.* Рибне господарство. «Циклоп – енциклопедії та словники»: електронна енциклопедія. – Режим доступу: http://cyclop.com.ua/content/view/1298/58/1/3/

56. Про тваринний світ: Закон України від 3 березня 1993 р. (Із змінами, внесеними згідно із законом № 81/96) // Відомості Верховної Ради України. – 2014. — № 23. — Ст.873.

57. Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон України від 11 лютого 2006 р. № 3447—IV// Відомості Верховної Ради України. – 2006. — № 27. — Ст.230.

58. Про затвердження Порядку утримання та розведення диких тварин, які перебувають у стані неволі або в напіввільних умовах: Наказ міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 30.09.2010 р. № 429 // Офіційний вісник України. — 2011. — № 2. — Ст. 128.

59. Про затвердження Правил видачі дозволів на спеціальне використання диких тварин та інших об'єктів тваринного світу, віднесених до природних ресурсів загальнодержавного значення: Наказ Мінекобезпеки від 26.05.1999 р. № 115 // Офіційний вісник України офіційне видання. — 1999. — № 37. — стор. 110, код акту 10707/1999.

60. Энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона http://dic.academic.ru/dic.nsf/brokgauz_efron/23063/%D0%92%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D1%8B%D0%B5

61. *Нікітін Н.* Водні тварини / Н. Нікітін // Велика радянська енциклопедія: Електронний ресурс: http://vseslova.com.ua/word/%D0%92%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D1%96_%D1%82%D0%B2%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B8-19107u

Мельниченко В.Л. Предмет злочину проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів

У статті розглядається місце предмета злочину у складі злочину, з'ясовуються питання відмінності предмета злочину від предмета суспільних відносин. Проаналізовані дискусійні позиції вчених стосовно предмета злочину, який досліджується. Пропонується авторське визначення предмета злочину, передбаченого ст.250 КК України.

Ключові слова: *рибні запаси, дикі водні тварини, предмет злочину, предмет відносин.*

Мельниченко В.Л. Предмет преступления проведения взрывных работ с нарушением правил охраны рыбных запасов

В статье рассматривается место предмета преступления в составе преступления, выясняются вопросы отличия предмета преступления от предмета общественных отношений. Анализируются дискуссионные позиции ученых относительно предмета преступления, который исследуется. Предлагается авторское определение предмета преступления, предусмотренного ст. 250 УК Украины.

Ключевые слова: *рыбные запасы, дикие водные животные, предмет преступления, предмет отношений.*

Melnichenko V.L. Subject blasting crime in violation of the rules of fish stocks

The article deals with the subject of the offense in place of an offense being investigated differences in the subject matter of the crime on the subject of public relations. Scientists analyzed controversial positions regarding the subject of the offense investigated . Author proposed definition of the crime under Art. 250 of the Criminal Code of Ukraine.

Keywords: *fisheries, wild aquatic animals, the object of the crime, the object relations.*

Стаття надійшла до редакції 23.12.2014.

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ.175 КК УКРАЇНИ

О.М. Олєйнічук
здобувач кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»

Постановка проблеми. Актуальність цієї роботи зумовлена тим, що з'ясування суті суб'єктивної сторони складу досліджуваного нами злочину має важливе юридичне значення, адже вона дозволяє відмежувати злочинне діяння від незлочинного та склади злочинів, що мають аналогічні об'єктивні ознаки, її зміст значно впливає на ступінь суспільної небезпеки вчиненого діяння і суб'єкта злочину, а також на характер відповідальності, розмір покарання та на визначення можливості звільнення від кримінальної відповідальності.

Частиною 7 ст.43 Конституції України, передбачено, що право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом, ст.46, що громадяни мають право на соціальний захист, а також ст.53, що держава забезпечує надання державних стипендій та пільг учням і студентам [1]. Дослідження суб'єктивної сторони складу злочину невиплати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат, є досить важливим, адже в ст.1 Кримінального кодексу України зафіксовано, що його завданням є правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності тощо [2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Суттєвий внесок у дослідженні питань кримінальної відповідальності за злочин щодо невиплати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат, зокрема зробили П.П. Андрушко, А.П. Бабій, С.І. Бородін, Ю.С. Варанкіна, Ю.В. Гродецький, Н.Ю. Гронська, І.О. Зінченко, О.В. Кладков, Д.Л. Кокорін, Л.М. Кривоченко, А.С. Курманов, С.Я. Лихова, М.І. Мельник, О.В. Панкратова, Є.І. Соктоєва, В.В. Топчій та інші.

Проблему суб'єктивної сторони складу злочину в цілому досліджували П.С. Дагель, А.О. Данилевський, Ю.А. Демидов, Г.А. Злобін, Л.М. Кривоченко, Г.А. Крігер, В.А. Ломако, В.К. Матвійчук, А.А. Піонтковський, О.І. Рарог, Б.С. Утевський та інші.

Не дивлячись на те, що суб'єктивну сторону складу злочину невиплати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат розглядали в кримінально-правовій літературі та юридичній науці [3, с.126; 4, с.59-81; 5, с.134-150; 6, с.114-156, 162-163; 7, с.118-141, 158-159, 176-177; 8, с.27-28; 9, с.524; 10, с.310; 11, с.463; 12, с.120; 13, с.355; 14, с.473; 15, с.392; 16, с.138; 17, с.180; 18, с.103], вона ще потребує подальшого наукового дослідження.

Проблемою невиплат переймаються й міжнародні організації [19, 20].

Мета статті полягає у всебічному дослідженні суб'єктивної сторони складу злочину невиплати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат.

Основні результати дослідження. Важливість дослідження суб'єктивної сторони злочину полягає в тому, що її ознаки мають вирішальне значення для:

© О.М. Олєйнічук, 2015

1) правильної оцінки суспільної небезпечності діяння; 2) відмежування злочинної вини від невинно заподіяної шкоди; 3) виключення об'єктивного інкримінування; 4) кваліфікації злочину, призначення покарання [21, с. 67].

Так як, нашою метою є всебічне дослідження суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст.175 КК України, то визначимо напрямки здійснення цієї частини дослідження: 1) з'ясувати теоретичні аспекти, котрі стосуються розкриття юридичних ознак суб'єктивної сторони досліджуваного складу злочину; 2) розкрити й обґрунтувати обов'язкові та факультативні ознаки суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст.175 КК України; 3) здійснити аналіз наукових праць, кримінально-правових видань, а також результатів анкетувань та судової практики у досліджуваній частині; 4) сформулювати висновки, в яких врахувати результати вищезазначеного тут.

Оскільки визначення суб'єктивної сторони в законодавстві не міститься, це питання залишається дискусійним в теорії кримінального права. Найбільш спірним питанням залишається співвідношення суб'єктивної сторони та вини [22, с. 361]. Судження науковців з цього приводу, такі вчені, як В.К.Матвійчук і І.О.Харь [23, с. 96-97], А.О.Данилевський [22, с. 361-364], Ю.С.Варанкіна [6, с.115-116] та інші, поділяють на три групи.

На думку представників першої групи (А.А. Піонтковський, П.С. Дагель, Г.А. Крігер та інших), поняття суб'єктивної сторони та вини співпадають, інтелектуально-вольова діяльність людини безпосередньо пов'язана з мотиваційною та емоційною діяльністю [22, с. 361]. Так один із них, а саме П.С. Дагель вважає, що вина являє собою внутрішню, суб'єктивну сторону злочину, психічне ставлення суб'єкта до свого суспільно небезпечного діяння і його наслідків, виражене в злочині [24, с. 78]. Він також зазначав, що точка зору, яка обґрунтовує тезу про те, що суб'єктивна сторона не вичерпується виною, а включає в себе поряд з виною мотив і мету злочину, заснована на змішувані суб'єктивної сторони злочину (вини) і ознак складу злочину, що характеризують цю суб'єктивну сторону (умисел, необережність, мотив, мету, афект, завідомість тощо), а також на змішувані понять змісту і форми вини [25, с. 123].

Обґрунтовано така точка зору підлягала критиці в науковій літературі. Зокрема А.І. Рарог щодо цього зазначив, що по-перше, ця позиція не переконлива з теоретичного погляду і несприятлива – з практичного; по-друге, ототожнення вини і суб'єктивної сторони не відповідає законодавчій характеристиці вини (закон розглядає вину як родове поняття умислу і необережності й інші психологічні моменти до поняття вини не включає). Законодавець до змісту вини (умислу і необережності) відносить лише свідомість і волю; по-третє, у трактуванні П.С. Дагеля вина не конкретизована з позицій юридичної характеристики і включення до вини мотиву, мети, емоцій, завідомості та інших психологічних ознак, коло яких точно не визначено, позбавляє ці ознаки самостійності (хоча в законі таке значення їм нерідко надається); по-четверте, ця концепція страждає логічною непослідовністю, оскільки П.С. Дагель, характеризуючи вину, ставив мотив і мету на один рівень з умислом і необережністю, але, аналізуючи останні, він ставить мотив і мету в один ряд не з умислом і необережністю, а вже зі свідомістю і волею (тобто що це елемент

самого умислу); по-п'яте, вона суперечить положенням філософії, тому що автор стверджує, що форма вини визначається лише свідомістю і волею, а інші психологічні елементи, за його твердженням, на форму вини не впливають, хоча і входять до змісту вини (форма вини вужча, ніж її зміст) [26, с. 5-8]. Отже, погоджуємося із вищезазначеними зауваженнями А.І. Рарога та з думкою В.К. Матвійчука і І.О. Харь, що ототожнення суб'єктивної сторони і вини є необґрунтованим [23, с. 97]. А.О.Данилевським також вірно підмічено, що у ст.23 КК України чітко визначено, що вина може виражатись лише у формі умислу або необережності, ані мотив, ані мета не можуть бути формами вини [22, с. 361].

Представниками другої групи є Ю.А. Демидов, Г.А. Злобін, Б.С. Утевський та інші, які розглядають вину як поняття ширше ніж суб'єктивна сторона [22, с. 361; 23, с. 97]. Так, Ю.А. Демидов стверджує, що вина не може зводитися до якого-небудь елементу злочину чи до умислу й необережності, чи до діяння, взятого з його об'єктивної сторони, адже вона однаково знаходить свій вираз як в об'єктивній, так і в суб'єктивній сторонах злочину [27, с. 114]. Г.А. Злобін також визнає, що вина, яка становить суб'єктивну сторону злочинного діяння, водночас виступає єдиною характеристикою злочину в усіх його істотних для відповідальності поглядів, а також що ці властивості вини роблять її необхідною і достатньою підставою кримінальної відповідальності та однозначно є протилежними як об'єктивному, так і абстрактно-суб'єктивному інкримінуванню [28, с. 23]. На думку А.І. Рарога, вищезазначене є не що інше, як відродження концепції «двох вин» Б.С. Утевського, яка не була сприйнята наукою і судовою практикою [26, с. 9]. Зокрема Б.С. Утевский вважав, що вина містить у собі суб'єктивну й об'єктивну сторони злочинного діяння, а також всі інші «істотні для відповідальності» властивості вчиненого злочину [29].

Як правильно вказує О.І. Рарог, така позиція вищезазначених вчених обумовлена тим, що в досудовому слідстві та судовій практиці термін «вина» застосовується у двох значеннях: у першому, якщо в науці кримінального права поняття вини означає наявність у вчиненому діянні умислу або необережності, то на практиці говорять про вину як про доведення самого факту вчинення злочину конкретною особою; у другому, ототожнення вини із фактом вчинення злочину позбавляє її конкретної визначеності як юридичної ознаки складу злочину [26, с. 9]. Отже ми змушені підтримати зазначену тут думку О.І. Рарога.

Виходячи з вищевикладеного, також слід погодитись з думкою В.К. Матвійчука та І.О. Харь, що Ю.А. Демидов, Г.А. Злобін та Б.С. Утевський помилково вважають, що вина не є одним із елементів (ознакою) суб'єктивної сторони, а натомість включає в себе як об'єктивну, так і суб'єктивну сторони злочинного діяння [23, с. 97].

До представників третьої групи відносяться вчені, які віддають перевагу психологічному розумінню суб'єктивної сторони злочину, що становить внутрішню сторону злочину, яка відображає певні психічні процеси у свідомості суб'єкта з приводу вчиненого діяння і складається з вини (обов'язкова ознака), мотиву та мети (факультативні ознаки). Зазначені ознаки хоча й пов'язані між

собою, але є самостійними психологічними явищами, які не підміняють та не переходять одна в одну і мають неоднакове значення. Така точка зору є найбільш визнаною у сучасній науці кримінального права [21, с. 67; 22, с. 362; 23, с. 97; 30, с. 152; 31]. Залишаються дискусійними питаннями серед різних вчених віднесення до ознак суб'єктивної сторони злочину емоцій (емоційного стану) та завідомості, що будуть розглянуті нами згодом.

Ми не будемо вдаватися у подальшу дискусію з приводу визначення суб'єктивної сторони та вини, а візьмемо все істотне з цих дефініцій для використання в дослідженні суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст.175 КК України. При цьому, виходячи з розглянутих вище точок зору, нам імпонують судження представників третьої групи, згідно яких ознаки суб'єктивної сторони конкретного складу злочину або називаються в досліджуваній нами диспозиції ст.175 КК України, або визначаються характером злочинного посягання. Як було зазначено вище обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочину є вина, яка може виявлятись у формі умислу або необережності. Вину можна визначити як психічне відношення особи до вчиненого суспільно небезпечного діяння та його наслідків [21, с. 67]. Слід зазначити, що у ст.62 Основного Закону та у ч.2 ст.2 КК України закріплено важливий принцип вини, відповідно до якого особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Загальне формулювання поняття вини у кримінальному законі України визначено ст.23 КК України, а її форми розкриваються в статтях 24 і 25 КК України.

Вина як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони будь-якого складу злочину нерозривно пов'язана з його об'єктивними ознаками, її зміст відображають об'єктивні ознаки злочину, що характеризують його об'єкт, предмет та об'єктивну сторону [30, с. 154]. Тому, на наше переконання, суб'єктивна сторона злочину має встановлюватись через перелік юридично значущих ознак об'єктивної сторони досліджуваного складу злочину, на основі яких проводиться поділ злочинів з формальними або матеріальними складами, що неоднаково відображаються у свідомості винного. Склад злочину, передбачений ч.1 і ч.2 ст.175 КК України, як вже було встановлено у нашому дослідженні, з формальним складом [32, с. 64-66]. Слід зазначити, що в кримінально-правовій доктрині приділяється значна увага з'ясуванню змісту вини у злочинах із формальним складом, до яких належать склад злочину, передбачений ч.1 і ч.2 ст.175 КК України. Виходячи із зазначеного тут дослідження та повністю поділяючи точки зору В.К. Матвійчука, І.О. Харь та інших зазначеними ними вчених, які переконані у тому, що у формальних складах, де наслідок не є ознакою об'єктивної сторони таких складів злочину, психічне ставлення до нього не впливає на форму вини і кваліфікацію злочинів (тобто в злочинах із формальними складами форма вини визначається психічним ставленням тільки до діяння) [23, с. 99].

Виходячи із загальних передумов цього дослідження, перейдемо до безпосереднього розгляду суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст.175 КК України.

У зазначеній статті КК України прямо вказано на умисну форму вини. Разом з тим структура об'єктивної сторони складу злочину невиплати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат, а також характер діяння його вчинення показують, що цей злочин може вчинятися лише з прямим умислом. Таку думку також підтримують П.П. Андрушко [9, с. 524; 10, с. 310], М.І. Мельник [11, с. 463], Ю.В. Гродецький [12, с.120], А.П. Бабій [13, с. 355], І.О. Зінченко [14, с. 473], О.В. Кладкова [16, с.138], автори науково-практичного коментарю до Кримінального кодексу України під загальною редакцією М.О. Потебенька, В.Г. Гончаренка [17, с. 180], Л.М. Кривоченко [18, с. 103]. Отже, непрямий умисел тут виключається, оскільки свідоме допущення стосується винятково наслідків суспільно небезпечної дії чи бездіяльності, які у злочинах з формальним складом лежать за межами її об'єктивної сторони, а тому немає необхідності визначати психічне ставлення суб'єкта до наслідків у таких злочинах [30, с. 160]. Підтвердженням тому, що вчинення злочину, передбаченого ч.1 та ч.2 ст.175 КК України, який належить за конструкцією об'єктивної сторони до злочинів з формальним складом, можливе лише з прямим умислом, свідчить і проведене нами анкетування, а саме: 1) експертне опитування працівників правоохоронних органів, прокуратури, суддів, захисників та представників особи (89% із 300 опитаних вказали на прямий умисел вчинення цих злочинів, інші 11% – вказали на непрямий умисел); 2) експертне опитування студентів юридичних спеціальностей старших курсів (86% із 300 опитаних вказали на прямий умисел вчинення цих злочинів, інші 14% – вказали на непрямий умисел). Зазначене також підтверджується й тим, що в цьому випадку особа усвідомлює суспільну небезпечність своїх дій або бездіяльності та бажає їх вчинити.

Мотиви зазначених умисних діянь можуть бути різними: корисливість і особиста зацікавленість, егоїзм, хибне уявлення про інтереси підприємства і його працівників, спрямування коштів на функціонування та розвиток підприємства, бажання самоствердитися за рахунок інших, неприязнь до підлеглих, надмірне ставлення до оточуючих, створення надкомфортних умов праці, в т.ч. придбання елітних транспортних засобів тощо. Метою (ціллю) таких діянь, як правило, є одержання додаткової вигоди та комфорту, незаконне збагачення, протиправне заволодіння обіговими коштами очолюваного підприємства, підтримка життєдіяльності підприємства, уявна економія тощо. Однак вони, на кваліфікацію вчиненого не впливають і для настання відповідальності значення не мають [3, с. 126; 12, с. 120; 17, с. 180], а можуть бути лише враховані судом під час призначення певної міри покарання або при звільненні від дійсного відбування покарання.

З метою вироблення теоретичних пояснень і практичних рекомендацій правоохоронним органам, судам із зазначеної проблеми, необхідно звернутися до дій або бездіяльності винного [32, с. 67], які призвели до невиплати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат більш як за один місяць. Всі знайдені нами за період починаючи з 2007 р. і до сьогоднішнього дня понад семисот вироків у Єдиному державному реєстрі судових рішень (http://www.reyestr.court.gov.ua) підтверджують, що злочини, передба-

чені ст.175 КК України, вчинялися лише з умисною формою вини (при чому, як було доведено вище, умисел був тільки прямим, хоча у всіх 100% справах зазначається, що безпідставна невиплата вчинена умисно). Отже, у нашому випадку, використання в практичній діяльності лише вказівки на форму вини, без її виду, відповідає положення КПК України і є оправданим, адже злочини з формальним складом можуть здійснюватися винятково з прямим умислом. Це також пов'язано з тим, що працівників правоохоронних органів в реальній дійсності як правило дезорієнтують питання щодо розмежування зазначених видів умислу, їм досить складно встановити різницю між «неминучістю настання наслідків» і «можливістю їхнього настання».

Як було зазначено вище, мотиви та мета злочину на кваліфікацію вчиненого не впливають і для настання відповідальності значення не мають [3, с. 126; 12, с. 120; 17, с. 180], але все ж таки, мають важливе значення в правозастосовній практиці. Так, відповідно до п.2 ч.1 ст.91 КПК України у кримінальному провадженні підлягають доказуванню крім винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, також форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення. Згідно п.2 ч.3 ст.374 КПК України у разі визнання особи винуватою в мотивувальній частині вироку зазначаються окрім формулювання обвинувачення, визнаного судом доведеним, із зазначенням місця, часу, способу вчинення та наслідків кримінального правопорушення, також форми вини і мотивів кримінального правопорушення. Отже, кримінально-процесуальний закон не пов'язує встановлення мотиву і мети з його факультативністю, а тим більше необов'язковістю. Слід зазначити, що слушною новелою нового КПК є й вказівка на мету злочину, як обставини, що підлягає доведенню. Адже потреба встановлення мети витікає з вольового змісту злочинної поведінки суб'єкта – з того, що суб'єктивним причинам дії у вигляді його мотиву завжди відповідає мета самих дій [33, с. 292].

Проведене вище дослідження та здійснений нами аналіз наукових праць та коментарів у досліджуваній частині В.В. Топчія [3, с.126], Є.І. Соктоєвої [4, с. 59-81], Н.Ю. Гронської [5, с. 134-150], Ю.С. Варанкіної [6, с. 114-156, 162-163], Д.Л. Кокоріна [7, с. 118-141, 158-159, 176-177], О.В. Панкратова [8, с. 27-28], П.П. Андрушка [9, с. 524; 10, с. 310], М.І. Мельника [11, с. 463], Ю.В. Гродецького [12, с. 120], А.П. Бабія [13, с. 355], І.О. Зінченко [14, с. 473], С.І. Бородіна [15, с. 392], О.В. Кладкова [16, с. 138], авторів науково-практичного коментарю до Кримінального кодексу України під загальною редакцією М.О. Потебенька, В.Г. Гончаренка [17, с. 180], Л.М. Кривоченко [18, с. 103] та інших дозволив зробити наступні підсумки.

Висновок. Суб'єктивна сторона формального складу злочину безпідставної невиплати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат характеризується прямим умислом. Винна особа усвідомлює суспільну небезпечність своїх дій або бездіяльності та бажає їх вчинити, а саме безпідставно не здійснює відповідні захищені законодавством виплати більш як за один місяць. Мотиви і мета зазначених умисних діянь можуть бути різними, на кваліфікацію вчиненого не впливають і для настання відповідальності значення не мають, а можуть бути лише враховані судом під час призначен-

ня певної міри покарання або при звільненні від дійсного відбування покарання. Не звертаючи уваги на факультативність, відповідно до п.2 ч.1 ст.91 КПК України у кримінальному провадженні підлягають доказуванню форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення, а також згідно п.2 ч.3 ст.374 КПК України у разі визнання особи винуватою в мотивувальній частині вироку відповідно зазначаються форми вини і мотивів кримінального правопорушення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року (із змінами та доповненнями) // Урядовий кур'єр від 13.07.1996, №129-130.

2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 №2341-III (із змінами та доповненнями) // Голос України від 19.06.2001, №107.

3. *Топчій В.В.* Кримінально-правова характеристика невиплати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат (ст.175 КК України): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Топчій Василь Васильович. – К., 2009. – 271 с.

4. *Соктоева Е.И.* Уголовная ответственность за невыплату заработной платы, пенсий, стипендий, пособий и иных выплат (по материалам судебной и прокурорской практики Уральского, Сибирского и Дальневосточного федеральный округов): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Соктоева Евгения Игоревна. – М., 2005. – 187 с.

5. *Гронская Н.Ю.* Преступления в сфере оплаты труда и социальных выплат по уголовному законодательству Российской Федерации [Электронный ресурс]: ст.145.1 УК РФ: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Москва: РГБ, 2007. – 199 с. (Из фондов Российской Государственной Библиотеки).

6. *Варанкина Ю.С.* Уголовно-правовые проблемы борьбы с невыплатой заработной платы (по материалам Приволжского федерального округа) [Электронный ресурс]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Москва : РГБ, 2008. – 205 с. (Из фондов Российской Государственной Библиотеки).

7. *Кокорин Д.Л.* Уголовно-правовая характеристика невыплаты заработной платы: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Екатеринбург, 2009. – 195 с.

8. *Панкратова О.В.* Невыплата заработанной платы, пенсий, стипендий, по-собий и иных выплат (ст.145-1 УК РФ): уголовно правовой и криминологический аспекты: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / О. В. Панкратова; Московская государственная юридическая академия им. О.Е. Кутафинна, Кубанский государственный ун-т. – М. : МГЮА им. Кутафина, 2012. – 32 с.

9. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: У 2 т. – Т. 1 / За заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. – [3-тє вид., перероб. та доп.] – К .: Алєрта; КНТ; Центр учбової літератури. – 2009. – 964 с.

10. *Андрушко П.П., Стрижевська А.А.* Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика: Навчальний посібник. – К. : Юрисконсульт, 2006 – 342 с.

11. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – [8-ме вид., перероб. і доп.] – Х. : Фактор, 2011. – 1280 с.

12. Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – [4-те вид., переробл. і допов.] – Х. : Право, 2010. – 608 с.

13. Уголовный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / Отв. ред. Е.Л.Стрельцов. -4-е изд., перераб. и доп. – Х. : ООО «Одиссей», 2007. – 872 с.

14. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В. І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Вид. третє, переробл. та доповн. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2007. – 1184 с.

15. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Отв. ред. А.В. Наумов. – [2-е изд., перераб. и доп.] – VI.: Юристъ, 2000. – 864 с.

16. Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть: Учебник; под ред. д-ра юр. наук, проф. Л.В. Иногамовой-Хегай, д-ра юр. наук, проф. А.И. Рарога, д-ра юр. наук, проф. А.И. Чучаева. – М. : ИНФРА-М: контракт, 2004. – 742 с.

17. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Особлива частина / За ред. М.О. Потебенька, В.Г. Гончаренка. – К. : Форум, 2001. – 942 с.

18. Кримінальне право України: Особлива частина: [підруч. для студ. вищ. навч. закл. освіти] / М. І. Бажанов, В. Я. Тацій, В. В. Сташис, І. О. Зінченко та ін.; за ред. професорів М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. : Юрінком Інтер; Х. : Право, 2002. – 496 с.

19. ICFTU Campaign on the Non-Payment of Wages in Russia. – Access mode: http://www.warwick.ac.uk/fac/soc/complabstuds/russia/campaign.doc.

20. ILO. International Labour Conference. Session (91;2003;Geneva) [Reports]. – Geneva : ILO, 2003. Report 3 (P. 1B) : Protection of Wages: Standards and safeguards relating to the payment of labour remuneration. – Geneva : ILO, 2003 – xi, 346 p. – ISBN 92-2-112874-1.

21. Кримінальне право України. Загальна частина: Практикум: Навчальний посібник / І.П. Козаченко, О.М. Костенко, В.К. Матвійчук, та ін. – К. : КНТ, 2006 р. – 432 с.

22. Кримінальне право. Загальна частина: Підручник / За ред. А.С. Беніцького, В.С. Гуславського, О.О. Дудорова, Б.Г. Розовського. – К. : Істина, 2011. – 1112 с.

23. *Матвійчук В.К., Харь І.О.* Забруднення атмосферного повітря: кримінальна відповідальність, досудове слідство та запобігання: Монографія / В.К. Матвійчук, І.О. Харь. – К. : Національна академія управління, 2013. – 272 с.

24. *Дагель П.С.* Содержание, форма и сущность вины в советском уголовном праве / П.С.Дагель // Правоведение, 1969. – №1. – С. 77-79.

25. *Дагель П.С.* Понятие вины в советском уголовном праве / П.С. Дагель // Материалы XIII научной конференции ДВГУ. Ч. IV. Владивосток, 1968. – С.121-129.

26. *Рарог А.И.* Субъективная сторона и квалификация преступлений / А.И. Рарог. – М. : ООО «Профобразование», 2001. – 135 с.

27. *Демидов Ю.А.* Социальная ценность и оценка в уголовном праве / Ю.А. Демидов. – М. : Юрид. лит., 1975. – 184 с.

28. *Злобин Г.А.* Виновное вменение в историческом аспекте / Г.А.Злобин // Уголовное право в борьбе с преступностью. – М. : 1981. – С. 20-26.

29. *Утевский Б.С.* Вина в советском уголовном праве / Б.С. Утевский. – Всесоюзный институт юридических наук Министерства юстиции СССР. – М. : Госюриздат, 1950. – 320 с.

30. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – [4-те вид., переробл. і допов.] – Х. : Право, 2010. – 456 с.

31. *Рарог А.И.* Проблемы субъективной стороны преступления: Учебное пособие. – М., 1991. – С.8.

32. *Олєйнічук О.М.* Об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст.175 КК України / О.М.Олєйнічук // Юридична наука. – 2014. – №10. – 152 с. – С.62-73.

33. *Матвійчук В.К.* Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження). – К. : Азимут-Україна, 2005. – 464 с.

Олєйнічук О.М. Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст.175 КК України

У статті досліджується суб'єктивна сторона злочину щодо невиплати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат.

Ключові слова: *суб'єктивна сторона злочину, невиплати, заробітна плата, стипендія, пенсія, інші установлені законом виплати, соціальний захист.*

Олейничук А.Н. Субъективная сторона преступления, предусмотренного ст.175 УК Украины

В статье исследуется субъективная сторона преступления относительно невыплаты заработной платы, стипендии, пенсии или других установленных законом выплат.

Ключевые слова: *субъективная сторона преступления, невыплаты, заработная плата, стипендия, пенсия, другие установленные законом выплаты, социальная защита.*

Oleinichuk O.M. The subjective side of corpus delicti under Article 175 of the Criminal Code of Ukraine

The article analyses of the subjective side of corpus delicti under Article 175 of the Criminal Code of Ukraine concerning non-payment of wages, stipends, pensions and other payments established by the law.

Key words: *the subjective side of corpus delicti, non-payment, wage, stipend, pension, other payments established by the law, social protection.*

Стаття надійшла до редакції 09.12.2014.

БЕЗПОСЕРЕДНІЙ ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 385 КК УКРАЇНИ

О.І. Ольховенко
здобувач кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управляння»

Постановка проблеми. Важливим і нагальним для теорії кримінального права та практики застосування ст.385 КК України, є з'ясування проблем, що стосуються безпосереднього об'єкта цього злочину. Ці теоретичні і практичні питання потребують свого подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З'ясуванням питань, що стосуються безпосереднього об'єкта цього злочину певною мірою займалися такі вчені: В.І. Борисов, В.І. Тютюгін, І.П. Міщук, О.О. Дудоров та інші. Проте до цього часу ця проблема не знайшла свого належного дослідження.

Мета статті полягає у з'ясуванні безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст.385 КК України.

Основні результати дослідження. Сприймаючи за основу положення, що під родовим об'єктом злочинів проти правосуддя слід розуміти суспільні відносини з приводу умов, що забезпечують регламентовану законодавством та іншими нормативно-правовими актами діяльність: судів по здійсненню правосуддя; органів досудового розслідування; прокуратури; установ, що виконують судові рішення; осіб, що забезпечують для суду, органів досудового розслідування повне, всебічне і об'єктивне вирішення справ з охорони законних прав та інтересів громадян, суспільства, держави в процесі судочинства, досудового розслідування та виконання судових рішень, із захисту та представництва особи, перейдемо до розгляду безпосереднього об'єкта аналізованого злочину.

На нашу думку, найважливіше значення для теорії кримінального права та правозастосовної діяльності має безпосередній об'єкт конкретного складу злочину (в нашому випадку — злочину, передбаченого ст.385 КК України). В теорії кримінального права є загальноприйнятним, що під безпосереднім об'єктом злочину слід розуміти конкретні суспільні відносини, які поставлені законодавцем під охорону законом про кримінальну відповідальність, яким заподіюється істотна шкода злочином, що підпадає під ознаки конкретного складу злочину [1, с. 88; 2, с. 82; 3, с. 99; 4, с. 48-49].

Як свідчать теоретичні джерела, а також практика, що не в кожному випадку конкретний злочин завдає істотної шкоди лише одним суспільним відносинам. Є багато злочинів, які одночасно посягають на декілька видів суспільних відносин (це, зокрема, стосується і злочину, передбаченого ст.385 КК України). Тому, в кримінально-правовій доктрині кримінального права поряд з класифікацією об'єктів «по вертикалі» має місце класифікація «по горизонталі». Вона характерна тим, що на рівні безпосереднього об'єкта виділяють основний і додатковий об'єкти [1, с. 70-74].

У злочинах, які мають два або більше безпосередніх об'єктів, законодавець виділяє або зі змісту статті КК України випливає один об'єкт, на який

 © О.І. Ольховенко, 2015

спрямоване злочинне посягання, що і обумовлює місце статті КК України у структурі розділів його Особливої частини. У джерелах з кримінального права такий об'єкт називають основним безпосереднім об'єктом, а той об'єкт, якому заподіюється істотна шкода поряд з основним — додатковим безпосереднім об'єктом злочину [5, с. 34]. Під основним безпосереднім об'єктом злочину розуміють конкретні суспільні відносини, що в першу чергу прагнув поставити під охорону законодавець, визнаючи суспільно небезпечне діяння злочином [3, с. 76-77]. Натомість, додатковим безпосереднім об'єктом є також суспільні відносини, яким істотна шкода завдається завжди [1, с. 70-74].

Отже, виходячи із зазначеного нами вище можна констатувати, що місце конкретної кримінально-правової норми, що розміщена в Особливій частині КК України, визначається з урахуванням захисту не тільки родового, а й основного безпосереднього об'єкта досліджуваного складу злочину.

У наукових публікаціях не завжди чітко визначається безпосередній об'єкт злочину, передбаченого ст.385 України: 1) одні автори під таким основним безпосереднім об'єктом злочину розуміють інтереси правосуддя у частині забезпечення процесуального порядку отримання доказів у кримінальній справі [6, с. 1120]; 2) другі — стверджують, що безпосереднім об'єктом цих злочинів є відносини, що забезпечують одержання достовірних доказів та істинних висновків у справі [7, с. 9]; 3) треті — наполягають, що основним безпосереднім об'єктом цього злочину є суспільні відносини, що забезпечують нормальну (законну) діяльність суду, прокуратури, органів попереднього слідства і дізнання [8, с. 597]. Його додатковим безпосереднім об'єктом є законні права та інтереси фізичних або юридичних осіб [8, с. 239]; 4) четверті — вважають, що безпосереднім об'єктом цього злочину є нормальна робота органів досудового слідства і суду, а також згаданих комісій Верховної ради України [9, с. 361]; 5) п'яті — наполягають, що безпосереднім об'єктом цього злочину є інтереси всебічного, повного і неупередженого розслідування і судового розгляду справ [10, с. 56]; 6) шості переконані, що безпосереднім об'єктом цього злочину є діяльність суду із всебічного, повного й об'єктивного дослідження судових справ, органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і слідчих чи тимчасових спеціальних парламентських комісій [11, с. 582]; 7) сьомі — впевнені, що безпосереднім об'єктом цього злочину є нормальна, побудована на суворому у відповідності закону діяльності його органів правосуддя (досудового слідства, суду) [12, с. 783]; 8) восьмі — під безпосереднім об'єктом цього злочину розуміють правильну, засновану на суворому дотриманні законності діяльність суду, органів прокуратури, дізнання, попереднього слідства, а також виправно-трудових установ по здійсненню правосуддя [13, с. 323-324]; 9) дев'яті уподобають те, що безпосереднім об'єктом цього злочину є відносини, які забезпечують отримання достовірних доказів та істинних висновків у справі [14, с. 319]; 10) десяті — засвідчують, що безпосереднім об'єктом цього злочину є нормальна діяльність органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду [15, с. 301]; 11) одинадцяті — наполягають на тому, що безпосереднім об'єктом цього злочину є правильна діяльність суду, органів слідства,

дізнання, прокуратури [16, с. 320]; 12) двадцяті — наполягають на тому, що безпосереднім об'єктом злочину є інтереси правосуддя [17, с. 333].

Вважаємо, що з метою оптимального визначення безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст.385 КК, необхідно врахувати всі позитивні підходи до розуміння суспільних відносин, які поставлені під охорону зазначеної статті цього Кодексу. З вищеозначених суджень, на наш погляд, можна зупинитися на тому, що: 1) основним безпосереднім об'єктом злочину відмова свідка від давання показання, або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків, слід вважати суспільні відносини, (а не інтереси правосуддя у частині забезпечення процесуального порядку отримання доказів у кримінальній справі, чи інтереси всебічного, повного і неупередженого розслідування і судового розгляду справ, оскільки інтереси лише є збудником відносин, а не самі відносини, автори А.М. Бойко, М.І. Хавронюк, Є.В. Фесенко, С.С. Яценко, Ю.І. Ляпунов); 2) основним безпосереднім об'єктом цього злочину слід визнати суспільні відносини (а не нормальна робота органів досудового слідства і суду, а також згаданих комісій Верховної Ради України, чи нормальна, побудована на суворій відповідності діяльність органів правосуддя — досудового слідства і суду, а також не нормальна діяльність органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду, автори О.А. Чуваков, Ю.А. Красіков); 3) основним безпосереднім об'єктом цього злочину є суспільні відносини (а не діяльність суду із всебічного повного й об'єктивного дослідження судових справ, органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і слідчих чи тимчасових спеціальних парламентських комісій, автор Ю.В. Александров); 4) основним безпосереднім об'єктом цього злочину є суспільні відносини (а не правильна, заснована на суворому дотриманні законності діяльність суду, органів прокуратури, дізнання, попереднього слідства, а також виправно-трудових установ по здійсненню правосуддя, чи правильна діяльність суду, органів слідства, дізнання, прокуратури, автори В.А. Капінос, П.В. Лихолат, І.М. Тяжкова); 5) ці суспільні відносини убезпечують від відмови свідка від давання показань або від відмови експерта чи перекладача без поважних причин від виконання покладених на них обов'язків у суді або під час провадження досудового слідства, здійснення виконавчого провадження, розслідування тимчасовою слідчою комісією Верховної Ради України; 6) ці суспільні відносини з приводу умов, які забезпечують належне давання показань свідком, виконання експертом чи перекладачем обов'язків у суді, під час провадження досудового слідства, здійснення виконавчого провадження, розслідування тимчасовою слідчою комісією Верховної Ради України.

У наукових публікаціях майже не зустрічається суджень стосовно додаткового безпосереднього об'єкта злочину відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків. Лише В.А. Новіков зазначає, що додатковим безпосереднім об'єктом цього злочину є законні права та інтереси фізичних або юридичних осіб. На наш погляд, ця позиція є прийнятною, адже цим злочином завдається одночасно і шкода іншим суспільним відносинам. Проте, ця точка зору стосовно

додаткового об'єкта потребує певного уточнення, а саме, що ним можуть бути суспільні відносини з приводу умов, що забезпечують законні права та інтереси фізичних та юридичних осіб у суді або час проведення досудового слідства, здійснення виконавчого провадження, розслідування тимчасовою слідчою комісією Верховної Ради України.

Ми, таким чином, зупинилися на положеннях, які стосуються основного безпосереднього об'єкта і додаткового безпосереднього об'єкта злочину відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків.

Суть же розбіжностей і негативних моментів у зазначених вище точках зору стосовно основного об'єкта злочину, передбаченого ст.385 КК України полягає в тому, що деякі автори: 1) вважають, що об'єкт цього злочину не суспільні відносини, а інтереси, або нормальна чи правильна діяльність перерахованих органів чи установ, або діяльність таких органів, які нами перераховані. Натомість, розбіжності стосовно додаткового об'єкта злочину ми вже обґрунтували вище.

Зазначені підходи свідчать про відхід авторів від концепції об'єкта злочину як суспільних відносин. Крім того, хочуть вони чи ні, але перераховані нами фахівці ще недостатньо вникли в суть норм, передбачених ст. 385 КК України, та їх призначення.

Разом із тим, викладене ще не дає можливості дати вичерпну відповідь відносно безпосереднього об'єкта злочину, передбаченою ст.385 КК України. Необхідно ще проаналізувати структурні елементи цих суспільних відносин. Тому загальновизнаним є той факт, що винний при вчиненні цього злочину впливає на предмет відносин і своїми діями порушує або намагається порушити суспільні відносини, що поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність, тобто завдає їм істотної шкоди.

Візьмемо за основу структуру суспільних відносин, що запропонована в літературі з кримінального права, яку пропагує більшість вчених: 1) це — суб'єкти (носії) відносин; 2) це — предмет, з приводу якого існують відносини (тобто це те, з приводу чого існують відносини); 3) це — соціальний зв'язок (суспільно значуща діяльність, як зміст відносин) [18, с. 35-48]. Маючи такі, і вищезазначені, вихідні положення, продовжимо дослідження безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст.385 КК України.

В юридичній літературі, звичайно, відсутня якась позиція відносно того, хто може бути суб'єктом відносин у площині кримінально-правової охорони досліджуваних відносин, а точніше, цьому питанню увага взагалі не приділялась. Це дає нам можливість говорити про те, що суб'єкти відносин як структурний елемент об'єкта цього злочину (ст.385 КК) зовсім не підлягали дослідженню. А він, на наш погляд, істотно має вплинути на вирішення питання, що є безпосереднім об'єктом досліджуваного злочину. Аналіз юридичної літератури, що стосується цієї проблеми та проведене опитування студентів юридичних вузів дає нам підставу визначитися з суб'єктами суспільних відносин у сфері здійснення правосуддя, проти яких спрямоване це злочинне діяння. Суб'єктами суспільних відносин з умов, що забезпечують належне давання

показань свідка, виконання експертом чи перекладачем покладених на них обов'язків у суді або під час провадження досудового слідства, здійснення виконавчого провадження, розслідування тимчасовою слідчою комісією Верховної Ради України являються окремі особи — учасники процесуальної діяльності (прокурор, слідчі органів внутрішніх справ, слідчі органів Служби Безпеки України, слідчі органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, керівники органів досудового розслідування, оперативний працівник підрозділів органів внутрішніх справ, оперативний працівник органів Служби Безпеки України, оперативний працівник органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, оперативний працівник органів Державної пенітенціарної служби України, оперативний працівник органів Державної прикордонної служби України, оперативний працівник органів Державної митної служби, підозрюваний, обвинувачений, виправданий у кримінальному провадженні, засуджений у кримінальному провадженні, законний представник підозрюваного, законний представник обвинуваченого, захисник, потерпілий, представник потерпілого, заявник, цивільний позивач, цивільний відповідач, представник цивільного позивача, представник цивільного відповідача, законний представник цивільного позивача, свідок, суддя, тимчасова слідча комісія Верховної Ради України, виправно-виконавча установа тощо). Крім того, суб'єктами цих відносин, передбачених ст.385 КК України, можуть бути окремі громадяни, державні службовці, службові особи, представники влади, державні органи, органи місцевого самоврядування, керівники підприємств, установ і організацій. Тобто, суб'єктами або учасниками суспільних відносин, що забезпечують умови з охорони регламентованої законами та іншими нормативними актами обов'язку належного давання показань свідком, виконання експертом чи перекладачем покладених на них обов'язків у суді, або під час провадження досудового слідства, здійснення виконавчого провадження, розслідування тимчасовою слідчою комісією Верховної Ради України, можуть бути як фізичні, так і юридичні особи.

Для досягнення мети забезпечення судочинства необхідною умовою є не тільки виявлення осіб, які вчинили злочин, притягнення їх до кримінальної відповідальності, а й убезпечення правосуддя від посягань, які передбачені ст.385 КК України [19, с. 254-266]. Дослідження суб'єктів указаних суспільних відносин, а також їх соціальних функцій у цих відносинах дасть змогу визначити на науковій основі ті суспільні відносини, які виступають об'єктом цього злочину, що передбачені ст.385 КК України [19, с. 39]. Цю властивість суб'єктів у суспільних відносинах використовує інколи законодавець, як для визначення меж дії кримінального закону, так і для вказівки на ті суспільні відносини, що є об'єктом відповідного злочину (скажімо, відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків, а саме, що це стосується правосуддя) [20, с. 8-9]. Законодавець цей підхід до злочину, передбаченого ст.385 КК України, застосував частково, чим не ускладнив наше завдання у дослідженні зазначеної проблеми, а також у застосуванні цієї статі в практичній діяльності правоохоронних органів та суду. Вивчивши кримінальні справи цієї категорії, ми встановили, що у всіх

випадках (96% справ) одними із суб'єктів відносин обов'язково була фізична особа (людина).

З метою встановлення другої сторони суб'єктного складу відносин, що аналізуються, ми звернулися до законодавчих і підзаконних актів а також слідчої та судової практики. Так, аналіз законодавчих та підзаконних актів, що стосуються відносин, що забезпечують умови з охорони регламентованої законами та іншими нормативними актами обов'язку належного давання показань свідком, виконання експертом чи перекладачем покладених на них обов'язків у суді або під час провадження досудового слідства, здійснення виконавчого провадження, розслідування тимчасовою слідчою комісією Верховної Ради України, засвідчив, що іншою стороною суб'єктного складу таких відносин, які є елементом об'єкта злочину, передбаченого ст.385 КК України, виступають як фізичні, так і юридичні особи, відповідно до чинного законодавства України [21; 22; 23; 24; 25; 26].

Вивчення соціальної функції суб'єкта відносин, тобто його прав та обов'язків (статусу), тобто соціального взаємозв'язку у суспільних відносинах, має певну цінність, оскільки з'ясування суб'єктного складу відносин сприяє визначенню змісту самих відносин, дає можливість оцінити їх характер, обсяг цих відносин і межі дії закону (ст.385 КК України). Отже, робити повним перелік суб'єктів суспільних відносин (об'єкта злочину, передбаченого ст.385 КК України) немає необхідності. Важливо лише зрозуміти, що вони можуть мати різноманітні варіанти, які так чи інакше можуть впливати на зміст відносин та межі кримінальної відповідальності. Про це свідчить і судова практика. Так, суди правильно кваліфікували діяння лише тоді, коли встановлювали суб'єктів відносин, їх соціальний статус, роль у суспільних у відносинах.

Отже, виходячи із предмета дослідження, розглянемо такий структурний елемент відносин як соціальний взаємозв'язок у суспільних відносинах, що нами аналізується. Цей структурний елемент суспільних відносин, що нами досліджується, а саме, соціальний взаємозв'язок, справедливо розглядається як засіб самих відносин [27, с. 5; 28, с. 4]. Цей зв'язок може виявитися як на рівні індивідуальної взаємодії суб'єктів, так і у взаємодії людських спільнот, а також і індивідуумів із відповідними спільнотами, як елементами соціуму. Зовні цей соціальний зв'язок проявляється, як показує вивчення кримінальних справ і нормативної бази, що стосуються аналізованих відносин, а також опитування працівників правоохоронних органів та суду, в таких формах бездіяльності, як: 1) у відмові свідка від давання показань, в відмові експерта чи перекладача від покладених на них обов'язків у перерахованих у диспозиції ст.385 КК України, органах та установах, а також убезпеченні від такої неправомірної поведінки суб'єктів, зазначених в законі. Це, зокрема, на законодавчому рівні забезпечення та регламентації поведінки свідків, експертів чи перекладачів; 2) виконанні обов'язків свідком, експертом чи перекладачем покладених на них чинним законодавством; 3) в організаційних заходах щодо забезпечення регламентованої законами та іншими підзаконними нормативними актами такої поведінки свідками, експертами чи перекладачами; 4) в запобіганні вчинення таких злочинів (передбачених ст.385 КК України).

Наше твердження має і практичне підґрунтя. Так, вивчення кримінальних справ та матеріалів про відмову в порушенні кримінальних справ зазначеної категорії свідчить, що за 75% справ соціальний зв'язок (взаємозв'язок суб'єктів) характерний для забезпечення умов з охорони відносин, що нами з'ясовуються; 25% справ — для запобігання цим злочинам.

Нас цікавить, як це слідує з дослідження, соціальний зв'язок, важливою ознакою якого є обов'язок певної поведінки суб'єктів відносин щодо охорони таких відносин з регламентованої законом та іншими нормативно-правовими актами правомірної поведінки свідків, експертів, перекладачів та відповідних органів держави для боротьби з протиправною поведінкою таких осіб, тобто їх взаємодії.

Отже, для визначення безпосереднього об'єкта цього злочину мають враховуватися лише суспільні відносини, що відповідають інтересам всього суспільства, а не інтересам окремої особи на її розсуд чи вподобання. Такими можуть бути лише позитивні відносини, що поставлені під охорону кримінального закону.

Дотримуючись концепцій, що предмет злочину і предмет суспільних відносин у складі злочину не одне і те ж, а тому для злочину, передбаченого ст. 385 КК України, предметом відносин є можливість (умови) для охорони стосунків з забезпечення регламентованої законами та іншими нормативно-правовими актами правомірної поведінки свідка, експерта чи перекладача, тобто свідком належного давання показань, експертом чи перекладачем виконання покладених на них обов'язків у суді або під час проведення досудового слідства, здійснення виконавчого провадження, розслідування тимчасовою слідчою комісією Верховної Ради України. Натомість для додаткового безпосереднього об'єкта злочину, до предмета суспільних відносин слід віднести можливість (умови) з охорони стосунків для забезпечення законних прав т а інтересів фізичних і юридичних осіб. У цьому контексті ми дотримуємося думки, що предметом суспільних відносин є умови з приводу забезпечення тих чи інших явищ, благ, прав, тощо. Справедливим є твердження, що предметом суспільних відносин є усе те, з приводу чого і у зв'язку з чим існують аналізовані суспільні відносини [29, с. 7].

Як ми вже раніше зазначали, що кримінально-правовою доктриною, як правило, визнається те, що об'єктом злочину є суспільні відносини, на які посягає те чи інше суспільно небезпечне діяння [30, с. 96]. В такому сенсі об'єкт є істотним елементом складу злочину, передбаченого ст.385 КК України і значною мірою визначає небезпеку асоціальної поведінки особи, вказує на її соціальну суть — суспільну небезпеку. Дотримуючись концепції трьохчленної структури суспільних відносин, яку запропонував О.В. Дроздов: 1) носії (суб'єкти відносин); 2) предмет, з приводу якого існують відносини; 3) суспільно-значуща діяльність (соціальний зв'язок як зміст відносин) [31, с. 22-69], ми не виключаємо, що при здійсненні посягань означені суспільні відносини, які стосуються особи, можуть створювати такий структурний елемент об'єкта, як потерпіла особа. У цьому випадку ми погоджуємося з позицією А.А.Музики,

Є. В. Лащука, які аргументовано у структурі об'єкта злочину виділяють як предмет злочину, так і потерпілого від злочину [32, с. 49].

Проведене нами вивчення кримінальних справ та теоретичних джерел, які стосуються відносин, що поставлені під охорону чинним кримінальним законодавством (ст. 385 КК України), свідчить, що такий структурний елемент не характерний для цього злочину.

Висновки. Дослідивши структуру суспільних відносин, існуючи точки зору, можна запропонувати формулювання основного безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст.385 КК України. Цим основним безпосереднім об'єктом даного злочину виступають: 1) суспільні відносини, що забезпечують умови з належного давання показань свідком, виконання експертом чи перекладачем покладених на них обов'язків у суді або під час провадження досудового слідства, здійснення виконавчого провадження, розслідування тимчасовою слідчою комісією Верховної Ради України чи дізнання; 2) додатковим безпосереднім об'єктом цього злочину виступають суспільні відносини, що забезпечують умови з охорони законних прав і інтересів фізичних та юридичних осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Таций В.Я.* Объект и предмет преступления в Советском уголовном праве / В.Я. Таций. – Харьков : Высшая школа, 1988. – 198 с.

2. Сучасне кримінальне право України: [курс лекцій] / А.В. Савченко, В.В. Кузнецов, О.Ф. Штанько. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2005. – 640 с.

3. Кримінальне право України: Загальна частина: [підручник для студ. юрид. спец. вищ. закладів освіти] / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; [за ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація]. – Київ – Харків : Юринком Інтер – Право, 2002. – 416 с.

4. Кримінальне право України. Теоретичний курс та практикум: [посіб. для підгот. до держ. іспитів] / В.В. Кузнєцов, А.В. Савченко, В.С. Плугатир; [за заг. ред. В.Я. Горбачевського]. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2005. – 344 с.

5. *Тацій В.Я.* Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: Навчальний посібник / В.Я. Тацій. – Харків : Українська юридична академія, 1994. – 80 с.

6. *Бойко А.М., Хавронюк М.І.* Коментар до ст.385 КК України / А.М. Бойко, М.І. Хавронюк // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. — [9-те вид., перероб. та допов.] — К. : Юридична думка, 2012. — С. 1120-1121.

7. Злочини проти правосуддя: Навч. посіб. / За заг. ред. проф. В.І. Борисова, проф. В.І. Тютюгіна. — Х. : Нац. ун-т «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», 2011. — 160 с.

8. *Новиков В.А.* Отказ свидетеля или потерпевшего от дачи показаний (ст.308 УК РФ) / В.А. Новиков // Преступления против правосудия: Монография; под. ред. канд. юрид. наук А.В. Галаховой. — М. : Наука, 2005. — С. 239—245.

9. *Селецький С.І.* Кримінальне право України. Особлива частина: Навч. посібник / С.І. Селецький. — К. : Центр учбової літератури, 2007. — 504 с.

10. *Фесенко Є.В., Яценко С.С.* Злочини проти правосуддя / Є.В. Фесенко, С.С. Яценко // Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник

(Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, С.Я. Лихова та ін.); за ред. П.С. Матишевського та ін. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – С. 591- 636.

11. *Александров Ю.В.* Злочини проти правосуддя / Ю.В. Александров // Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник / Ю.В. Александров, О.О. Дудовров, В.А. Клименко та ін. - [вид. 2-ге переробл. і доповн.]; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. — К. : Атіка, 2008. — С. 571—599.

12. *Чуваков О.А.* Преступления против правосудия / О.А. Чуваков // Уголовный кодекс Украины: научно-практический комментарий – [7-е перераб. и дополн.] / Отв. ред. Е.Л. Стрельцов. — Х. : ООО «Одиссей», 2010. — С.759-809.

13. *Капинос В.А., Лихолат П.О.* Преступления против правосудия / В.А. Капинос, П.В. Лихолат // Советское уголовное право. Часть Особенная: Учебное пособие (Ю.В. Александров, Н.В. Володько, А.А. Игнатов и др.). — К. : НИиРИО КВШ МВД СССР, 1975. — С. 323-339.

14. *Бажанов М.И.* Преступления против правосудия / М.И. Бажанов // Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Часть Особенная: Монография (М.И. Бажанов, И.П. Лановенко, П.С. Матишевский и др.) — К. : Изд-во «Наукова думка», 1985. — С. 307—332.

15. *Красиков Ю.А.* Преступления против правосудия / Ю.А. Красиков // Советское уголовное право. Особенная часть. (Г.Н. Борзенков, Н,Д. Дурманов, Г.А. Кригер и др.): Учебник; под ред. Г.А. Кригера, Б.А. Куринова, Ю.М. Ткачевского. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. — С.290-316.

16. *Тяжкова И.М.* Преступления против правосудия / И.М. Тяжкова // Советское уголовное право. Особенная часть: Учебник / Н.Д. Дурманов, Б.А. Куринов, В.С. Орлов; под. ред. профессора В.Д. Меньшагина, Н.Д. Дурманова, Г.А. Кригера. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1971. — С. 309-333.

17. *Ляпунов Ю.И.* Преступления против правосудия / Ю.И. Ляпунов // Советское уголовное право. Часть Особенная (В.А. Владимиров, Н.И. Загородников, А.В. Кузнецов): Учебник; под. ред. Н.И. Загородникова, М.И. Якубовича, В.А. Владимирова. — М. : Изд-во «Юридическая литература», 1965. — С. 318-342.

18. *Сміх В.В.* Кримінальна відповідальність за порушення права особи на правову допомогу: Монографія / За заг. ред. проф. М.І. Мельника, В.В. Сміх. — К. : Атіка — Н, 2012. — 200 с.

19. *Габро О.І.* Державний захист та забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у судочинстві, за законодавством України / О.І. Габро, Н.С. Карпов // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) / Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю. — К. : 2007. — 17. — С.254-266.

20. *Жевлаков Э.Н.* Понятие экологических преступлений. Объект и система / Э.Н. Жевлаков // Проблемы борьбы с экологическими правонарушениями в свете решений XXVII съезда КПСС. — М. : ВЮЗИ, 1990. — С. 5—24.

21. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 // Відомості Верховної Ради України. – 2012. — № 9-10. – Ст. 88.

22. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI // Відомості Верховної. — 2013. — № 27. — Ст. 282.

23. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 // Відомості Верховної Ради України. – 2004. — № 40-41, 42. — Ст.492

24. Господарський процесуальний кодекс України від 16.05.2013 // Відомості Верховної Ради України. – 2014. — № 12. — Ст.178

25. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 // Відомості Верховної Ради України. – 2005. — № 35-36, № 37. — Ст.446

26. Кодекс України про адміністративне правопорушення від 15.04.2014 // Відомості Верховної Ради України. – 2014. — № 14 — Ст.252

27. *Таций В.Я.* Преступление против природных багатств СССР / В.Я. Таций // Уголовное право УССР: Особенная часть: Учебник // Под ред. М.И. Бажанова и др. — К. : Высшая школа. Головное изд-во, 1989. — 503 с.

28. *Іщенко О.М., Матвійчук В.К., Єросова І.Ю.* Кримінально-правовий захист атмосферного повітря: Навчальний посібник / О.М. Іщенко, В.К. Матвійчук, І.Ю. Єросова. — К. : РВВ МВС України, 1994. — 64 с.

29. *Никифоров Б.С.* Объект преступления по Советскому уголовному праву / Борис Сергеевич Никифоров. — М. : Госюриздат, 1960. – 229 с.

30. *Матвійчук В.К.* Теоретичні та практичні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: Монографія / Валерій Костянтинович Матвійчук. — К. : Національна академія управління. — 2011. — 368 с.

31. *Дроздов А.В.* Человек и общественные отношения / А.В. Дроздов. — Л. : Изд-во Ленингр. гос. ун-та, 1966. — 124 с.

32. *Музика А.А., Лащук Є.В.* Предмет злочину: теоретичні основи пізнання Монографія / А.А. Музика, Є.В. Лащук. — К. : ПОЛИВОДА А.В., 2011. - 192 с.

Ольховенко О.І. Безпосередній об'єкт злочину, передбаченого ст. 385 КК України

У статті досліджується безпосередній об'єкт злочину відмова свідка від давання показань, експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків. Пропонується визначення основного безпосереднього та додаткового безпосереднього об'єкта цього злочину.

Ключові слова: *експерт, перекладач, свідок, об'єкт злочину.*

Ольховенко А.И. Непосредственный объект преступления, предусмотренного ст.385 УК Украины

В статье исследуется непосредственный объект преступления отказ свидетеля от дачи показаний, эксперта или переводчика от исполнения возложенных на них обязанностей. Предлагается определение основного непосредственного и дополнительного непосредственного объекта данного преступления.

Ключевые слова: *эксперт, переводчик, свидетель, объект преступления.*

Olhovenko A.I. The immediate object of the crime under Art. 385 of the Criminal Code of Ukraine

This paper examines the direct object of the crime refusal of a witness to give evidence, expert or interpreter to perform their duties. It is proposed to determine the direct primary and secondary direct object of the crime.

Key words: *expert, translator, witness, the object of the crime.*

Стаття надійшла до редакції 18.12.2014.

БЕЗПОСЕРЕДНІЙ ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ НЕЗАКОННЕ ЗНИЩЕННЯ ВИБОРЧОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ АБО ДОКУМЕНТІВ РЕФЕРЕНДУМУ

Ю.В. Орлов
аспірант кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»

Постановка проблеми. Важливим і нагальним для теорії кримінального права та практики застосування ст.158-2 КК України, є з'ясування проблем, що стосуються безпосереднього об'єкта цього злочину. Ці теоретичні і практичні питання потребують свого подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З'ясуванням питань, що стосуються безпосереднього об'єкта цього злочину певною мірою займалися такі вчені: В.І. Борисов, В.І. Тютюгін, С.Я. Лихова, М.І. Мельник та інші. Проте до цього часу ця проблема не знайшла свого належного дослідження.

Мета статті полягає у з'ясуванні безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст.158-2 КК України.

Основні результати дослідження. Сприймаючи за основу положення, що родовим об'єктом цього злочину є суспільні відносини, що забезпечують умови з охорони політичних прав і свобод громадян України, перейдемо до розгляду безпосереднього об'єкта злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму.

На нашу думку, найважливіше значення для правотворчої та правозастосовної діяльності має безпосередній об'єкт конкретного складу злочину (в нашому випадку — злочину, передбаченого ст.158-2 КК України). В теорії кримінального права є загально визнаним, що під безпосереднім об'єктом злочину слід розуміти конкретні суспільні відносини, які поставлені законодавцем під охорону законом про кримінальну відповідальність, яким заподіюється шкода злочином, що підпадає під ознаки конкретного складу злочину [1, с. 88; 2, с. 82; 3, с. 99; 4, с. 48-49]. У цьому сенсі необхідно відмітити, що не в кожному випадку конкретний злочин завдає істотної шкоди лише одним суспільним відносинам. Існують злочини, які одночасно посягають на двоє і більш суспільних відносин (це, зокрема, стосується і злочину, передбаченого ст.158-2 КК України). Тому, в доктрині кримінального права поряд з класифікацією об'єктів «по вертикалі» має місце класифікація «по горизонталі». Її сутність полягає в тому, що на рівні безпосереднього об'єкта виділяють основний і додатковий об'єкти [1, с. 70-74].

У злочинах, які мають два або кілька безпосередніх об'єктів (до них належить діяння, передбачене ст.158-2 КК України) законодавець виділяє або зі змісту статті випливає один об'єкт, на який націлене злочинне посягання, що і обумовлює місце правової норми у структурі розділів Особливо частини КК. У кримінально-правовій літературі такий об'єкт, зазвичай, називають осно-

© Ю.В. Орлов, 2015

вним безпосереднім об'єктом, а об'єкт, якому завдається істотна шкода поряд з основним — додатковим безпосереднім об'єктом злочину [5, с. 34].

Основним безпосереднім об'єктом злочину є конкретні суспільні відносини, що в першу чергу прагнув поставити під охорону законодавець, визнаючи суспільно небезпечне діяння злочином [3, с. 76-77]. Натомість, додатковим безпосереднім об'єктом є суспільні відносини, яким істотна шкода завдається завжди [1, с. 70-74].

Загальновизнаним є те, що місце конкретної кримінально-правової норми у кримінальному законодавстві визначається з урахуванням захисту не тільки родового, а й основного безпосереднього об'єкта досліджуваного складу злочину.

У наукових публікаціях не завжди чітко визначається безпосередній об'єкт злочину, передбаченого ст.158-2 України: 1) одні автори під таким основним безпосереднім об'єктом злочину розуміють встановлений порядок зберігання виборчої документації та документів референдуму у державних архівних установах та ЦВК після проведення виборів або референдуму [3, с. 355-358; 6, с. 431]; 2) другі фахівці безпосереднім об'єктом цього злочину визнають суспільні відносини у сфері виборчих прав громадян, а також організацію та порядок проведення виборів і референдуму, урегульованих Конституцією України і законодавством України про вибори і референдум [7, с. 81]; 3) треті автори безпосереднім об'єктом цього злочину розуміють визначені законом порядок зберігання виборчої документації та документів референдуму, а також порядок поводження з ними [8, с. 170]; 4) четверті — наполягають на тому, що безпосереднім об'єктом є виборчі правовідносини та окремі елементи їх змісту [9, с. 160-162]; 5) п'яті — зазначають, що безпосереднім об'єктом цього злочину є суспільні відносини, які забезпечують здійснення громадянами виборчих прав [10, с. 99]; 6) шості — безпосередній об'єкт цього злочину розуміють, як організацію і порядок голосування, підрахунок голосів та оголошення результатів виборів [11, с. 70-72]; 7) сьомі — сповідують, що цей злочин посягає на виборчі права громадян та їх право брати участь у референдумі, а також на діяльність учасників виборчого процесу та процесу референдуму (незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму ст.158-2 КК) [12, с. 171-172]; 8) восьмі — до безпосереднього об'єкта цього злочину відносять виборчі та референдні права [13, с. 29]; 9) дев'яті — до безпосереднього об'єкта злочину проти виборчих прав та права на участь у референдумі розуміють ті суспільні відносини, які виникають в ході реалізації суб'єктивних виборчих прав громадян і їх прав на участь в референдумі і зв'язані з виникненням, зміною чи припиненням статусу учасника виборчого процесу або учасника процесу референдуму, а також з реалізацією закріплених указаним статусом повноважень [14, с. 96-97].

Вважаємо, що з метою оптимального визначення безпосереднього об'єкта злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму необхідно: 1) проаналізувати існуючі точки зору, що стосуються цього безпосереднього об'єкта злочину; 2) врахувати всі позитивні підходи до розуміння суспільних відносин, які поставлені під охорону зазначеної статті КК України.

На наш погляд, не можна погодитися з розумінням безпосереднього об'єкта цього злочину, запропонованого М.І. Мельником та О.С. Сутулою, як встановленого порядку зберігання виборчої документації та документів референдуму у державних архівних установах та ЦВК після проведення виборів або референдуму. По-перше, тому, що позиція, висловлена цими авторами, є недостатньо обґрунтованою, оскільки не базується на аналізі структури об'єкта цього злочину. По-друге, тому, що автори вказують на порядок, а не на суспільні відносини, як об'єкт злочину.

Не відповідає ні формі, ні змісту судження А.П. Бабія стосовно безпосереднього об'єкта злочину, оскільки твердження про нього, як про безпосередній об'єкт суспільних відносин у сфері виборчих прав громадян, а також організації та порядку проведення виборів і референдуму, урегульованих Конституцією України і законодавством України про вибори і референдум, не відображає змісту предмета суспільних відносин, які підлягають кримінально-правовій охороні за ст.158-2 КК України.

Погляди М.В. Мазура, М.К. Гнєтнєва, О.М. Годіна на безпосередній об'єкт злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму виступають у конфлікті із загальноприйнятою концепцією об'єкта злочинів, як суспільних відносин. А тому їх твердження, що безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст.158-2 КК України, є визначені законом порядок зберігання виборчої документації та документів референдуму, а також порядок поводження з ними не сумісний з кримінально-правовою доктриною стосовно безпосереднього об'єкта злочину як суспільних відносин, що підлягають кримінально-правовій охороні.

Недостатньо обґрунтованою є позиція С.Я. Лихової стосовно того, що безпосереднім об'єктом злочину є виборчі правовідносини та окремі елементи їх змісту, оскільки вона констатує, що концепція «об'єкт злочину — правовідносини» має глибоке теоретичне підґрунтя [9, с. 69].

З метою знайти підґрунтя свого судження С.Я. Лихова посилається на позицію Л.С. Білогриць-Котляревського, який визначав злочин як порушення, насамперед, закону, що регулює відносини осіб або одна з одною, або з юридичними установами, сукупність яких утворює правопорядок [14, с. 161]. Нам уявляється, що переконання С.Я. Лихової щодо її розуміння об'єкта злочину відповідає тому змісту, який сьогодні вкладається у зміст правовідносин [9, с. 69], є непереконливим. У цьому сенсі слід погодитися з професором П.П. Андрушком, що «із наведеного висловлювання Л.С. Білогриць-Котляревського зовсім не витікає, що об'єктом злочину він визнає правовідносини: таким він називає норму, яка регулює відносини осіб [15, с. 92]. Це підтверджується тим, що Л.В. Білогриць-Котляревський зазначав, що об'єктом злочину із формальної сторони є норма, а із матеріальної — ті життєві інтереси чи блага, які цими нормами охороняються [14, с. 1-2]. Крім того, визначення С.Я. Лиховою безпосереднього об'єкта злочину як правовідносини, звужує об'єкт кримінально-правової охорони правовідносинами, що не відповідає чинному законодавству.

Недостатньо обґрунтованим є визначення безпосереднього об'єкта цього злочину й зі сторони Н.О. Гуторової, оскільки об'єктом злочину неза-

конне знищення виборчої документації або документів референдуму не можуть бути суспільні відносини, які забезпечують здійснення громадянами виборчих прав. Це визначення не аргументовано виходячи зі структури об'єкта цього злочину.

Не відповідає предмету відносин також визначення безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст.158-2 КК України, яке запропонував С.І. Селецький, оскільки як організація і порядок, а також підрахунок голосів немає ніякого відношення до аналізованого складу злочину.

Має вади і визначення безпосереднього об'єкта злочину, запропоноване В.П. Тихим, оскільки злочин посягає не на виборчі права громадян та їх право брати участь у референдумі, а на суспільні відносини що забезпечують певні умови. Крім того, цей злочин також не посягає на діяльність учасників виборчого процесу та процесу референдуму, а на суспільні відносини, що забезпечують умови з охорони виборчих документів або документів референдуму від незаконного їх знищення або пошкодження.

Не відповідає ні формі ні змісту безпосереднього об'єкта цього злочину його визначення, запропоноване П.П. Андрушко, оскільки воно є надто широке і не відповідає змісту предмета суспільних відносин, які поставлені під охорону ст.158-2 КК України.

Слід визнати надто неконкретизованим визначення безпосереднього об'єкта цього злочину, яке запропонувала Н.Ю. Туріщева, оскільки в ньому йдеться про суспільні відносини, які виникають у ході реалізації суб'єктивних виборчих прав громадян і їх прав на участь у референдумі та зміною чи припиненням статусу учасника виборчого процесу. Це лише свідчить про те, що автор не досліджувала структуру суспільних відносин, що охороняються відповідною статтею Кримінального кодексу.

Проте й аналіз існуючих точок зору на безпосередній об'єкт злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму ще недостатній. Вважаємо, що з метою належного визначення безпосереднього об'єкта цього злочину, необхідно врахувати всі позитивні підходи до розуміння досліджуваних суспільних відносин. З вищеозначених суджень слід зупинитися на тому, що: 1) безпосереднім об'єктом, в тому числі і досліджуваного злочину є суспільні відносини (автори А.П. Бабій, Н.О. Гуторова, Н.Ю. Турищева); 2) це відносини, що забезпечують умови з охорони виборчих документів або документів референдуму від їх незаконного знищення.

Суть же розбіжностей і негативних моментів у зазначених вище точках зору стосовно безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст.158-2 КК України, в тому, що деякі автори: 1) вважають об'єктом не суспільні відносини, а порядок зберігання виборчої документації та документів референдуму (автори М.І. Мельник, І.О. Зінченко, М.В. Мазур, М.К. Гнєтнєв, О.М. Годін): 2) наполягають, що безпосереднім об'єктом цього злочину є правовідносини у цій сфері (автор С.Я. Лихова); 3) визначають діяльність учасників виборчого процесу та процесу референдуму (автор В.П. Тихий).

Зазначені підходи свідчать про відхід авторів від концепції об'єкта злочину як суспільних відносин. Крім того, хочуть вони чи ні, але перераховані

нами фахівці ще недостатньо вникли в суть норм, передбачених ст.158-2 КК України, та їх призначення.

Разом із тим, викладене ще не дає можливості дати вичерпну відповідь відносно безпосереднього об'єкта злочину, передбаченою ст.158-2 КК України. Необхідно ще проаналізувати структурні елементи цих суспільних відносин. Тому загальновизнаним є той факт, що винний при вчиненні цього злочину впливає на предмет відносин і своїми діями порушує або намагається порушити суспільні відносини, що поставлені під охорону кримінального закону, тобто завдає їм істотної шкоди, або ставить відносини під загрозу завдання такої шкоди.

Візьмемо за основу структуру суспільних відносин, що запропонована в літературі з кримінального права, яку пропагує більшість вчених: 1) це — суб'єкти (носії) відносин; 2) це — предмет, з приводу якого існують відносини (тобто це те, з приводу чого існують відносини); 3) це — соціальний зв'язок (суспільно значуща діяльність, як зміст відносин) [16, с. 35-48]. Маючи такі, і вищезазначені, вихідні положення, продовжимо дослідження безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст.158-2 КК України.

В юридичній літературі, звичайно, відсутня якась позиція відносно того, хто може бути суб'єктом відносин у площині кримінально-правової охорони досліджуваних відносин, а точніше, цьому питанню увага взагалі не приділялась. Це дає нам можливість говорити про те, що суб'єкти відносин як структурний елемент об'єкта цього злочину (ст.158-2 КК) зовсім не підлягали дослідженню. А він, на наш погляд, істотно має вплинути на вирішення питання, що слід розуміти безпосереднім об'єктом досліджуваного злочину. Аналіз юридичної літератури, що стосується цієї проблеми та проведене опитування студентів юридичних вузів дає нам підставу визначитися з суб'єктами суспільних відносин у сфері виборчих або референдних прав, які стосуються зберігання виборчих документів або документів референдуму у державних архівних установах та ЦВК України після проведення виборів або референдуму, проти яких спрямоване це злочинне діяння, шляхом їх знищення або пошкодження. Суб'єктами цих суспільних відносин являються окремі особи (це можуть бути будь-які фізичні особи, зокрема, керівники державних архівних установ, конкретні особи, які є відповідальними за збереження виборчої документації або документів референдуму). Крім того, це можуть бути будь-які інші фізичні особи. Також, такими особами можуть бути представники влади, суб'єкти виборчого процесу, представники органів місцевого самоврядування, працівники державних архівних установ та ЦВК України тощо. Тобто, суб'єктами або учасниками суспільних відносин, що забезпечують умови з охорони виборчої документації або документів референдуму, можуть бути як фізичні особи, так і юридичні особи.

Для досягнення мети стосовно суспільних відносин, що забезпечують умови з охорони виборчої документації або документів референдуму від їх знищення або пошкодження, дослідження суб'єктів указаних суспільних відносин, а також їх соціальних функцій у цих відносинах дасть змогу визначити на науковій основі ті суспільні відносини, які виступають об'єктом цього злочину, що передбачені ст.158-2 КК України [17, с. 39]. Цю властивість суб'єктів

у суспільних відносинах використовує інколи законодавець, як для визначення меж дії кримінального закону, так і для вказівки на ті суспільні відносини, що є об'єктом відповідного злочину (скажімо, незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму, а саме це стосується політичних прав і свобод громадян України) [18, с. 8-9]. Законодавець цей підхід до злочину, передбаченого ст.158-2 КК України, застосував частково, чим не ускладнив наше завдання у дослідженні зазначеної проблеми, а також у застосуванні цієї статі в практичній діяльності правоохоронних органів та суду.

З метою встановлення другої сторони суб'єктного складу відносин, що аналізуються, ми звернулися до законодавчих і підзаконних актів а також слідчої та судової практики. Так, аналіз законодавчих та підзаконних актів, що стосуються відносин, що забезпечують умови з охорони виборчої документації або документів референдуму від незаконного їх знищення або пошкодження, засвідчив, що іншою стороною суб'єктного складу таких відносин, які є елементом об'єкта злочину, виступають як фізичні, так і юридичні особи, відповідно до чинного законодавства України [19; 20; 21].

Вивчення соціальної функції суб'єкта відносин, тобто його прав та обов'язків (статусу), тобто соціального взаємозв'язку у суспільних відносинах, має певну цінність, оскільки з'ясування суб'єктного складу відносин сприяє визначенню змісту самих відносин, дає можливість оцінити їх характер, обсяг цих відносин і межі дії закону (ст.158-2 КК України). Отже, робити повним перелік суб'єктів суспільних відносин (об'єкта злочину, передбаченого ст.158-2 КК України) немає необхідності. Важливо лише зрозуміти, що вони можуть мати різноманітні варіанти, які так чи інакше можуть впливати на зміст відносин та межі кримінальної відповідальності. Про це свідчить і судова практика. Так, суди правильно кваліфікували діяння лише тоді, коли встановлювали суб'єктів відносин, їх соціальний статус, роль у суспільних відносинах.

Отже, виходячи із предмета дослідження, розглянемо такий структурний елемент відносин як соціальний взаємозв'язок у суспільних відносинах, які убезпечують від незаконного знищення або пошкодження виборчої документації або документів референдуму.

Цей структурний елемент суспільних відносин, що нами досліджується, а саме, соціальний взаємозв'язок, справедливо розглядається як засіб самих відносин [22, с. 5; 23, с. 4]. Цей зв'язок може виявитися як на рівні індивідуальної взаємодії суб'єктів, так і у взаємодії людських спільнот, а також і індивідуумів із відповідними спільнотами, як елементами соціуму. Зовні цей соціальний зв'язок проявляється, як показує вивчення кримінальних справ і нормативної бази, що стосуються аналізованих відносин, а також опитування працівників правоохоронних органів та суду, в таких формах діяльності, як: 1) забезпечення умов охорони виборчої документації або документів референдуму від їх знищення; 2) забезпечення умов з охорони виборчої документації або документів референдуму від їх пошкодження; 3) організаційні заходи щодо забезпечення такої охорони документів референдуму або виборчої документації від їх знищення або пошкодження; 4) запобігання цим злочинам. Наше твердження має і практичне підґрунтя. Так, вивчення кримінальних

справ та матеріалів про відмову в порушенні кримінальних справ зазначеної категорії свідчить, що за 60% справ соціальний зв'язок (взаємозв'язок суб'єктів) характерний для забезпечення умов з охорони виборчої документації або документів референдуму від їх незаконного знищення; 25% справ — матеріалів щодо забезпечення умов з охорони виборчої документації або документів референдуму від їх незаконного пошкодження; 25% — в питаннях запобігання цьому злочину і організаційних заходах щодо убезпечення від знищення або пошкодження такої документації.

Нас цікавить, як це слідує з дослідження, соціальний зв'язок, важливою ознакою якого є обов'язок певної поведінки суб'єктів відносин щодо охорони суспільних відносин з убезпечення від незаконного знищення або пошкодження виборчої документації або документів референдуму в державних архівних установах або ЦВК, тобто їх взаємодії.

Викладене свідчить, що інтерес — це певна форма прояву, вираження, реалізація суспільних відносин, тобто через поведінку суб'єктів відносин, а не самі суспільні відносини як результат.

Отже, для визначення безпосереднього об'єкта цього злочину мають враховуватися лише суспільні відносини, що відповідають інтересам всього суспільства, а не інтересам окремої особи на її розсуд чи вподобання. Такими можуть бути лише позитивні відносини, що поставлені під охорону кримінального закону.

Дотримуючись концепцій, що предмет злочину і предмет суспільних відносин у складі злочину не одне і те ж, а тому для злочину, передбаченого ст.158-2 КК України, предметом відносин є можливість (умови) для охорони стосунків з забезпечення регламентованої законами та іншими нормативно-правовими актами виборчої документації або документів референдуму від їх незаконного знищення або пошкодження поза встановленим законом строками зберігання у державних архівних установах та в Центральній виборчій комісії України після проведення виборів або референдуму. У цьому контексті ми дотримуємося думки, що предметом суспільних відносин є умови з приводу забезпечення тих чи інших явищ, благ, прав, тощо. Справедливим є твердження, що предметом суспільних відносин є усе те, з приводу чого і у зв'язку з чим існують аналізовані суспільні відносини [24, с. 7].

Як ми вже раніше зазначали, що кримінально-правовою доктриною, як правило, визнається те, що об'єктом злочину є суспільні відносини, на які посягає те чи інше суспільно небезпечне діяння [25, с. 96]. В такому сенсі об'єкт є істотним елементом складу злочину, передбаченого ст.158-2 КК України і значною мірою визначає небезпеку асоціальної поведінки особи, вказує на її соціальну суть — суспільну небезпеку. Дотримуючись концепції трьохчленної структури суспільних відносин, яку запропонував О.В. Дроздов, що: 1) носії (суб'єкти відносин); 2) предмет, з приводу якого існують відносини; 3) суспільно-значуща діяльність (соціальний зв'язок як зміст відносин) [26, с. 22-69], ми виключаємо, що при здійсненні посягань на означені суспільні відносини, які не стосуються особи, можуть створювати такий структурний елемент об'єкта, як потерпіла особа [27, с. 22-69]. Крім того, А.А. Музика та

Є.В. Лащук, і на наш погляд необґрунтовано змішують предмет суспільних відносин (об'єкт) з окремою ознакою складу злочину – предметом злочину, хоча і роблять правильні висновки, що предметом злочину не можна визначати нематеріальні цінності [27, с. 50]. У цьому контексті слід погодитися з думкою Г.А. Кригера, що людина, її життя, здоров'я, честь, гідність й на нашу думку гарантії діяльності, основні права і свободи людини і громадянина не можуть як такі, розглядатися об'єктами злочинів [28, с. 111-123].

На нашу думку, на підтримку в означеній частині слід зазначити, що безпосереднім об'єктом злочинів, що нами досліджуються, є суспільні відносини, на які відбувається посягання і які поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність.

Висновки. Дослідивши структуру суспільних відносин, існуючи точки зору, можна запропонувати формулювання основного безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 158-2 КК України. Цим безпосереднім об'єктом цього злочину виступають суспільні відносини, що забезпечують умови з охорони виборчої документації або документів референдуму від незаконного їх знищення або пошкодження поза встановленим законом строком зберігання у державних архівних установах та в Центральній виборчій комісії України після проведення виборів або референдуму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Таций В.Я.* Объект и предмет преступления в Советском уголовном праве / В.Я. Таций. – Харьков : Высшая школа, 1988. – 198 с.

2. Сучасне кримінальне право України: [курс лекцій] / А.В. Савченко, В.В. Кузнєцов, О.Ф. Штанько. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2005. – 640 с.

3. Кримінальне право України: Загальна частина: [підручник для студ. юрид. спец. вищ. закладів освіти] / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; [за ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація]. – Київ – Харків : Юринком Інтер – Право, 2002. – 416 с.

4. Кримінальне право України. Теоретичний курс та практикум: [посіб. для підгот. до держ. іспитів] / В.В. Кузнєцов, А.В. Савченко, В.С. Плугатир; [за заг. ред. В.Я. Горбачевського]. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2005. – 344 с.

5. *Тацій В.Я.* Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: Навчальний посібник В.Я. Тацій. – Харків : Українська юридична академія, 1994. – 80 с.

6. *Мельник М.І.* Коментар до ст. 158-2 КК України / М.І. Мельник // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України; за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка; [9-те вид., переробл. та допов.]. — К. : Юридична думка, 2012. — С. 431-434.

7. *Бабій А.П.* Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина // Кримінальне право України: Особлива частина [підручник]; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., Заслуженого діяча науки і техніки України Є.Л. Стрельцова. — Х. : Одиссей, 2009. — С.69—103.

8. *Мазур М.В., Гнєтнєв М.К., Годін О.М.* Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина / М.В. Мазур, М.К. Гнєтнєв, О.М. Годін // Кримінальне право України (Особлива частина): Підручник / За ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського, — [2-ге вид.]. — К. : «ВД» Декор», 2013. — С.156—212.

9. *Лихова С.Я.* Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України): Монографія / С.Я. Лихова. — К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. — 573 с.

10. *Гуторова Н.О.* Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина / Н.О. Гуторова // Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник / М.І. Бажанов, В.Я. Тихий, В.В. Сташис, І.О. Зінченко та ін.: за заг. ред. провесорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К. : Юринком Інтер: Х. : Право, 2001. – С. 92-124.

11. *Селецький С.І.* Кримінальне право України. Особлива частина: Навчальний посібник / С.І. Селецький. — К. : Центр учбової літератури, 2007. — 504 с.

12. *Тихий В.П.* Поняття та види злочинів проти виборчих і референдних прав громадян / В.П. Тхий // Кримінальна відповідальність за порушення виборчих і референдних прав / П.П. Андрушко, І.О. Зінченко, С.Я. Лихова та ін.; за заг. ред. В.П. Тихого: Монографія. — Х. : Изд-во «Кросероуд», 2008. — С. 10-36.

13. *Андрушко П.П.* Злочини проти виборчих громадян та їх права брати участь у референдумі: кримінально-правова характеристика: Монографія / П.П. Андрушко. – К. : КНТ, 2007. — 328 с.

14. *Турищева Н.Ю.* Преступления против избирательных прав на участие в референдуме / Н.Ю. Турищева. — СПб : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2010. — 339 с.

15. Учебник русского уголовного права. Общая и особенная части. Ординарного профессора Университета св. Владимира Л.С. Бълогриц-Котляревського. — Киевъ — Петербургъ — Харьковъ: Южно-Русское Книгоиздательство Ф.А. Іогансона, 1903. — 618 с.

16. *Сміх В.В.* Кримінальна відповідальність за порушення права особи на правову допомогу: Монографія / За заг. ред. проф. М.І. Мельника, В.В. Сміх. — К. : Атіка — Н, 2012. — 200 с.

17. *Габро О.І.* Державний захист та забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у судочинстві, за законодавством України / О.І. Габро, Н.С. Карпов // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) / Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю. — К. : 2007. — 17. — С.254-266.

18. *Жевлаков Э.Н.* Понятие экологических преступлений. Объект и система / Э.Н. Жевлаков // Проблемы борьбы с экологическими правонарушениями в свете решений XXVII съезда КПСС. — М. : ВЮЗИ, 1990. — С. 5—24.

19. Про Національний архівний фонд та архівні установи: Закон України від 13 грудня 2001 р. № 2888-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 11. — Ст. 81.

20. Про затвердження Переліку типових документів: Наказ Головного архівного управління при КМ від 20 липня 1998 р. № 41 // Офіційний вісник України від 08.10.1998р. — 1998. — № 38. — Ст. 81.

21. Про Порядок передавання виборчої та іншої документації виборчих комісій та комісій із всеукраїнського та місцевих референдумів на зберігання до архівних установ: Постанова ЦВК № 885 від 10 березня 2006 р. // Електронний ресурс: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0885359-06

22. *Таций В.Я.* Преступление против природных багатств СССР / В.Я. Таций // Уголовное право УССР: Особенная часть: Учебник // Под ред. М.И. Бажанова и др. — К. : Высшая школа. Головное изд-во, 1989. — 503 с.

23. *Іщенко О.М., Матвійчук В.К., Єросова І.Ю.* Кримінально-правовий захист атмосферного повітря: Навчальний посібник / О.М. Іщенко, В.К. Матвійчук, І.Ю. Єросова. — К. : РВВ МВС України, 1994. — 64 с.

24. *Никифоров Б.С.* Объект преступления по Советскому уголовному праву / Борис Сергеевич Никифоров. — М. : Госюриздат, 1960. – 229 с.

25. Матвійчук В.К. Теоретичні та практичні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: Монографія / Валерій Костянтинович Матвійчук. — К. : Національна академія управління. — 2011. — 368 с.

26. *Дроздов А.В.* Человек и общественные отношения / А.В. Дроздов. — Л. : Изд-во Ленингр. гос. ун-та, 1966. — 124 с.

27. *Музика А.А., Лащук Є.В.* Предмет злочину: теоретичні основи пізнання Монографія / А.А. Музика, Є.В. Лащук. — К. : ПОЛИВОДА А.В., 2011.—192 с.

28. *Кригер Г.А.* К вопросу о понятии объекта преступления в Советском уголовном праве / Г.А. Кригер // Вестник Московского университета. — М., 1955. — №1. — С.111-123.

Орлов Ю.В. Безпосередній об'єкт злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму

У статті досліджується безпосередній об'єкт злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму. Проаналізовано структуру суспільних відносин, існуючі точки зору на безпосередній об'єкт цього злочину, чинне законодавство і практику. Пропонується визначення основного безпосереднього та додаткового безпосереднього об'єкта цього злочину.

Ключові слова: *незаконне знищення, виборча документація, документи референдуму, після виборів, після референдуму.*

Орлов Ю.В. Непосредственный объект преступления незаконное уничтожение избирательной документации или документов референдума

В статье исследуется непосредственный объект преступления незаконное уничтожение избирательной документации или документов референдума. Анализируется структура общественных отношений, существующие точки зрения на непосредственный объект этого преступления, действующее законодательство и практику. Предлагается определение основного непосредственного и дополнительного непосредственного объекта этого преступления.

Ключевые слова: *незаконное уничтожение, избирательная документация, документы референдума, после выборов, после референдума.*

Orlov V. Direct object of the crime illegal destruction of election documents or documents of the referendum

This paper examines the direct object of the crime illegal destruction of election documents or documents of the referendum. The structure of social relations existing perspectives on the direct object of the crime, the legislation and practice. Proposed definition of primary and secondary direct direct object of the crime.

Keywords: *illegal destruction of election documents, documents of the referendum after the election, after the referendum.*

Стаття надійшла до редакції 10.12.2014.

БЕЗПОСЕРЕДНІЙ ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ ПРИХОВУВАННЯ АБО ПЕРЕКРУЧЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ПРО ЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН АБО ЗАХВОРЮВАНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ

Т.Г. Савенкова
здобувач кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академії управління»

Постановка проблеми. Питання, що стосуються безпосереднього об'єкта злочину приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення, є важливими та нагальними для теорії та практики кримінального права.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить, що проблемами безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст.238 КК України, займалися відомі вчені: С.Б. Гавриш, О.О. Дудоров, Н.О. Лопашенко, В.К. Матвійчук, І.О. Харь та ін. Проте, до цього часу ці питання не знайшли свого належного вирішення.

Мета статті полягає в дослідженні безпосереднього об'єкта злочину приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення.

Основні результати дослідження. Сприймаючи за основу положення, що під родовим об'єктом злочинів проти навколишнього природного середовища (складовими яких є приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення) є суспільні відносини з приводу умов (стосунків), що виникають у межах території держави України, створюють сприятливі умови життєдіяльності, є природною умовою життя та забезпечують існування багатофункціональної збалансованої єдиної системи, до якої належить і людина (що й утворює навколишнє природне середовище), її охорону, раціональне використання, оздоровлення і відтворення такої системи для теперішніх і майбутніх поколінь, яка гарантуватиме безпечне для життя та здоров'я навколишнє середовище [1, с. 38], перейдемо до дослідження безпосереднього об'єкта злочину, що нами задекларований.

Слід звернути увагу на те, що важливе значення для теорії кримінального права та правозастосовної діяльності має розуміння безпосереднього об'єкта конкретного складу злочину (у нашому випадку злочину, передбаченого ст.238 КК України). В кримінально-правовій доктрині є загальновизнаним той факт, що під безпосереднім об'єктом злочину потрібно розуміти конкретні суспільні відносини, які поставлені законодавцем під охорону закону про кримінальну відповідальність, яким заподіюється істотна шкода злочином, що підпадає під ознаки конкретного складу злочину [2, с. 88; 3, с. 82; 4, 99; 5, с. 48-49]. У цьому контексті необхідно звернути увагу на те, що не в кожному випадку конкретний злочин завдає істотної шкоди лише одним суспільним відносинам, але й важливо знати, що існують злочини, які одночасно посягають на двоє і більше

© Т.Г. Савенкова, 2015

суспільних відносин (це, зокрема, стосується і злочину, передбаченого ст.238 КК України). Тому, в теорії кримінального права поряд з класифікацією об'єктів «по вертикалі» має місце класифікація їх «по горизонталі». Її сутність полягає в тому, що на рівні безпосереднього об'єкта виділяють як основний, так і додатковий об'єкти [2, с. 70-74].

У злочинах, які мають два або кілька безпосередніх об'єктів (до них належить діяння, передбачене ст.238 КК України) законодавець виділяє, або зі змісту статті випливає, один об'єкт, на який спрямоване злочинне посягання, що і обумовлює місце правової норми у структурі розділів Особливої частини КК України. У джерелах з кримінального права такий об'єкт, зазвичай, називають основним безпосереднім об'єктом, а об'єкт, якому завдається істотна шкода поряд з основним — додатковим безпосереднім об'єктом злочину [6, с. 34]. У цьому контексті слід озвучити, що основним безпосереднім об'єктом того чи іншого злочину є завжди конкретні суспільні відносини, що в першу чергу прагнув поставити під охорону законодавець, визнаючи суспільно небезпечне діяння злочином [4, с. 76-77].

Аналіз джерел з кримінального права дає нам підстави стверджувати, що коли йдеться про безпосередній об'єкт злочину, то слід зважати на те, що місце конкретної кримінально-правової норми (у нашому випадку ст.238 КК України) у кримінальному законодавстві визначається з урахуванням захисту не тільки родового, а й основного безпосереднього об'єкта, в тому числі який ми і досліджуємо. Крім того, важливо акцентувати увагу на тому, що додатковим безпосереднім об'єктом злочину є суспільні відносини, яким також істотна шкода завдається завжди [2, с. 70-74].

У наукових публікаціях не завжди чітко визначається безпосередній об'єкт злочину, передбачений ст.238 України: 1) одні автори під таким розуміють встановлений з метою забезпечення екологічної безпеки та захисту здоров'я людей, збереження тваринного і рослинного світу, порядок інформування про екологічний стан та стан захворюваності населення, а також право громадян на отримання у встановленому законодавством порядку повної, достовірної та своєчасної інформації про стан навколишнього природного середовища, здоров'я населення, наявні та можливі фактори ризику для нього та їх ступінь, про надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру, що виникли або можуть виникнути, про рівні опромінювання людини та захист від впливу іонізуючих випромінювань у місцях проживання чи роботи [7, с. 727]; 2) другі — стверджують, що об'єктом цього злочину є здоров'я населення, економічні інтереси держави та суб'єктів господарювання, а також суспільні відносини по підтриманню задовільного екологічного стану в Україні [8, с. 403]; 3) треті — наполягають, що безпосереднім об'єктом злочину, що нами аналізується, є суспільні відносини, пов'язані із встановленим порядком інформування про екологічне чи радіаційне забруднення території, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ, а також на стан захворюваності населення на цих територіях [9, с. 419]; 4) четверті вважають, що безпосереднім об'єктом цього злочину є порядок забезпечення екологічної безпеки шляхом інформування населення про екологічний стан навко-

лишнього природного середовища, небезпечний для здоров'я людей та для тваринного і рослинного світу, та стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою [10, с. 277]; 5) п'яті – наполягають на тому, об'єктом указаного злочину є здоров'я населення, рослинний і тваринний світ, інтереси держави з підтримання задовільного екологічного стану в Україні [11, с. 501]; 6) шості — переконані, що об'єктом цього злочину є конституційне право громадян на інформацію про стан оточуючого середовища (ч.2 ст.50 Конституції України) [12, с. 424]; 7) сьомі – наголошують, що основним безпосереднім об'єктом цього злочину є суспільні відносини, що забезпечують умови, за яких населення отримує належну інформованість про екологічний стан або захворюваність населення та протидію приховуванню і перекручуванню таких відомостей [13, с. 130]. Натомість, додатковим безпосереднім об'єктом є суспільні відносини, що забезпечують умови з охорони життя людей, їх здоров'я, флори і фауни [13, с. 130]; 8) восьмі — визначають безпосередній об'єкт цього злочину як порядок інформування про екологічне чи радіаційне забруднення території, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний і тваринний світ, а також на стан захворюваності населення на цих територіях [14, с. 20]; 9) дев'яті – наполягають, що безпосереднім об'єктом цього злочину, є право вільного доступу до інформації про екологічну безпеку довкілля [15, с. 491].

На основі наукового дослідження родового об'єкта злочинів, що стосується навколишнього природного середовища, в попередній статті і його структури, а також з урахуванням системи (піраміди, що базується на чотирьох її складових – екзосферах), яку запропонував у своєму дослідженні професор В.К. Матвійчук [13, с. 125-127], проаналізуємо зазначені вище точки зору на безпосередній об'єкт злочину, передбачений ст.238 КК України. У цьому напрямку, з метою оптимального визначення основного безпосереднього та додаткового безпосереднього об'єктів злочину приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення, необхідно врахувати всі позитивні підходи до розуміння суспільних відносин, які поставлені під охорону зазначеної статті цього Кодексу. З вищеозначених суджень, на наш погляд, можна зупинитись на тому, що: 1) безпосереднім об'єктом цього злочину слід визнати суспільні відносини (а не порядок інформування про екологічний стан та стан захворюваності населення, а також право громадян на отримання у встановленому порядку повної, достовірної та своєчасної інформації про стан навколишнього природного середовища, здоров'я населення, наявні та можливі фактори ризику тощо, як це визначає О.О. Дудоров. Крім того, об'єктом злочину не може бути порядок забезпечення екологічної безпеки шляхом інформування населення тощо, як це зазначає В.А. Клименко. Також об'єктом цього злочину не може бути порядок інформування про екологічне чи радіаційне забруднення тощо, як це стверджує П.С. Берзін). На підтвердження нашої позиції, потрібно звернутися до висловлювання з цього приводу професорів Є.М. Жевлакова, Ю.І. Ляпунова, які, критикуючи нормативістський підхід відносно розгляду поняття «об'єкт злочину», зазначали, що порядок чи то проведення, чи здійснення або викорис-

тання, або інформування, не може бути відносинами у сфері охорони навколишнього природного середовища, а лише регламентує його використання [16, с. 4-5; 17, с. 13].

Наше ставлення до цього об'єкта підтверджується й тим, що цей злочин (передбачений ст.238 КК України), поміщений у розділі восьмому Особливої частини КК України під назвою «Злочини проти довкілля», а не в розділі дванадцятому за однойменною назвою «Злочини проти громадського порядку та моральності», і не в розділі дев'ятому та десятому чинного КК України, оскільки законодавець поставив тут за мету в першу чергу охорону відносин з приводу природних об'єктів. Не можна погодитися із твердженням С.Б. Гавриша, що безпосереднім об'єктом цього злочину є здоров'я населення, або екологічні інтереси держави та суб'єктів господарювання, оскільки законодавець цією статтею (ст.238 КК України) в першу чергу ставить охорону навколишнього природного середовища, а не здоров'я населення і не економічні інтереси. Крім того, використання автором положення «суспільні відносини по підтриманню задовільного екологічного стану в Україні», суперечить його власній концепції об'єкта злочину і не відповідає змісту об'єкта цього злочину.

Недостатньо обґрунтованою є думка А.Н. Миколаєнка стосовно безпосереднього об'єкта цього злочину, що ним є здоров'я населення, рослинний і тваринний світ, інтереси держави з підтримання задовільного екологічного стану в Україні. Це зумовлено тим, що автор бачить об'єкт не в якості суспільних відносин, а в якості об'єктів природи (тобто предмети), інтереси, що є лише приводом для створення суспільних відносин тощо. Не можна погодитися з Д.І. Крупком, що об'єктом цього злочину є конституційне право громадян на інформацію про стан оточуючого середовища. Така постановка проблеми зумовлена критикою нормативістського підходу до об'єкта, оскільки право не є суспільними відносинами з приводу охорони певного зрізу відносин, що стосуються навколишнього природного середовища. Крім того, важко погодитися з переконанням В.І. Антипова, що безпосереднім об'єктом цього злочину є право вільного доступу до інформації про екологічну безпеку довкілля. По-перше тому, що автор цього погляду відходить від концепції об'єкта як суспільних відносин; по-друге, що ця норма зобов'язує суб'єктів інформування доносити таку інформацію, а не право на інформування про екологічний або радіаційний стан, а так само про стан захворюваності населення.

Нам більш імпонує позиція В.К. Матвійчука стосовно безпосереднього об'єкта цього злочину. Це зумовлено тим, що цей автор дотримується концепції об'єкта як суспільних відносин. Крім того, нам сприйнятлива позиція про наявність у цьому злочині як основного, так і додаткового безпосередніх об'єктів, проте, і судження В.К. Матвійчука на безпосередній об'єкт потребує певного уточнення.

Зазначені вище підходи до розуміння безпосереднього об'єкта злочину свідчать про відхід авторів від концепції об'єкта злочину як суспільних відносин (за виключенням В.К. Матвійчука, авторів науково-практичного коментаря до КК України під ред. М.О. Потебенька, В.Г. Гончаренка). Крім того, перераховані фахівці ще недостатньо вникли в суть норм, передбачених ст. 238 КК України.

Слід звернути увагу на те, що викладене ще не дає можливості на підставі аналізу, що нами зроблений, дати вичерпну відповідь відносно безпосереднього об'єкта злочину приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення. Це свідчить про те, що є необхідність ще проаналізувати структурні елементи цих суспільних відносин. В контексті зазначеного, загальновизнаним є той факт, що винний при вчиненні цього злочину впливає на предмет відносин і своїми діями порушує або намагається порушити суспільні відносини, що поставлені під охорону кримінального закону, тобто завдає їм істотної шкоди.

На виконання запропонованого нами підходу, сприймемо за основу структуру суспільних відносин, що має місце в літературі з кримінального права, яку підтримує більшість вчених: 1) це — суб'єкти (носії) відносин; 2) це — предмет, з приводу якого існують відносини (тобто це те, з приводу чого існують відносини); 3) це — соціальний зв'язок (суспільно значуща діяльність, як зміст відносин) [18, с. 35-48]. Маючи такі, і вищезазначені, теоретичні положення, продовжимо дослідження безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 238 КК України.

Проведене нами дослідження свідчить, що в юридичній літературі, звичайно, відсутня якась позиція відносно того, хто може бути суб'єктом відносин у площині кримінально-правової охорони досліджуваних відносин, а точніше, цьому питанню увага взагалі не приділялась. Зазначене дає нам можливість стверджувати про те, що суб'єкти відносин як структурний елемент об'єкта цього злочину (ст.238 КК України) зовсім не підлягали дослідженню. А він, на наш погляд, істотно впливає на з'ясування питання, що слід визнавати безпосереднім об'єктом злочину приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення. Належний аналіз існуючих джерел, що стосується цієї проблеми, та проведення опитування студентів юридичних факультетів, працівників суду та правоохоронних органів дає нам підстави визначитися з суб'єктами суспільних відносин у сфері забезпечення умов з належним доведенням відомостей до адресатів службовими особами про екологічний, в тому числі радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ, а також на стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою, проти яких спрямоване це злочинне діяння. Суб'єктами суспільних відносин, що нами зазначені вище, являються окремі фізичні особи, юридичні особи, в тому числі і службові особи, які є, згідно чинного законодавства України, учасниками цих відносин, зв'язані з організацією, доведенням відомостей до адресатів. Тобто, суб'єктами або учасниками зазначених вище відносин можуть бути як фізичні, так і юридичні особи.

Для досягнення мети охорони відносин, що забезпечують умови з належного доведення службовими особами відомостей про екологічний, в тому числі радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини і

таких, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ, а також на стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою є не тільки виявлення осіб, які вчинили цей злочин, притягнення їх до кримінальної відповідальності, але й убезпечення від ухилення від виконання відповідними службовими особами своїх обов'язків. Дослідження суб'єктів указаних суспільних відносин, а також їх соціальних функцій у цих відносинах дасть змогу визначити на науковій основі ті суспільні відносини, які виступають об'єктом цього злочину, що передбачений ст.238 КК України. На наш погляд, цю властивість суб'єктів у суспільних відносинах використовує інколи законодавець, як для визначення меж дії кримінального закону, так і для вказівки на ті суспільні відносини, що є об'єктом відповідного злочину (скажімо, приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення) [16, с. 8-9]. Як свідчить аналіз складу злочину, передбаченого ст.238 КК України, законодавець цей підхід до злочину, передбаченого цією статтею, застосував частково, чим дещо послабив труднощі у дослідженні зазначеної проблеми, а також і в застосуванні цього злочину в практичній діяльності правоохоронних органів та суду. Провівши вивчення кримінальних справ цієї категорії, ми встановили, що у всіх випадках (100% справ) одним із суб'єктів цих суспільних відносин, що поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність, обов'язково була фізична особа (людина).

З метою встановлення другої сторони суб'єктного складу відносин, що аналізуються, ми звернулися до законодавчих і підзаконних актів а також слідчої та судової практики. Так, аналіз законодавчих та підзаконних актів, що стосуються суспільних відносин, що забезпечують умови з охорони належного доведення до адресатів відомостей про екологічний, в тому числі радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ, а також на стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою свідчить, що іншою стороною суб'єктивного складу таких відносин, які є елементом об'єкта злочину, передбаченого ст.238 КК України, виступають як фізичні, так і юридичні особи відповідно до чинного законодавства України [19; 20; 21; 22; 23; 24; 25; 26; 27; 28; 29; 30; 31; 32; 33; 34, 35].

Аналіз соціальної функції суб'єкта відносин, тобто його прав та обов'язків (статусу), іншими словами соціального взаємозв'язку у суспільних відносинах, має, на нашу думку, певну цінність, оскільки з'ясування суб'єктного складу відносин сприяє визначенню змісту самих відносин, дає можливість оцінити їх характер, обсяг цих відносин і межі дії закону (ст.238 КК України). Отже, робити повним перелік суб'єктів суспільних відносин (безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст.238 КК України) немає необхідності. Важливо, на наше переконання, лише зрозуміти, що вони можуть мати різноманітні варіанти, які так чи інакше можуть впливати на зміст цих відносин та межі кримінальної відповідальності за цей злочин. Про це переконливо свідчить і судова практика. Так, суди правильно кваліфікували діяння лише тоді, коли встанов-

лювали суб'єктів відносин, їх соціальний статус та роль у досліджуваних суспільних відносинах.

Отже, виходячи із предмета дослідження, розглянемо такий структурний елемент відносин як соціальний взаємозв'язок у суспільних відносинах, які убезпечують від приховування або умисного перекручення службовою особою відомостей про екологічний, в тому числі радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ, а так само про стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою тощо. Такий структурний елемент суспільних відносин, що нами досліджується, а саме, соціальний взаємозв'язок, в юридичній літературі справедливо розглядається як засіб самих відносин [36, с. 5; 37, с. 4]. Цей зв'язок, як свідчить дослідження, може виявитися як на рівні індивідуальної взаємодії суб'єктів, так і у взаємодії людських спільнот, а також і індивідуумів із відповідними спільнотами, як елементами соціуму. Зовні цей соціальний зв'язок проявляється, як показує вивчення нами кримінальних справ і нормативної бази, що стосуються відносин, що нами аналізуються, а також опитування працівників правоохоронних органів та суду в таких формах діяльності, як виконання обов'язків із забезпечення умов з належного доведення до адресатів відомостей про екологічний стан або захворюваність населення. Це, зокрема, має відбуватися: 1) на законодавчому рівні – підготовка несуперечливих нормативно-правових актів, які були б зрозумілими населенню та особам, які зобов'язані надавати належну інформацію про екологічний, в тому числі і радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ, а також про стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою; 2) в інструктивних заходах; 3) в заходах організаційного характеру; 4) в експертній діяльності для з'ясування екологічного, радіаційного стану та стану захворюваності населення тощо.

Запропоновані нами пропозиції мають практичне значення, адже вивчення кримінальних справ та матеріалів про відмову в порушенні кримінальних справ, а зараз — оголошенні про підозру з зазначеної категорії проваджень свідчить, що за 55% справ має соціальний зв'язок (взаємозв'язок суб'єктів), характерний для забезпечення умов з охорони відносин, що нами аналізуються; 45% – стосувалися запобігання злочинів, передбачених ст. 238 КК України.

Нас цікавить, як це слідує з нашого дослідження, соціальний зв'язок, важливою ознакою якого є обов'язок певної поведінки суб'єктів суспільних відносин, які забезпечують умови з належного доведення до адресатів відомостей про екологічний, а так само радіаційний, стан, а також про стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою, тобто їх взаємодії. Проте, слід зазначити, що інтерес суб'єктів суспільних відносин — це лише певна форма прояву, вираження, реалізації суспільних відносин, яка

може відбутися через поведінку суб'єктів відносин, але не самі суспільні відносини як результат, і це є істинним.

Таким чином, для визначення безпосереднього об'єкта злочину – приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або стан захворюваності населення – мають враховуватися лише ті суспільні відносини, що відповідають інтересам всього суспільства, а не інтересам окремої особи на її розсуд чи певні вподобання. Такими можуть бути лише позитивні відносини, що поставлені під охорону кримінального закону, в нашому випадку суспільні відносини, що забезпечують умови з належного донесення відомостей про екологічний, а так само радіаційний стан, а також про стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою.

Дотримуючись концепцій, що предмет злочину і предмет суспільних відносин у складі злочину не одне і те ж, а тому для злочину, передбаченого ст. 238 України, предметом відносин є умови, що забезпечують належне, у відповідності з чинним законодавством доведення до адресатів відомостей про екологічний, в тому числі радіаційний, стан, пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини, і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ, а також стан про захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою або в місцевості, оголошеній зоною надзвичайної екологічної ситуації, тощо. У цьому сенсі справедливим є твердження, що предметом суспільних відносин є усе те, з приводу чого і у зв'язку з чим існують суспільні відносини, які нами аналізуються [38, с. 7].

Слід звернути ще раз увагу на те, що кримінально-правовою доктриною, як правило, визнається те, що об'єктом злочину є суспільні відносини, на які посягає те чи інше суспільно небезпечне діяння [13, с. 96]. В такому сенсі об'єкт є істотним, обов'язковим елементом складу злочину, передбаченого ст.238 КК України, і значною мірою визначає небезпеку асоціальної поведінки особи, вказує на її соціальну суть — суспільну небезпеку. Дотримуючись у нашому дослідженні концепції трьохчленної структури суспільних відносин, яку запропонував О.В. Дроздов: 1) носії (суб'єкти відносин); 2) предмет, з приводу якого існують відносини; 3) суспільно-значуща діяльність (соціальний зв'язок як зміст відносин) [39, с.22-69], ми переконані, що такий підхід є науковим і має бути використаний у нашому дослідженні.

Висновки. Дослідивши структуру суспільних відносин, існуючі точки зору, можна запропонувати формулювання основного безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст.238 КК України:

1) основним безпосереднім об'єктом цього злочину є суспільні відносини, що забезпечують умови (стосунки) з належного, тобто встановленого чинним законодавством, доведення до адресатів відомостей про екологічний, в тому числі радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ, а також про стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою або в місцевості, оголошеній зоною надзвичайної екологічної

ситуації, або такі, що спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки з метою гарантування безпечного для життя навколишнього природного середовища;

2) додатковим безпосереднім об'єктом цього злочину є суспільні відносини, що забезпечують умови (стосунки) з охорони життя та здоров'я людей, убезпечення захворюваності населення та інших тяжких наслідків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Харь І.О.* Кримінально-правова охорона атмосферного повітря: Монографія / І.О. Харь. — К. : Національна академія управління, 2011. — 192 с.

2. *Таций В.Я.* Объект и предмет преступления в Советском уголовном праве / В.Я. Таций. – Харьков : Высшая школа, 1988. – 198 с.

3. Сучасне кримінальне право України: [курс лекцій] / А.В. Савченко, В.В. Кузнєцов, О.Ф. Штанько. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2005. – 640 с.

4. Кримінальне право України: Загальна частина: [підручник для студ. юрид. спец. вищ. закладів освіти] / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; за ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ – Харків : Юринком Інтер – Право, 2002. – 416 с.

5. Кримінальне право України. Теоретичний курс та практикум: [посіб. для підгот. до держ. іспитів] / В.В. Кузнєцов, А.В. Савченко, В.С. Плугатир; за заг. ред. В.Я. Горбачевського. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2005. – 344 с.

6. *Тацій В.Я.* Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: [Навчальний посібник] В.Я. Тацій. – Харків : Українська юридична академія, 1994. – 80 с.

7. *Дудоров О.О.* Злочини проти довкілля / О.О. Дудоров // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – [9-те вид., переробл. та допов.] — К. : Юридична думка, 2012. – С. 720–782.

8. *Гавриш С.Б.* Коментар до ст. 238 КК України / С.Б. Гавриш // Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар: У 2-х т. - Т.2: Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін..; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – [5-те вид. допов.] – Х. : Право, 2013. – С. 402-407.

9. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / П.П. Андрушко, О.Ф. Бантишев, В.О. Глушков та ін.; за заг. ред. Потебенька М.О., Гончаренка В.Г. – К.: «Форум». – ч.2, 2001. – С. 944.

10. *Клименко В.А.* Злочини проти довкілля / В.А. Клименко // Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник (Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.) / За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – К. : Юридична наука, 2004. – С. 267-317.

11. *Миколенко А.Н.* Преступления против окружающей среды / А.Н. Миколенко // Уголовный кодекс Украины. Комментарий; под. ред. Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова. — Харьков : ООО «Одиссей», 2001. — С.496-540.

12. *Крупко Д.И.* Преступления против окружающей среды / Д.И. Крупко // Уголовное право Украины. Общая и Особенная части: Учебник; под. ред. заслуженного деятеля науки и техники Украины, доктора юрид. наук, профессора Е.Л. Стрельцова. — Х. : ООО «Одиссей», 2002. — С.403-425.

13. *Матвійчук В.К.* Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: Монографія / В.К. Матвійчук. — К. : Національна академія управління, 2011. — 368 с.

14. *Берзін П.С.* Злочини проти довкілля / П.С. Берзін // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: У 2-х т. – Т. 2.; за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – [3-те вид. перероб. та допов.] – К. : Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2009. – С. 6-76.

15. *Антипов В.І.* Коментар до ст.238 КК України / В.І. Антипов // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – [4-те вид. переробл. та доповн.]; відповідальний ред. С.С. Яценко. – К. : А.С.К., 2006. – С. 491-493.

16. *Жевлаков Э.Н.* Понятие экологических преступлений. Объект и система / Э.Н. Жевлаков // Проблемы борьбы с экологическими правонарушениями в свете решений XXVII съезда КПСС. – М. : ВЮЗИ, –1990. – С. 5–24.

17. *Ляпунов Ю.* Уголовно-правовая охрана природы в СССР / Ю.І. Ляпунов // Советская юстиция. – 1973. – № 23. – С. 11–15.

18. *Сміх В.В.* Кримінальна відповідальність за порушення права особи на правову допомогу: Монографія / За заг. ред. проф. М.І. Мельника, В.В. Сміх. — К. : Атіка — Н, 2012. — 200 с.

19. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991р. № 1264-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.

20. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку: Закон України від 8 лютого 1995 р. № 39-95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 12. – Ст. 82.

21. Про видобування та переробку уранових руд: Закон України від 19 листопада 1997 р. № 645 / 97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 11-12. – Ст. 41.

22. Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання: Закон України від 14 січня 1998 р. № 15 / 98–ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 22. – Ст. 115.

23. Про Цивільну оборону України: Закон України від 2 жовтня 2012 р. № 5403-І // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 34-35. – Ст. 458.

24. Про зону надзвичайної екологічної ситуації: Закон України від 13 липня 2000 р. № 1908-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 42. – Ст. 348.

25. Про інформацію: Закон України від 02 жовтня 1992 р. № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України. –1992. – № 48. – Ст. 650.

26. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – Ст. 314.

27. Про екологічну експертизу: Закон України від 09 лютого 1995 р. № 45/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. –1995. – № 8. – Ст. 54.

28. Положення про Державну екологічну інспекцію України: Указ Президента України № 454 / 2011 від 13.04.2011 // Офіційний вісник України від 26.04.2011. – № 29. – Ст. 1260.

29. Про порядок і періодичність обнародування відомостей про екологічну, в тому числі радіаційну, обстановку та стан захворюваності населення: Постанова Ради Міністрів УРСР № 100 від 28.04.1990 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/100-90. – Заголовок з екрану.

30. Положення про Державну метрологічну службу: Постанова Кабінету Міністрів України № 570 від 26.10.2002 р. (окремий відбиток).

31. Положення про державний санітарно-епідеміологічний нагляд: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.06.1999 р. № 1109 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2002 р. № 1217 // Офіційний вісник України від 09.07.1999. – № 25. – Ст. 127.

32. Про затвердження Положення про щоквартальне інформування населення через ЗМІ про об'єкти, які є найбільшими забруднювачами навколишнього природного середовища: Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 01.11.2005. № 397 // Офіційний вісник України. – 2005 р. – № 51. – Ст. 3223.

33. Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки: Закон України від 21.09.2000 р. № 1989-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 47. – Ст. 405.

34. Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р. № 391 // Офіційний вісник України від 16.04.1998. – № 13. – Ст. 91.

35. Про затвердження переліку видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 808 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 87. – Ст. 3221.

36. *Таций В.Я.* Преступление против природных багатств СССР / В.Я. Таций // Уголовное право УССР: Особенная часть: Учебник // Под ред. М.И. Бажанова и др. — К. : Высшая школа. Головное изд-во, 1989. — 503 с.

37. *Іщенко О.М., Матвійчук В.К., Єросова І.Ю.* Кримінально-правовий захист атмосферного повітря: Навчальний посібник / О.М. Іщенко, В.К. Матвійчук, І.Ю. Єросова. — К. : РВВ МВС України, 1994. — 64 с.

38. *Никифоров Б.С.* Объект преступления по Советскому уголовному праву / Борис Сергеевич Никифоров. — М.: Госюриздат, 1960. – 229 с.

39. *Дроздов А.В.* Человек и общественные отношения / А.В. Дроздов. — Л. : Изд-во Ленингр. Гос. Ун-та, 1966. — 124 с.

Савенкова Т.Г. Безпосередній об'єкт злочину, передбаченого ст. 238 КК України

У статті досліджується безпосередній об'єкт злочину приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення. Піддані детальному аналізу структура суспільних відносин, існуючі точки зору на безпосередній об'єкт цього злочину, чинне законодавство і практика. Пропонується авторське визначення основного та додаткового безпосереднього об'єктів злочину цього злочину.

Ключові слова: *суспільні відносини, об'єкт, безпосередній об'єкт, предмет відносин.*

Савенкова Т.Г. Непосредственный объект преступления, предусмотренный ст. 238 УК Украины

В статье исследуется непосредственный объект преступления сокрытие или искажение сведений об экологическом состоянии или заболеваемости населения. Анализируется структура общественных отношений, существующие точки зрения на непосредственный объект этого преступления, действующее законодательство и практика. Предлагается авторское определение основного и дополнительного объектов преступления

Ключевые слова: *общественные отношения, объект, непосредственный объект, предмет отношений.*

Savenkova T.G. Direct object of crime, envisaged by cl. 238 of the Criminal Code of Ukraine

The article investigates the direct object of crime of hiding and misrepresentation of information about ecological state and morbidity of population.

It analyses the structure of public relations, existing view on direct object of this crime, acting legislation and practice. The author proposes his own definition of the main and additional object of crime

Key words: *public relations, object, direct object, subject of relations.*

Стаття надійшла до редакції 10.12.2014.

СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ НА ПЕВНИЙ СТРОК ЯК ВИДУ ПОКАРАННЯ

І.В. Сервецький
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри спеціальної
техніки та оперативно-розшукового документування
Національної академії внутрішніх справ
А.А. Горюн
магістрант

Постановка проблеми. Серед різних видів кримінального покарання, передбачених Кримінальним кодексом України, позбавлення волі посідає за своєю значущістю особливе положення. Позбавлення волі за вчинення злочину має за мету підвищену репресивність, оскільки пов'язане з покладанням на винну особу, визнану вину у вчиненні злочину, визначених і досить серйозних правообмежень: вільного пересування, можливості вибору виду трудової діяльності, часу відпочинку, спілкування з близькими та рідними тощо. Тому позбавлення волі підлягає ґрунтовному дослідженню, що також викликане його розповсюдженістю серед видів покарання.

Так, в установах виконання покарань України утримуються найбільш суспільно небезпечні особи, а саме:

– 12,5 тис. осіб, засуджених на строк понад 10 років за вчинення особливо тяжких злочинів (ст. 12 КК України);

– 1778 осіб – у вигляді довічного позбавлення волі (ст. 64 КК).

Крім цього, зазначимо, що у місцях позбавлення волі утримується:

а) 17,1 тис. осіб, засуджених за умисне вбивство (ч. 1 ст. 115 КК), у тому числі 8,5 тис. – за умисне вбивство при обтяжуючих обставинах (ч. 2 ст. 115 КК);

б) 9,9 тис. осіб – за умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121 КК);

в) 29,2 тис. осіб – за розбій (ст. 187 КК); грабіж (ст. 186 КК) та вимагання (ст. 189 КК);

г) 2,3 тис. осіб – за зґвалтування (ст. 152 КК);

ґ) 34 особи – за захоплення заручників (ст. 147 КК);

д) 21,8 тис. осіб – за злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення (розділ XIII Особливої частини КК); ін. [1, с. 143].

Поширене застосування покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк викликає деякі негативні наслідки.

Так, в установах виконання покарань України міститься близько 0,4% населення, в той час як у країнах Західної Європи близько 0,1%, хоча, взагалі, існує думка, що в цивілізованій, правовій державі кількість ув'язнених має становити до 0,03 % населення. Тому вивчення теоретичних проблем сутності та значення позбавлення волі як виду покарання набуває особливого значення.

© І.В. Сервецький, А.А. Горюн, 2015

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науково-періодичною базою статті стали праці Л.В Багрія-Шахматова, М.Н. Гернета, С.І. Демент'єв, Г.С. Резніченко, В.І. Селіверстова, С.О. Стефанова, Н.В. Тимовської, Ю.А. Чеботарьової та ін.

Мета статті полягає в узагальненні теоретичних проблем позбавлення волі як виду кримінального покарання.

Основні результати дослідження. Свобода здавна вважається найціннішим благом людини. Основна проблема полягає у складному значенні понятті «позбавлення волі».

Поняття і термін «позбавлення, позбавити» буквально означають: забирати, відібрати, позбавити права, свободи волі, втрата, втрачати волю, права, нав'язувати свою волю, примушувати до неволі». Воля – досить широке і складне поняття, яке включає свободу, свободу волі, одну з функцій людської психіки, яка полягає у владі над собою, керуванні своїми діями, рішучості, прагненні до мети, хотіння, бажання, наказ, праві розпоряджатися на свій розсуд, відсутності обмеження. Свобода як філософська категорія включає можливість вибору суб'єктом своєї волі, яка полягає в усвідомленні законів розвитку природи і суспільства, здатності приймати рішення із знанням справи, відсутність політичного і економічного гноблення, утиску, участь у суспільному, політичному житті, перебування не під арештом, не в ув'язненні, не в неволі. Отже, воля і свобода в широкому розумінні не можуть бути об'єктом покарання у вигляді її позбавлення.

Однак позбавлення волі завжди, так чи інакше, надмірно втручається у волю засудженої особи, яка стає об'єктом покарання. Втім «воля», «свобода» в правовому значенні може бути об'єктом лише її обмеження, звуження, а не позбавлення. У соціально-психологічному тлумаченні особи «без волі» не потрібні ні державі, ні суспільству. Найбільш суперечливим є «позбавлення волі» у праві, взагалі, і кримінальному, зокрема, оскільки у праві може йтися лише про обмеження прав і свобод, а в кримінальному праві – про обмеження конкретних прав і свобод у конкретних видах покарання: арешт, взяття під варту, тобто ув'язнення.

Перші згадки про покарання у вигляді позбавлення волі датуються IV тис. до н. е. Ще у Стародавньому Римі з легендарних часів Сервія Тулія існувала підземна в'язниця Тулліанум або Мамертинська в'язниця, в якій від заразних хвороб загинула величезна кількість християн. Вона призначалася для державних злочинців, військовополонених правителів і т. п. За деякими джерелами тут провели свої останні дні апостоли Петро і Павло. Проте деякі вчені-історики та правознавці вважають, що перша згадка про позбавлення волі як виду покарання і місця його виконання з'явилась у середині IV тис. до н. е. Наприклад, у Давньому Єгипті на підставі указу фараона Рамзеса I для хабарників передбачалися каторжні роботи. Відповідно ж до законів XII Таблиць кредитор міг закувати боржника в кайдани у себе вдома й утримувати його впродовж 60 днів, після закінчення яких боржника або продавали в рабство, або вбивали, тобто допускалось виконання цього виду покарання не тільки в державних установах, а й у приватних [1, с. 235].

На вітчизняних теренах позбавлення волі стало відомо значно пізніше. Вперше про санкції у виді позбавлення волі за злодіяння згадується в одній з найвідоміших пам'яток права – Руській Правді. Однак є всі підстави припустити, що ця практика склалася значно раніше, а потім, у XII–XIII ст., знайшла своє відображення в законодавстві. З цього приводу в літературі зазначається, що термін «покарання» в Руській Правді в усіх її редакціях не зустрічається, замість нього тоді вживали інші терміни – «страта» та «помста» [2, с. 52].

Термін «позбавлення волі» як вид покарання з'явився значно пізніше, ніж каторга, ув'язнення до фортеці тощо. Але сутність даного покарання не змінювалася: злочинець позбавлявся саме цієї цінності – свободи. Він страждав саме тому, що не був вільний, тому, що був обмежений у цьому природному для людини стані. Позбавлення волі увійшло в розряд найбільш суворих, після смертної кари, покарань.

Як зазначає Гернета М.Н., у деяких зарубіжних країнах термін «позбавлення волі» відсутній. Наприклад, у КК Югославії є терміни: «суворе ув'язнення», «обмеження у громадянських правах» та ін. У КК Угорщини – «тюремне ув'язнення», КК Франції – «поміщення у гамівній дім», «поміщення до каторжної в'язниці», «каторжні роботи».

Не було терміна «позбавлення волі» і в дореволюційному кримінальному законодавстві Росії, а значить і в України [3, с. 321].

Історія розвитку радянського законодавства показує, що терміни позбавлення волі не залишалися незмінними.

У перші роки Радянської влади єдиного закону про максимальні і мінімальні межі покарання у вигляді позбавлення волі не було. У декреті РНК від 21 березня 1921 р. «Про позбавлення волі і про порядок умовно-дострокового звільнення ув'язнених» встановлено максимальний термін позбавлення волі – 5 років.

У 1922 р. він був збільшений до 10 років, а у 1937 р. за низку особливо небезпечних державних злочинів введене покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 25 років.

У 1947-49 рр. у зв'язку із заміною смертної кари позбавленням волі, а також з виданням Указів Президії Верховної Ради СРСР «Про кримінальну відповідальність за розкрадання державного і громадського майна», «Про посилення охорони особистої власності громадян» (від 4 червня 1947 р.) і «Про посилення кримінальної відповідальності за згвалтування» (від 4 січня 1949 р.) кількість санкцій, в яких передбачалися тривалі терміни позбавлення волі, збільшилася. Мінімальний строк позбавлення волі коливався від 1 дня до 1 року [4, с. 165].

У Кримінальному кодексі України 2001 р. ст. 50 дається визначення покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаною винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Позбавлення волі на певний строк передбачено п.11, ст.51 та деталізовано у ст.63 КК України – покарання у вигляді позбавлення волі полягає в ізоляції засудженого та поміщення його на певний строк (від одного до п'ятнадцяти років) або довічне позбавлення волі з

утриманням у кримінально-виконавчої установи [5]. Проте дане визначення є суперечливим, оскільки не дотримано принцип справедливості, за кожен злочин особа, яка його вчинила повинна понести покарання. Насамперед проблема полягає в тому, що його суть прихована в складному понятті «позбавлення волі».

Виникає багато запитань щодо його поняття і сутності: Що означає «позбавлення волі»? Чи може бути «позбавлення волі» окремим видом кримінального покарання? Чи можна позбавити людину волі і чи варто це робити? Позбавлення волі чи обмеження свободи? Позбавлення волі чи ув'язнення? На ці запитання у вітчизняній юридичній науці остаточної відповіді ще не знайдено. У політиці, законодавстві і практиці домінує позбавлення волі на певний строк (від 1 до 15 років) як окремий вид, а із введенням довічного позбавлення волі – два види кримінального покарання [6].

Введення терміну «позбавлення волі» має принципово важливе теоретичне і практичне значення, оскільки дозволяє точніше регулювати різні сторони суспільних відносин, що виникають при виконанні покарань кримінально-виконавчого характеру, і ще раз підкреслити, що гарантовані Конституцією України права і свободи багато в чому зберігаються навіть у тому випадку, коли особа засуджена за злочин, відбуває покарання у місцях позбавлення волі [7, с.62].

Тимовська Н.В. наголошує, що у законодавстві позбавлення волі визначається по-різному: затримання, ув'язнення під варту, позбавлення волі та ін. При цьому, поняття позбавлення волі є загальним стосовно всіх названих форм державного примусу. Проте при різноманітності форм позбавлення волі, кожна з них має власні об'єктивні властивості, а саме:

– це є винятковий захід, реакція держави на антисоціальну поведінку людини, який застосовується тільки від імені держави у зв'язку з неправомірними, небезпечними для суспільства діяннями громадянина у вигляді затримання, запобіжного заходу або покарання;

– зазначене покарання передбачає поміщення особи в призначені для цієї мети установи (приміщення) зі спеціальним режимом;

– цей примусовий захід встановлюється нормами права (законами і підзаконними актами), що регулюють форми позбавлення волі, умови і порядок застосування цього заходу, а також компетенцію органів, які її виконують;

– позбавлення волі реалізується лише за допомогою правозастосовних актів (вирок, ухвала суду, протокол або постанова органу дізнання, слідчого, прокурора);

– цей захід забезпечується примусом, владними повноваженнями держави і передбачає підпорядкування засуджених (ув'язнених) законним діям адміністрації місць позбавлення волі [8, с.164].

На думку С.І. Демент'єва, основним елементом кари при позбавленні волі є ізоляція злочинця від сім'ї, середовища і колективу, в якому він перебував, і тримання його в спеціальній охоронній установі. При цьому позбавлення волі не тягне за собою повної ізоляції засудженого від суспільства. Ізоляція виражається в обмеженні свободи пересування та спілкування з іншими людьми, причому з посиленням режиму ізоляція підвищується [7, с. 65].

Сутність позбавлення волі полягає в тому, що засуджений наділяється важливим специфічним правовим обов'язком — перебувати у спеціальній установі держави в межах строку, встановленого вироком суду. Специфічні права обмеження як елементи кари при позбавленні волі відрізняють це покарання від інших, роблять його найсуворішим у загальній системі покарань [9, с. 33].

Назва одного з видів покарання «позбавлення волі на певний строк» не відображає його суті. Так, з одного боку, будь-яке покарання позбавляє засудженого того обсягу свободи, яка у нього була до застосування покарання. Аргументом на користь висловленої точки зору є і законодавче визначення покарання, що «полягає у позбавлення або обмеження прав і свобод». З іншого, – будь-яке покарання (навіть покарання у вигляді позбавлення волі) не може позбавити засудженого всього обсягу належних йому прав і свобод. Крім цього, законодавче визначення позбавлення волі не дозволяє відмежувати між собою два його виду (на певний термін і довічне), а також позбавлення волі від арешту. Як відомо, види кримінальних покарань мають відрізнятися змістом. Три кримінальні покарання – арешт, позбавлення волі на певний строк і довічне позбавлення волі – різняться не змістом, а термінами.

Таким чином, складається ситуація, коли під одним терміном об'єднуються кілька самостійних понять. А це не можна визнати вдалим з точки зору як законотворчої, так і правозастосовної діяльності. Позбавлення волі на певний строк є універсальним покаранням, в тому сенсі, що в ряді випадків воно виступає «мірилом» для інших положень КК України. В одних випадках позбавлення свободи використовується як вимір характеру і ступеня суспільної небезпеки злочину й особи, яка його вчинила, в інших – використовується при регулюванні забезпечення деяких покарань. І, нарешті, позбавлення волі на певний строк служить своєрідним еталоном для співвіднесення деяких покарань при їх складанні [6].

Відповідно до ст.65 п.2 КК України зазначено, що особі, яка вчинила злочин, має бути призначено покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових злочинів при цьому необхідно врахувати обставини, які пом'якшують покарання, а саме: п.1 з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину тощо [5].

Висновки. На основі проведених досліджень ми прагнули визначитися з найважливішими теоретичними проблемами, що стосуються позбавлення волі та справедливого призначення покарання.

З одного богу, соціальна цінність позбавлення волі в сучасних умовах полягає в тому, що цей вид покарання служить для захисту найважливіших інтересів держави, суспільства й особистості від найбільш небезпечних посягань на них. Ізоляція певної категорії злочинців доцільна як з точки зору загального, так і з точки зору спеціального попередження нових злочинів.

Тому пропонуємо запровадити наступний новий принцип призначення покарання, доповнивши ч.1 ст.70 КК України шляхом арифметичного складання за вчинення наступних злочинів (ст.12):

– при вчиненні злочинів невеликою тяжкості (строк покарання за вчинення яких не може бути більше 2-х років) шляхом арифметичного складання (2+2+1), але не більше п'яти років обмеження чи позбавлення волі;

– при вчиненні злочинів середньої тяжкості (строк покарання за вчинення яких не може бути більше 5-ти років) шляхом арифметичного складання (3+4+2+1), але не більше десяти років позбавлення волі;

– при вчиненні тяжких злочинів (строк покарання за вчинення яких не може бути більше 10 років) шляхом арифметичного складання (10+10+10+10+10), але не більше 50 років позбавлення волі;

– при вчиненні особливо тяжких (строк покарання за вчинення яких не може бути більше 15 ти років) шляхом арифметичного складання (15+15+15+15+15+15+10), але не більше 100 років позбавлення волі.

Разом з тим, необхідно доповнити ст. 66 п.1 КК України наступного змісту: з'явленням зі зізнанням своєї вини у вчиненні злочину (злочинів) , які є нерозкритими правоохоронними органами з обмеженням строків і видів кримінального покарання, а саме:

– при з'явленні зі зізнанням своєї вини у вчиненні злочину невеликої тяжкості (строк покарання за вчинення яких не може бути більше 2-х років) не може бути призначено покарання – обмеження чи позбавлення волі;

– при з'явленні зі зізнанням своєї вини у вчиненні злочинів середньої тяжкості (строк покарання за вчинення яких не може бути більше 5-ти років) не може бути призначено покарання – обмеження чи позбавлення волі більше 2-х років;

– при з'явленні зі зізнанням своєї вини у вчиненні злочину вчиненні особливо тяжких злочинів (строк покарання за вчинення яких не може бути більше 10 років) не може бути призначено покарання – обмеження чи позбавлення волі більше 10 років, з урахуванням запропонованих нами змін;

– при з'явленні зі зізнанням своєї вини у вчиненні злочину вчиненні особливо тяжких (строк покарання за вчинення яких не може бути більше 15-ти років) не може бути призначено покарання – обмеження чи позбавлення довічного покарання – не більше 50 років, з урахуванням запропонованих нами змін.

Отже, запропоновані зміни щодо призначення покарання до позбавлення волі шляхом простого арифметичного складання буде справедливим і сприятиме зменшенню злочинності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Изосимова К.С.* Исторический обзор процесса создания учреждений исполнения наказания в виде лишения свободы / К. С. Изосимова // Проблемы законности : сб. науч. тр. / Нац. ун-т «Юрид. акад. Украины им. Я. Мудрого». – Харьков, 2013. – Вып. 122. – С. 260-266. – Библиогр.: с. 265-266.

2. *Яцишин М.М.* Історико-правові засади кримінально-виконавчої політики України: Монографія / М. М. Яцишин. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Л. Українки, 2010. – 448 с.

3. *Гернет М.Н.* История царской тюрьмы: Т. 2 — М. : Гос. изд-во юридической литературы, 1951, 512 с.

4. *Багрий-Шахматов Л.В.* Система наказаний по советскому уголовному праву, их классификация и правовое регулирование: дис. докт. юр. наук. – Минск, 1969.

5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131.

6. *Селиверстов В.И.* Защита прав человека в местах лишения свободы: Сб. норматив. актов и офиц. док. – М. : Юриспруденция, 2003.

7. *Дементьев С.И.* Лишение свободы как мера уголовного наказания // Краснодар. – 1977. – 220 с.

8. *Тимовська Н.В.* Позбавлення волі як вид покарання. / Актуальні питання реформування правової системи України. – Т. II: Збірник наукових статей. – 2014. – 354 с.

9. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України (станом на 1 травня 2012 року). – К. : ДПтС України, 2012. – 105 с.

Сервецький І.В., Горюн А.А. Сутність та значення позбавлення волі на певний строк як виду покарання

У статті розглядається проблема правової природи позбавлення волі на певний строк як виду покарання в кримінальному праві України. Проаналізовані різні підходи до розуміння позбавлення волі на певний строк, визначаються його елементи.

Ключові слова: *позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, кримінальне покарання.*

Сервецкий И.В., Горюн А.А. Суть и значение лишения свободы на определенный строк как вида наказания

В статье рассматривается проблема правовой природы лишения свободы на определенный срок как вида наказания в уголовном праве Украины. Анализируются разные подходы к пониманию лишения свободы на определенный срок, определяются его элементы.

Ключевые слова: *лишение свободы, лишение свободы на определенный срок, уголовное наказание.*

Cervetsky I., Goryun A. Nature and significance of imprisonment for a certain lines as punishment

The problem of the legal nature of the deprivation of liberty for a certain period of time as a form of punishment in the criminal law of Ukraine. Examines different approaches to the understanding of imprisonment for a fixed term, defined by its elements.

Keywords: *deprivation of liberty, imprisonment for a fixed term, criminal penalties.*

Стаття надійшла до редакції 22.12.2014.

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВБИВСТВО ДВОХ АБО БІЛЬШЕ ОСІБ

С.М. Фітьковський
здобувач кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»

Постановка проблеми. Період розвитку незалежної України, становлення національної правової системи закономірно сприяв посиленню вченими уваги до правової спадщини українського народу, об'єктивному дослідженню ними різноманітних історико-правових проблем. Особливо варто наголосити на актуальності досліджень у сфері історії українського кримінального права [1, с. 50].

Зауважимо, що система кримінального законодавства формувалась протягом тривалого часу. Століттями, постійно удосконалюючись і поглиблюючись, кримінальне право досягло того стану, який спостерігаємо сьогодні [2, с. 31]. На думку О. Ф. Кістяківського: «тільки історія може дати пояснення причин як сучасного стану кримінального права, так і стану його в попередні періоди» [3, с. 10].

На наш погляд, оскільки кримінальна відповідальність за вбивство двох або більше осіб, яку ми вивчаємо, є інститутом кримінального права, тому її розгляд необхідно проводити в єдності з кримінальним законодавством України в цілому. Зазначимо також, що під час дослідження слід звернутися до дедуктивного методу вивчення кримінальної відповідальності за злочини, адже, склавши повну картину кримінальної відповідальності за вбивство взагалі, можна з'ясувати початок її запровадження за вбивство двох або більше осіб зокрема.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанню історичного розвитку кримінальної відповідальності за вбивство присвячена велика кількість наукових праць таких вчених: І.Д. Беляєва, І.Й. Бойка, М.Ф. Владимирського-Буданова, М.В. Грушевського, М.Д. Іванишева, В.М. Іванова, М.І. Зубрицького, О.Р. Кейдунової, М.П. Короленка, С.В. Кудіна, Д.І. Лопащука, П.П. Михайленка, О.С. Сотула, О.І. Терлюка, І.Я. Фойніцького, А.І. Яковліва та інших, однак їх дослідження не стосувались вивчення генезису кримінальної відповідальності за вбивство двох або більше осіб.

Мета статті. Дослідити історичний розвиток кримінальної відповідальності за вбивство двох або більше осіб.

Основні результати дослідження. Заборона на вбивство була одним з перших табу в людській культурі. Багато в чому це пояснюється необхідністю продовження роду і зміцнення суспільства. Безкарність вбивства загрожувала людству винищенням, тому спочатку вбивство було засуджено і заборонено в локальних співтовариствах – родах, племенах тощо. Зі становленням більших

© С.М. Фітьковський, 2015

людських співтовариств (аж до державних об'єднань) табу на вбивство здобуло форму закону, обов'язкового для всіх його членів [4, с. 518].

Простежуючи генезис кримінального права України, слід зазначити, що свої витоки воно бере з моменту виникнення Київської держави в IX–X ст. н. е., коли з'явились перші письмові акти, що містили кримінально-правові норми. Зрозуміло, що кримінальна відповідальність за вчинення вбивства була передбачена в перших письмових пам'ятках Київської Русі. В якості обставини, яка обтяжувала відповідальність при вбивстві, «Руська Правда» виділяла вбивство в розбої (ст. 20 Короткої Правди, ст. 7 Просторової Правди), міра покарання за яке визначалась залежно від соціального стану потерпілого.

Після татаро-монгольської навали на теренах України поступово почали діяти правові системи спочатку Литви та Польщі, а потім і Московії (Росії). У першій редакції Литовський Статут, як і «Руська Правда», встановлювала грошові стягнення на користь князя за вбивство та за інші злочини, які у Київській Русі карались кримінальним штрафом. Поступово під впливом польського та німецького права відбувалась трансформація ставлення до покарання. II і III редакції Литовського Статуту передбачали покарання у вигляді смертної кари за вбивство [5, с. 80.].

Вивчення кримінальної відповідальності за вбивство, передбаченої в Литовських Статутах, дозволяє стверджувати, що під час підготовки їх II і III редакції життя людини утвердилося як пріоритетна цінність суспільства, про що свідчить встановлення найсуворішого покарання за заподіяння смерті.

Литовська кодифікація права діяла на території України аж до приєднання останньої у 1654 р. до Московського царства. Досліджені Соборне Уложення 1649 р.; Артикул військовий Петра I 1715 р.; Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 р.; Звід законів Російської імперії 1832 р.; Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 р.; Кримінальне уложення 1903 р. не виділяли в якості обтяжуючих вбивство обставин заподіяння смерті двом або більше особам.

Щодо радянського періоду, то слід вказати, що в КК УРСР 1922 р. і в КК УРСР 1927 р. не передбачалось вбивство двох або більше осіб як кваліфікуюча ознака, можемо лише припустити, що виділяючи серед обтяжуючих обставин вбивство, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох людей, законодавець ставив під особливу охорону і життя декількох осіб, посягання на яких відбулося одним суб'єктом.

При цьому варто звернути увагу, що 30 квітня 1954 р. вийшов указ Президіуму Верховної Ради СРСР «Про посилення кримінальної відповідальності за умисне вбивство», відповідно до якого до осіб, які вчинили умисне вбивство при обтяжуючих обставинах, застосовувалась смертна кара з метою посилення охорони життя громадян [6].

Встановивши в цьому указі смертну кару за вбивство при обтяжуючих обставинах, Президіум Верховної Ради СРСР не вказав, які саме обставини, що супроводжують умисне вбивство, дають підстави для застосування до засудженого найсуворішого виду покарання. В свою чергу, Пленум Верховного Суду СРСР в своїй постанові від 21 травня 1954 р. «Про питання, пов'язані з

проведенням Указу Президіуму Верховної Ради СРСР від 30 квітня 1954 року» до таких обставин відніс вчинення вбивства з метою заволодіння майном потерпілого, хуліганські мотиви, помста у сфері службової діяльності, вбивство, пов'язане з зґвалтуванням, особливо жорстокий спосіб вбивства, повторне вбивство та умисне вбивство декількох осіб [7, с. 74].

Таким чином, Пленум Верховного Суду СРСР 21 травня 1954 р. вперше за час розвитку українського кримінального законодавства визначив серед обтяжуючих вбивство обставин – вбивство двох або більше осіб, що хоча і не було передбачено в чинному на той час КК УРСР, однак, на підставі постанови Пленуму можемо констатувати – вважалось одним з найтяжчих вбивств, за вчинення якого винний заслуговував виключно смертної кари.

Великі зміни в Особливу частину кримінального права вніс КК УРСР 1960 р. від 28 грудня 1960 р., що був уведений в дію з 1 квітня 1961 р. Вперше за історію кримінального права України законодавець в п. «г» ст. 93 КК УРСР 1960 р. закріпив вбивство двох або більше осіб як обтяжуючу обставину, за вчинення якого встановлювалось покарання у вигляді позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років або довічне позбавленням волі [8].

Після розпаду СРСР і здобуття Україною державної незалежності чимало цінностей, які десятиліттями вважались непорушними підвалинами держави та суспільства, були переглянуті й переосмислені під іншим кутом. За цих умов у нашій державі почали домінувати не соціалістична правова доктрина та наукові інтереси окремих вчених, а практичні потреби національного суспільного і правового розвитку [9, с. 91–92]. Однак від часу здобуття незалежності впродовж наступних десяти років в Україні діяло пристосоване до нових реалій кримінальне законодавство колишньої УРСР. У цей час тривала системна робота із створення проекту нового Кримінального кодексу, яку проводили провідні вчені та практики.

Так, в проекті КК України, підготовленому за завданням Комісії Верховної Ради України з питань правопорядку і законності авторським колективом на чолі з професором В. М. Смітієнком у 1997 р., ст.150 «Умисне вбивство при обтяжуючих обставинах» глави 22 «Карані діяння проти життя, здоров'я, волі, честі та гідності особи» розділу VIII «Карані діяння проти особи, її прав, свобод і моралі» встановлювала десять обтяжуючих вбивство обставин, серед яких чомусь не було визначено вбивства двох або більше осіб [10, с. 10]. На нашу думку, саме врахувавши вказаний та інший ряд недоліків, Верховна Рада України не прийняла цей проект після розгляду в першому читанні.

У той же час, проаналізувавши проект КК, внесений на розгляд Верховної Ради України народним депутатом І.М. Пилипчуком у 1998 р., необхідно зазначити, що в ньому в розділі VIII «Карані діяння проти особи, її прав, свобод і моралі», главі 22 «Карані діяння проти життя, здоров'я, волі, честі та гідності особи» ст. 151 встановлювала кримінальну відповідальність за умисне вбивство за обтяжувальних обставин. Зокрема, в п. «е» ч. 1 ст. 151 Проекту передбачалося, що «умисне вбивство двох або більше осіб, – карається позбавленням волі терміном від десяти до п'ятнадцяти років або смертною карою» [11]. Однак доля і цього Проекту виявилась невтішною, адже після одночасно-

го розгляду проектів Кримінального кодексу України, внесених Кабінетом Міністрів України та народним депутатом І.М. Пилипчуком, Верховна Рада України прийняла постанову «Про проекти Кримінального кодексу України» від 10.09.1998 р., де визначила, що проект, поданий Кабінетом Міністрів України, прийнятий у першому читанні, і що лише окремі положення альтернативного проекту, поданого І.М. Пилипчуком, потрібно врахувати при доопрацюванні проекту КК України перед внесенням на розгляд Верховної Ради України на друге читання [11].

Варто вказати, що в первинному вигляді проекту КК № 1029 від 12.05.1998, внесеному на розгляд Кабінетом Міністрів України, в розділі 2 «Злочини проти життя та здоров'я особи» у ст.110 «Умисне вбивство за обставин, які обтяжують відповідальність» п. 1 передбачалось умисне вбивство двох або більше осіб, за яке встановлювалось покарання у вигляді позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років або довічного позбавлення волі [12]. Цей проект пройшов два читання у Верховній Раді України, під час яких народні депутати висловлювали свої зауваження та пропозиції до редакції кожної статті. В свою чергу, Верховна Рада України на підставі висновків Головного комітету (народних депутатів України - членів Комітету боротьби з організованою злочинністю і корупцією та Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності) про доцільність врахування тієї чи іншої пропозиції, приймала рішення про схвалення опрацьованого проекту КК України.

Цікавим для нас є той факт, що в другому читанні проекту КК № 1029 від 12.05.1998 на першій сесії третього скликання народний депутат О.І. Лісогорський вніс пропозицію про заміну у назві ст.110 «Умисне вбивство за обставин, які обтяжують відповідальність» слова «відповідальність» на слово «покарання».

Після цього, народний депутат І.Ф. Шаров висловився, що пункт 1 статті 110 варто викласти в такій редакції: «однієї або більше осіб».

Перше зауваження Головний комітет врахував, та запропонував назву статті вже під номером 115 (нумерація змінилась після опрацювання народними депутатами попередніх статей законопроекту) викласти у редакції: «Умисне вбивство за обставин, які обтяжують покарання». А пропозицію, яку вніс народний депутат І.Ф. Шаров, Головний комітет відхилив, справедливо аргументуючи це тим, що «вбивство однієї особи не є обставиною, що обтяжує» [13].

21 вересня 2000 р. Верховна Рада України схвалила у другому читанні опрацьований народними депутатами України-членами комітетів Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією та законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності проект Особливої частини КК України, та доручила Комітету Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією доопрацювати проект Особливої частини КК України з урахуванням зауважень і пропозицій суб'єктів права законодавчої ініціативи та внести його на розгляд Верховної Ради України на третє читання [14].

4 квітня 2001 р. Верховна Рада України розглянула доопрацьований проект Кодексу в третьому читанні, під час якого саме Президент України

запропонував: об'єднати ст.114 «Умисне вбивство» і ст.115 «Умисне вбивство за обставин, які обтяжують покарання»; частину першу об'єднаної статті викласти в такій редакції: «Вбивство, тобто умисне заподіяння смерті іншій людині, – карається позбавленням волі на строк від семи до п'ятнадцяти років»; у частині другій об'єднаної статті відтворити текст ст.115. Перші дві пропозиції були повністю враховані Головним комітетом і статті 114 та 115 були видозмінені у одну – 115 «Умисне вбивство». Щодо третьої пропозиції необхідно вказати, що вона була врахована частково, оскільки дискусійними виявились деякі з обтяжуючих вбивство обставин, які зазнали суттєвих змін після тривалого обговорення народними депутатами.

Під час третього читання проекту КК України жодного зауваження щодо редакції «вбивство двох або більше осіб» висловлено не було.

При цьому, критиці було піддане покарання у вигляді позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років або довічного позбавлення волі, передбачене в проекті КК України як за вбивство двох або більше осіб, так і за вбивство з іншими обтяжуючими обставинами. Тому справедливо, що народний депутат І.М. Пилипчук вніс на розгляд зміни в санкцію досліджуваної норми шляхом підняття нижньої межі покарання у виді позбавлення волі до десяти років. Ця пропозиція повністю врахована Головним комітетом і викладена у редакції проекту Особливої частини КК України [13].

Завершальним етапом створення КК України стало прийняття 5 квітня 2001 р. Верховною Радою України Постанови «Про проект Кримінального кодексу України», в якій визначено: «проект Кримінального кодексу України прийняти в цілому як Закон» [15]. Досліджуваний злочин законодавець помістив у розділ II «Злочини проти життя та здоров'я особи» та передбачив кримінальну відповідальність за умисне вбивство двох або більше осіб в п.1 ч.2 ст.115 КК України.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що історія розвитку інституту кримінальної відповідальності за умисне вбивство двох або більше осіб, як і історія розвитку всього законодавства про кримінальну відповідальність України свідчить, що протягом багатьох віків вітчизняні кримінально-правові інститути автономно не розвивалися, а лише спільно з кримінальними інститутами інших держав (Росії, Польщі, Австрії тощо), які в той чи інший час домінували над Україною, і мали в основному пріоритетний вплив. Усе це за словами професора В. К. Грищука суттєво обмежувало можливості розробки й запровадження національного законодавства, в т.ч. кримінального [16, с. 18]. Однак, незважаючи на різні впливи ззовні та традиції, які були властиві кримінальному та іншим галузям законодавства України, все це не завадило нашій державі поступово та виважено стати часткою романо-германської правової сім'ї, інтегруватися у європейські й світові організації та структури, сприйняти загально-цивілізовані цінності [17, с. 52].

Таким чином, історичний розвиток кримінально-правового захисту життя двох або більше осіб показує, що його сучасне становище починало формуватися вже на ранніх періодах розвитку законодавства та практично склалося в КК 1960 р. У подальшому кримінальна відповідальність за вбивство двох

або більше осіб знайшла своє відображення і в новому КК України (прийнятий 5 квітня 2001 р. і набув чинності 1 вересня 2001 р.), який із змінами і доповненнями є чинним і сьогодні, в п. 1 (двох або більше осіб) ч.2 ст.115 (умисне вбивство) КК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Кудін С.В.* Дослідження історії вітчизняного кримінального права XI–XVIII ст. у працях А.І. Яковліва / Кудін С. В. // Вісник Академії адвокатури України. – № 1 (14), 2009. – С. 50–56.

2. *Фріс П.Л.* Кримінальне право України. Загальна частина : підручник для студентів вищих навчальних закладів. – [2-ге видання, доповнене і перероблене] / Фріс П.Л. – К. : Атіка, 2009. – 512 с.

3. *Кистяковский А.Ф.* Элементарный учебник общего уголовного права / Кистяковский А. Ф. – К., 1982. – 438 с.

4. *Зубрицький М.І.* Загальна характеристика появи та розвитку законодавства про злочини проти життя / Зубрицький М.І. // Держава і право. – Вип. 53. – С. 517–526.

5. Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посібник / МОН України; упорядник А.С. Чайковський, О.Л. Копиленко та ін. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 656 с.

6. Об усилении уголовной ответственности за умышленное убийство: Указ Президиума Верховного Совета СССР от 30 апреля 1954 года [Електронный ресурс]. – Режим доступа: http://ru.wikisource.org/wiki/Указ_Президиума_ВС_СССР_от_30.04.1954_об_усилении_уголовной_ответственности_за_умышленное_убийство.].

7. О вопросах, связанных с проведением Указа Президиума Верховного Совета СССР от 30 апреля 1954 года; Об усилении уголовной ответственности за умышленное убивство: Постановление Пленума Верховного суда СССР от 21 мая 1954 г., УК УССР. – Юриздат, 1954 г. – С. 74–75.

8. Кримінальний кодекс УРСР, введено в дію 1 квітня 1961 року / Законом УРСР від 28 грудня 1960 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KD0006.html.

9. *Тихомиров А.Д.* Юридическая компаративістика: философские, теоретические и методологические проблемы / А. Д. Тихомиров – К. : Знання, 2005. – 334 с.

10. Кримінальний кодекс: проект / підготовлений за завданням Комісії Верховної Ради України з питань правопорядку і законності авторським колективом на чолі з професором В. М. Смітієнком ; внесений народним депутатом О.Б. Маяковським на розгляд Верховної Ради в першому читанні // Іменем Закону. – 16 травня 1997. – № 20 (4946). – 16 с.

11. Про проекти Кримінального кодексу України: Постанова Верховної Ради України від 10.09.1998 № 96-XIV [Електронний ресурс]. – 1998. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=96-14.

12. Проект Кримінального кодексу України № 1029 від 12.05.1998, внесений на розгляд Кабінетом Міністрів України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=3865.

13. Порівняльна таблиця до другого читання 04.07.2000. Проект Кримінального кодексу № 1029 від 12.05.1998 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України.

Офіційний веб-сайт. – Режим доступу до табл. : http://www.rada.gov.ua/osmir/tables/06_2000/TABL102.html.

14. Про проект Особливої частини Кримінального кодексу України: Постанова № 1948-III від 14.09.2000 р.: [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. – Режим доступу до пост. : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1948-14.

15. Про проект Кримінального кодексу України: Постанова 1025/П5 від 04.04.2001 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. – Режим доступу до пост. : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=10102.

16. *Грищук В.К.* Кодифікація кримінального законодавства України : проблеми історії і методології / Грищук В. К. – Львів : Світ, 1992. – 165 с.

17. *Савченко А.В.* Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження: Монографія / Савченко А.В. – К. : КНТ, 2007. – 596 с.

Фітьковський С.М. Історичний розвиток кримінальної відповідальності за вбивство двох або більше осіб

У статті розкриваються витоки та становлення кримінальної відповідальності за вбивство двох або більше осіб. Проведено дослідження письмових документів Київської Русі, Литовських Статутів, нормативних актів царської Росії, кримінальних кодексів і постанов радянського періоду, проектів Кримінального кодексу, підготовлених в незалежній Україні, та встановлено зміст та місце кримінально-правової норми «Вбивство двох або більше осіб» у чинному КК України.

Ключові слова: *історія, кримінальна відповідальність, вбивство, двох або більше осіб, покарання.*

Фитьковский С.Н. Историческое развитие уголовной ответственности за убийство двух или более лиц

В статье раскрываются истоки и становления уголовной ответственности за убийство двух или больше лиц. Проведено исследование письменных документов Киевской Руси, Литовских Уставов, нормативных актов царской России, уголовных кодексов и постановлений советского периода, проектов Уголовного кодекса, подготовленных в независимой Украине, и установлено содержание и место уголовно-правовой нормы «Убийство двух или больше лиц» в действующем КК Украины.

Ключевые слова: *история, уголовная ответственность, убийство, двух или более лиц, наказание.*

Fitkovskij S.M. Historical development of criminal responsibility for murder of two or more persons

In the article speech goes about sources and development of criminal responsibility for murder of two or more persons. We researched of writing documents of Kyiv`s Rus, Lithuanian Regulations, normative acts of tsar's Russia, criminal codes and decisions of soviet period, projects of the Criminal code, geared-up in independent Ukraine is conducted, and maintenance and place of criminal-legal norm «Murder of two or more persons» in CC of Ukraine today

Keywords: *history, criminal responsibility, murder, two or more persons, punishments.*

Стаття надійшла до редакції 04.12.2014.

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИНЦЯ, ЯКИЙ УХИЛЯЄТЬСЯ ВІД СПЛАТИ АЛІМЕНТІВ

О.О. Сокол
аспірант кафедри кримінального права
Інститут права імені Володимира Сташиса
Класичний приватний університет
м. Запоріжжя

Постановка проблеми. Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей та коштів на утримання непрацездатних батьків становлять значну кількість серед усіх злочинів, вчинених на території України. За даними Державної судової адміністрації України частка злочинів цього виду в загальній структурі злочинності протягом 2009 – 2013 рр. становила від 3,6% до 2,4% (у середньому 3%). Та незважаючи на досить високу кількість злочинів даної категорії, можна говорити про наявність наукової прогалини в кримінологічній характеристиці, як ухилень від сплати аліментів, так і осіб, що ухиляються від сплати аліментів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У кримінологічній літературі проблему вивчення особистості злочинця розглядали вітчизняні та зарубіжні вчені, такі як: С.М. Абельцев, Ю.М. Антонян, І.М. Даньшин, О.М. Джужа, А.І. Долгова, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, К.Є. Ігошев, О.Г. Кальман, О.М. Костенко, В.М. Кудрявцев, Н.С. Лейкіна, Г.М. Міньковський, О.Б. Сахаров, І.К. Туркевич та інші. Та значної уваги кримінологічному дослідженню особистості злочинця, відповідальність якого передбачено ст.ст. 164, 165 Кримінального кодексу України не приділено.

Мета статті це побудова кримінологічного портрета особистості злочинця, який ухиляється від сплати аліментів на утримання дітей та коштів на утримання непрацездатних батьків. Дана мета зумовила постановку та розв'язання такого завдання як, глибоке дослідження особистості злочинця.

Основні результати дослідження. Особистість злочинця – це особистість людини, яка скоїла злочин внаслідок притаманних йому психологічних особливостей, антигромадських поглядів, негативного ставлення до моральних цінностям і вибору суспільно небезпечного шляху для задоволення своїх потреб або невияву необхідної активності в запобіганні негативних наслідків [2, с. 12-13].

Під час розгляду процесів детермінації і спричинення злочинності, роль особи злочинця є провідною. Безпосередньою причиною вчинення злочинів та

© О.О. Сокол, 2015

існування злочинності в цілому є на індивідуальному рівні негативні антисуспільні риси свідомості та психології окремої особи, а на загальносоціальному рівні – суспільної свідомості [5, с. 233].

Будь-який соціальний організм складається з двох нерівних частин: ті, які відповідають соціальним вимогам, діють відповідно до суспільних традицій і звичаїв, ведуть законослухняний спосіб життя, і ті, хто цих норм не дотримується, порушує закони [1, с. 32].

Злочинець як особистість є учасником громадських відносин, тому не можна відокремлювати особистість злочинця від соціальної сутності людини. Під впливом громадського життя формується не тільки соціальний вигляд конкретної особи, а й утворюються її морально-психологічні якості (переконання, погляди, ціннісні орієнтації, життєві очікування, інтелектуальні і вольові властивості). В особистості злочинця відображається вплив як факторів, які формують цю особистість, так і детермінант, які спонукають і сприяють вчиненню злочинів.

Але це не означає, що злочинна поведінка є лише результат негативних впливів зовнішнього середовища на людину, а він сам в цьому ніби не бере участі. В злочинній поведінці відображені і генетично обумовлені задатки і схильності, темперамент, характер особистості тощо. Зовнішні умови не напряму породжують злочинну поведінку. Вони обумовлюють внутрішній духовний світ, психологію особистості, які, в свою чергу, стають самостійним і активним фактором, які в подальшому, опосередковано, вчинюють вплив соціальної середи на особистість злочинця. [2, с. 10].

Тому ми повинні виявити основні та характеризуючи особливості злочинця, які спонукають його до дій, які реалізують злочинний намір і звернути уваги на ті суспільні та психологічні ознаки, що є сприятливими умовами для вчинення злочинів даної категорії.

В своєму дослідженні ми проаналізуємо особистість злочинця, відповідальність якого передбачена такими статтями Кримінального кодексу України, як: 164 «Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей», 165 «Ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків», в подальшому ми запропонуємо законодавцю виділити ці статті в окремий розділ Кримінального кодексу України – Злочини проти сім'ї, який включить в себе також: ст.166 «Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування», ст.167 «Зловживання опікунськими правами», ст.168 «Розголошення таємниці усиновлення (удочеріння)» та ст.169 «Незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння)».

В цілому особистість злочинця можна охарактеризувати як своєрідну модель, соціальний і психологічний портрет, який володіє специфічними рисами [7, с. 153]. Найчастіше виділяють такі складові кримінологічної структури особистості злочинця: соціально-демографічні, морально-психологічні, соціально-рольові, кримінально-правові ознаки [4, с. 87]. А саме, для побудови кримінологічного портрета особистості, що вчинив злочини проти сім'ї (ухиляння від сплати аліментів), використаємо соціально-демографічні, морально-психологічні та кримінально-правові характеристики, які можна з'ясувати

шляхом вивчення кримінальних справ та аналізу статистичних даних МВС України та Державної судової адміністрації України.

Найбільш повне уявлення про соціально-демографічні властивості особистості злочинця дають такі ознаки як: стать, вік, рівень освіти, сімейний стан, наявність постійної роботи та інше.

Розглядаючи осіб, які ухиляються від сплати аліментів по гендерним ознакам, можна відмітити, що 83,1% вказані злочинні дії вчинювали чоловіки, частка жінок становить 16,9%.

Можна відмітити, що участь жінки в даній категоріє злочинів є незначною. Це обумовлено відмінністю в соціальних обов'язках та особливостями психологічного та фізіологічного розвитку чоловіка та жінки. Судова практика склалась таким чином, що під час розірвання шлюбу, діти частіше залишаються з матір'ю, оскільки дитина генетично більш прив'язана до матері, мати морально значно переймається за долю дитини та в деяких випадках поведінка батька не є «взірцем» для дитини. Після розірвання шлюбу, частіше, в силу особистих образ, батьки припиняють спілкування між собою і, чомусь, в багатьох випадках це стосується і дітей, з чого в подальшому й виникають аліментні зобов'язання.

Також однією з основних характеристик особи злочинця є його вік, який є якісно певним етапом становлення особистості з притаманними йому особливостями сприйняття людиною навколишнього світу [6, с. 110]. Згідно опрацьованих матеріалів кримінальних справ та статистичних даних, майже вся кількість винних у вчиненні злочину, передбаченого ст.ст. 164, 165 Кримінального кодексу України були повнолітніми - 99%. Серед них: 5% – особи у віці від 18 до 25 років; 17% – від 25 до 30 років; 74% – від 30 до 50 років; 3% – від 50 і старше.

Важливою соціальною характеристикою злочинця є освіта, яка благотворно впливає на розвиток особистості, формує її світосприйняття та моральні якості. Відповідно до опрацьованих статистичних джерел особи з повною загальною середньою освітою становлять 44%, з базовою загальною середньою освітою – 20%, професійно-технічною освітою – 29% винних. Значно менший відсоток серед засуджених з повною та базовою вищою освітою – 3% та 2% відповідно. Кількість осіб з початковою загальною освітою склала – 1%. Осіб без освіти виявлено менше одного відсотка (0,3%). Отже, вбачається, що ухиляються від сплати аліментів особи з низьким рівнем освіти.

Найбільшою часткою осіб, які ухиляються від сплати аліментів, є не працевлаштовані – 86 %: 5% осіб – вважались безробітними, а 81% працездатних осіб – не працювали і не навчалися.

Сім'я, як один з найголовніших соціальних інститутів суспільства є могутнім антикриміногенним фактором, і тому, сімейний стан дуже суттєва ознака в характеристиці особистості злочинця. В ході проведених нами досліджень виявлено, що 72% осіб, які ухиляються від сплати аліментів не одружені або розлучені, і тільки 28% – перебувають в шлюбі.

Морально-психологічний аспект характеристики особистості злочинця відображає ціннісні орієнтації та переконання особи, погляди та ставлення

особи до норм моралі та права. Винні у злочинах проти сім'ї проявляють моральний занепад у вигляді егоїзму та цинізму. Вони наповнюють себе злобністю, самовпевненістю та агресивністю, їм байдужі наслідки їх дій. Також особи, які вчиняють дану категорію злочинів мають соціально-пасивну орієнтацію, напружені відносини зі своєю родиною, небажання влаштовуватись на роботу, викривлене поняття морального боргу та суспільних цінностей, таким людям властиве невиконання судових рішень, ігнорування конституційних та сімейних обов'язків, покладених на громадян державою.

Аналізуючи злочини, покарання за які передбачено статтями 164, 165 КК України, можна відмітити, що багато осіб, які вчиняють дану категорію злочинів мають низький рівень духовного розвитку, освіти та відносять до категорії незайнятого населення. Даний факт має велике криміногенне значення, так як незайнята особа не може забезпечувати своїх неповнолітніх дітей і непрацездатних батьків. Відповідно, така категорія людей - «дармоїдів» найчастіше деградують як особистість і стикаються по життю з таким негативним явищем як алкоголізм.

Ухилення від сплати аліментів не є проблемою окремих громадян, це проблема держави і всього суспільства в цілому.

Тому соціальними заходами протидії злочинам проти сім'ї повинні стати більш активна позиція всіх правоохоронних органів та органів місцевого самоврядування, які повинні створювати програми та заходи по підняттю авторитету сім'ї, вести роз'яснювальної роботу серед молоді (школярів, студентів) та надавати усіляку допомогу сім'ям та молоді.

А саме, такими заходами можуть стати: підтримки незаможних громадян, забезпечення належних умов для соціалізації особистості, зниження рівня безробіття і обмеження негативних наслідків цього явища, приділення більшої уваги духовному вихованню особистості. Повноцінна реалізація права на виховання і турботу – найважливіша передумова гармонічного розвитку особистості дитини, застава його успішного майбутнього [8, с. 186].

Створення відповідної нормативно-правової бази, яка б визначила сім'ю як основний осередок суспільства є одним з головних завдань, вирішення якого б сприяло підвищенню ефективності боротьби зі злочинами у вигляді ухилення від сплати аліментів, і одним з основних пріоритетів політики держави. Також найважливішим напрямком загальносоціальної профілактики злочинів в сім'ї є розробка і здійснення на всіх рівнях державної сімейної політики, як складової частини соціальної політики в цілому. Головними пріоритетами державної сімейної політики повинні стати покращення матеріального становища українських сімей та надання допомоги сім'ям.

Кримінально-правова ознака особистості злочинця. Серед ознак, які призвели до вчиненого злочину, слід назвати ті, які характеризують спрямованість і тривалість злочинної поведінки суб'єкта; ступінь і характер суспільної небезпечності вчиненого злочину; способи, вибрані для досягнення злочинної мети; форми вини; форми співучасті; мотив, яким керувався суб'єкт злочину; ставлення винного до вчиненого (визнав себе винним чи ні, розкаявся чи ні)

та ін. Отже, це дає змогу всебічно проаналізувати вчинений злочин та особу злочинця [4, с. 93].

Відповідно, однією з кримінально-правовою характеристикою є наявність судимості. Статистичні дані ДСА України вказують на те, що 37% винних у вчиненні злочинів, передбачених статтями 164–169 КК України, раніше вчинювали злочини, в тому числі мали незняту і непогашену судимість. Кількість винних осіб, які мали незняту і непогашену судимість на момент вчинення злочину, склала 17%: 13% – мали одну судимість, 2% – дві та 2% – три і більше. Також у процентному співвідношенні можна виділити осіб, які мали судимість за такі злочини: 4% осіб – за злочини проти власності та 1% – за злочини проти життя чи здоров'я особи.

Висновок. Отже, згідно наведеного вище аналізу, ми можемо побудувати типовий кримінологічний портрет особистості злочинця, який ухиляється від сплати аліментів на утримання дітей та утримання коштів на утримання непрацездатних батьків. Так, частіше це особа чоловічої статі (83%), переважно у віці від 30 до 50 років (74%), яка має загальну середню чи базову загальну середню освіту, є працездатною, але ніде не навчалась та не працювала або була безробітною на момент вчинення злочину.

Створення кримінологічного портрета та аналіз соціально-демографічних, морально-психологічних і кримінально-правових характеристик особистості злочинця, який ухиляється від сплати аліментів на утримання дітей та утримання коштів на утримання непрацездатних батьків, має важливе значення для вироблення заходів протидії зазначеної категорії злочинів. Успішне попередження злочинів можливо лише в тому випадку, якщо увагу буде сконцентровано на особистості злочинця, оскільки саме особистість - носій причин їх вчинення [3, с. 8].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Абельцев С.Н.* Личность преступнника и проблемы кримінального насилля. – М. : Юнити-Дана, Закон и право, 2000. – С. 13–32.

2. *Антонян Ю.М., Кудрявцев В.М., Эминов В.Е.* Личность преступника. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – С. 10–13.

3. *Антонян Ю.М., Эминов В.Е.* Личность преступника. Криминолого-психологическое исследование. – М. : Норма: Инфра. – М, 2010. – С. 8.

4. *Голіна В.В., Головкін Б.М.* Кримінологія: Підручник. – Х. : Право, 2014. – С. 87–93.

5. *Закалюк А.П.* Курс сучасної української кримінології. – Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – С. 233.

6. *Зелинский А.Ф.* Криминальная психология. – К. : 1999. – С. 110.

7. *Кудрявцев В.Н., Эминов В.Е.* Криминология: Учебник. – М. : Норма, 2009. – С. 153.

8. *Пудовочкин Ю.Е.* Ответственность за преступления против несовершеннолетних по российскому уголовному праву. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – С. 186.

9. Конституція України. – К. : ФОП Стеценко І.І., 2013.

10. Концепція державної сімейної політики. Схвалена постановою ВРУ від 17 вересня 1999р. № 1063-XIV// ЮВУ. – 1999. – 14-20 жовтня.

11. Стан та структура злочинності в Україні (2009–2013 роки): статистика МВС України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/3741305.

12. Звіти за 2009-2013 роки про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, надіслано на додаткове розслідування, повернуто прокурору для усунення порушень, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання (форма 6); звіти за 2009-2013 роки про склад засуджених (форма 8) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://court.gov.ua/sudova_statystyka/22018.

Сокол О.О. Кримінологічна характеристика особистості злочинця, який ухиляється від сплати аліментів

У статті дана кримінологічна характеристика злочинця, який ухиляється від сплати аліментів на утримання дітей та коштів на утримання непрацездатних батьків. Досліджено статистичні дані Міністерства внутрішніх справ України та Державної судової адміністрації України, соціально-демографічні, морально-психологічні та кримінально-правові характеристики особистості злочинця.

Ключові слова: *особистість злочинця, злочини проти сім'ї, ухилення від сплати аліментів, утримання дітей, непрацездатні батьки, кримінологічний портрет.*

Сокол О.О. Криминологическая характеристика личности преступника, который уклоняются от уплаты алиментов

В статье дана криминологическая характеристика преступника, который уклоняется от уплаты алиментов на содержание детей и средств на содержание нетрудоспособных родителей. Исследованы статистические данные Министерства внутренних дел Украины и Государственной судебной администрации Украины, социально-демографические, нравственно-психологические и уголовно-правовые характеристики личности преступника.

Ключевые слова: *личность преступника, преступления против семьи, уклонение от уплаты алиментов, содержания детей, нетрудоспособные родители, криминологический портрет.*

Sokol O.O. Criminological characteristics of offender who refuses to pay alimony

The article deals with the criminological characteristics of the offender who refuses to pay child support and funds for the maintenance of disabled parents. The statistical data of the Ministry of Internal Affairs and the State Judicial Administration of Ukraine, socio-demographic, moral, psychological and criminal legal characteristics of offender are studied in this article.

Key words. *Identity of the offender, the crime against the family, refusal to pay alimony, child support, disabled parents, criminological portrait.*

Стаття надійшла до редакції 10.12.2014.

НАУКА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА І ПРОБЛЕМА ЇЇ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

М.І. Панов
доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
завідувач кафедри кримінального права №2
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Г.М. Анісімов
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права №2
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

Постановка проблеми. Наука кримінального права як система знань у вигляді ідей, поглядів, концепцій, теорій, вчень щодо кримінального закону, кримінальної відповідальності, злочину і покарання знаходить своє логіко-лінгвістичне і юридичне закріплення у її понятійному апараті: системі категорій, понять, термінів і юридичних визначень. Ці елементи обумовлені як предметом даної науки, так і значним масивом знань інших наук, що впливають на зміст науки, кримінальне право і законодавство. Відносини координації і субординації міждисциплінарних зв'язків науки кримінального права, процеси диференціації і інтеграції знань в означеній сфері на рівні категорій, понять та юридичної термінології, межі впливу знань інших наук на зміст науки кримінального права не отримали на сьогодні належного теоретичного дослідження і тому є вельми актуальними, мають значне теоретичне, а також практичне значення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження міждисциплінарних зв'язків науки кримінального права з іншими галузями знань, торкалися лише мимохідь при розгляді інших питань у окремих навчальних посібниках та підручниках з кримінального права. Основні підходи до дослідження вказаної проблеми започатковуються і пропонуються в даній статті.

Метою статті є дослідження особливостей міждисциплінарних зв'язків науки кримінального права як системного об'єкта, визначення її місця в системі юридичних та інших наук, з'ясування впливу останніх на зміст науки кримінального права і законодавства.

Основні результати дослідження. 1. *Наука кримінального права* становить собою систему знань (інформації) у вигляді ідей, поглядів, концепцій,

© М.І. Панов, Г.М. Анісімов, 2015

теорій, вчень про злочин і покарання, кримінальний закон і кримінальну відповідальність, кримінально-правові норми (як первинні і основоположні елементи галузі права), юридичні конструкції та інститути, їх соціальну обумовленість і ефективність, принципи, закономірності і тенденції розвитку кримінального права, а також теоретичне осмислення практики законотворчої і правозастосовної діяльності у сфері кримінального права. Як самостійна і відносно відокремлена галузь знань наука кримінального права має властивий їй *понятійний апарат* – достатньо досконалу і розвинену систему категорій та понять (як наукових абстракцій), їх визначень (дефініцій) і відповідну їм систему термінів, які в більшості своїй знаходять відображення і нормативне закріплення у змісті кримінально-правових норм. Понятійний апарат даної галузі права (чи його окремі компоненти), як результат пізнавальної діяльності (у тому числі кримінально-правових наукових досліджень), виступає також як *елемент структури діючого кримінального права* (de lege lata) та забезпечує виконання останнім його основних функцій: охоронної, регулятивної, превентивної, виховної та ін. Одночасно він виконує функції наукового *логіко-юридичного інструментарію наукових досліджень, засобу пізнання кримінального права*, й забезпечує здійснення пізнавальної, евристичної, прогностичної та інших функцій даної науки. Причому вся система знань науки кримінального права, незалежно від форм їх зовнішнього прояву і особливостей закріплення логіко-лінгвістичними засобами, як і у кожній науці, обумовлені об'єктом науки, детерміновані ним і залежні від нього.

2. *Об'єкт науки кримінального права* має досить складний характер. До його змісту входять: *по-перше*, невизначена множинність об'єктивно існуючих явищ реальної дійсності у вигляді конкретних актів суспільно небезпечної поведінки (вчинків) людей як деяка сукупність суспільно-небезпечних діянь певного виду (типу), *по-друге*, система (упорядкована сукупність) кримінально-правових норм, юридичних конструкцій та інститутів, що становлять зміст кримінального права як галузі права і встановлені державою у Кримінальному кодексі України (далі – КК), та визначають ці діяння в якості злочинів і передбачають за їх вчинення відповідні покарання чи інші заходи кримінально-правового характеру. Як видно, цей об'єкт *має бінарну (подвійну, двоїсту) структуру,* елементи якої знаходяться в органічній єдності. *Перший елемент* цієї структури відноситься до сфери *сущого (існуючого)* – до сфери фактів соціальної дійсності (актів реальної суспільно-небезпечної поведінки – конкретних вчинків людей, у формі суспільно небезпечних діянь), *другий* – до сфери *належного (повинного – у кримінальному праві в формі нормативно визначених заборон того, – чого не повинно бути*), що знаходить відображення і закріплення у нормах кримінального права. За своїми суттю і змістом вони є забороновальними нормами, – оскільки забороняють вказані негативні (суспільно небезпечні) – активні чи пасивні вчинки людей, визнаючи їх злочинними і тому встановлюють за їх скоєння кримінальну відповідальність, – державний примус у вигляді покарання чи інші заходи кримінально-правового характеру. Ці норми адресовані невизначеному колу осіб і спрямовані на утримування їх від вчинення таких діянь, орієнтуючи при цьому на позитивні суспільно-

корисні форми поведінки. Отже вказаний об'єкт у його узагальненому ідеалізованому вигляді виступає визначальним елементом (об'єктивною детермінантою) всієї сукупності знань науки кримінального права. Він активно впливає на сутність і зміст його ідей, поглядів, концепцій, теорій і понятійного апарату науки в цілому, уособлює її як самостійну галузь знань (наукову, дисциплінарну), забезпечує її дисциплінарну і логіко-юридичну організацію, як специфічної логіко-лінгвістичної форми закріплення (формалізації) цих знань, визначає відповідні якості і риси їй притаманні, якими вона відрізняється від інших (диференціація) наук.

3. *Проте є очевидним і той факт,* що наука кримінального права (в тому числі на рівні галузі права, а також і на рівні галузі законодавства) широко залучає (так би мовити запозичує) й активно використовує для вирішення власних завдань і здійснення своїх основних і суттєвих функцій великий масив знань, що відносяться до сфери інших наук (інтеграційні зв'язки наук). До них належить перш за все філософія, соціологія, психологія, медицина (судова медицина), психіатрія (судова психіатрія), екологія, інші природознавчі, технічні, а також суспільно-гуманітарні науки. Особливе місце тут займають юридичні науки: філософія і теорія держави та права, соціологія права як загальнотеоретичні наукові дисципліни, а також галузеві науки: конституційне, міжнародне, адміністративне, цивільне, господарське, екологічне право та ін. Заслуговують бути спеціально відзначеними науки, що утворюють відносно-відокремлений кримінально-правовий блок (цикл) наук: кримінальне право, кримінальний процес, кримінологія, кримінально-виконавче право, криміналістика та ін., які об'єднані загальним (єдиним) для них об'єктом дослідження, що має складну структуру і становить собою систему: «злочинність» – «кримінально-правова боротьба із злочинністю». Отже відзначені інтеграційні зв'язки науки кримінального права з іншими галузевими науками вказують на те що дана наука охоплює широке коло знань, які належать як до сфери кримінального права так і до інших наукових дисциплін.

Як видно, наука кримінального права як об'єкт наукового дослідження, становить собою досить складне явище й уособлює у собі вельми великий і широкий обсяг знань (інформації), що визначається, крім безпосередньо кримінальним правом, також іншими науковими дисциплінами. При досліджені подібних складних об'єктів, з урахуванням їх інтеграційних зв'язків, використовуються різні методи пізнання: діалектичний, соціологічний, формально-логічний, порівняльний, історично-правовий та ін., і застосовуються, при цьому, різні пізнавальні засоби і процедури. Але домінуючим тут (як і в усіх інших подібних випадках) є метод системного аналізу (системний підхід) [3, с. 5-12, 44-50]. Системний підхід у таких дослідженнях не є відокремленими від інших методів наукового пізнання, і не тільки не суперечить їм, а навпаки, використовуючи їх, одночасно розвиває і доповнює ці методи [3, с. 95-101].

4. *Системний підхід* визнається в філософії у якості загальнонаукового методу пізнання складних об'єктів як системи чи елементів системи. Він становить собою світоглядну позицію, що включає в себе як системний метод, так і аналіз системного об'єкту як цілісного явища [10, с. 23-57, 204-231], що пізна-

ється. Даний підхід надає можливість з'ясувати *внутрішню структуру об'єкта (системи)* встановити його елементи, а головне – внутрішні інтегративні відношення і зв'язки між елементами системи та їх вплив одне на одне. Інтегративний характер цих відносин забезпечує внутрішню і зовнішню цілісність об'єкта як системного утворення, надає йому якості одиничного і цілісного об'єкта [2, с. 21-34]. В той же час елементи системного об'єкта, знаходячись у взаємодії, активно впливають на об'єкт (як систему), а останній, в свою чергу, впливає на свої компоненти (підсистеми) підкоряючи і перетворюючі їх у відповідності до своєї сутті і природи [4, с. 3-18].

Крім того, системний підхід орієнтує на виявлення інтегративних зв'язків даного складного об'єкту (системи) з іншими подібними об'єктами, встановлення особливостей і специфічного характеру їх відношення і взаємодії. Всі ці відносини і зв'язки системних об'єктів, з точки зору вказаного підходу, найбільш загальним чином можуть бути поділені на внутрішні і зовнішні [6, с. 157-162]. Таким чином, системний підхід передбачає необхідність виявлення, по-перше, *внутрішніх системних відносин і зв'язків*, які визначають структурований об'єкт як цілісне явище (у нашому випадку – зміст кримінального права: його частин, Загальної і Особливої, інститутів, норм, юридичних конструкцій та ін., що і визначають у своїй єдності науку кримінального права як цілісний системний об'єкт). По-друге, даний підхід пов'язаний з необхідністю встановлення *зовнішніх відносин і зв'язків*, що відображають процеси інтеграції і диференціації, що мають місце в сфері відносин науки кримінального права й інших галузей науки, а також свідчать про їх специфічну взаємодію, в тому числі їх вплив на зміст і структуру досліджуваної науки.

5. *Аналіз останньої групи системних відносин* має особливе значення, оскільки надає можливість знайти відповідь на головне питання – в чому сутність і зміст міждисциплінарних відносин і зв'язків науки кримінального права і які межі використання цією наукою знань інших наукових дисциплін. Зовнішні відносини і зв'язки науки кримінального права з іншими галузями знань, особливо у випадках, коли вона залучає і використовує знання інших наук, можуть бути різними і поділятися на *відносини координації* (узгодженості, логічної несуперечливості), на кшталт «відносно самостійного» направлення [7, с. 147-148], і *відносини субординації* (жорсткої упорядкованості та співпідпорядкування одного явища [об'єкта, елемента] іншому). Однак такий підхід, хоча і свідчить про різні відносини за характером впливу однієї з наук на іншу, сам по собі ще не дає можливості вирішення питання щодо меж допустимого і можливого використання наукою кримінального права знань інших наук. У зв'язку з цим, вважаємо за доцільне, розглянути дані відносини між вказаними науками з урахуванням також окремих *показників-рівнів*, відносно яких складаються ці відносини. Умовно їх назвемо: 1) *теоретичний рівень* (рівень ідей, поглядів, теорій, вчень, концепцій та ін.); 2) *категоріально-понятійний рівень*; 3) *термінологічний рівень*.

У своїй більшості відносини і взаємозв'язки між наукою кримінального права, суспільно-гуманітарними, природознавчими технічними науками складаються і існують як *відносини координації*. Це прослідковується як на теоре-

тичному рівні (наука кримінального права у низці випадків виходить при необхідності вирішення своїх теоретичних проблем з основних положень вчень, ідей, теорій, концепцій інших наук), так і на категоріально-понятійному (дана наука «включає» в зміст свого категоріально-понятійного апарату категорії і поняття інших наук, «асимілює» їх, підпорядковує собі для вирішення своїх власних завдань), а також на термінологічному рівні – наука кримінального права «включає» терміни інших галузей знань в свій термінологічний арсенал у тому самому значенні і сенсі, що надаються їм у відповідних науках. У всіх цих випадках наука кримінального права використовує, асимілює знання (інформацію) інших наук в інтерпретації цих наук, що знаходить відображення у змісті наукового «арсеналу» кримінального права. Тут мають місце інтегративні зв'язки науки кримінального з іншими галузями знань, – як відносини координації, що у наукових працях з філософії отримали назву «асимілюючих» зв'язків [7, с. 149].

Але, при цьому, слід мати на увазі, що деякі з вказаних наук: філософські науки, психологія, психіатрія та ін. інколи можуть виконувати відносно науки кримінального права «методологічну функцію» при розробці проблем, що знаходяться на «стиках» цих наук і є суміжними для них. В подібних випадках кримінально-правова наука базує свої дослідження на результатах, отриманих суміжними науками, використовує їх категоріально-понятійний апарат і відповідну термінологію. У даних випадках відносини між науками можна охарактеризувати не тільки як відносини «координації», але й «субординації», коли вказані науки впливають в певній мірі на зміст кримінального права. Однак тут не може бути «механічного» перенесення теорій і вчень, а також категорій, понять і термінології інших наук в кримінальне право як абсолютних, в їх «первинному» вигляді і у трактуваннях, які надають їм відповідні науки. Вони мають бути узгоджені із основними і принциповими положення теорії кримінального права і повинні враховувати, що в структуру об'єкта науки кримінального права входять явища, що відносяться не тільки до сфери «сущого», але й до сфери «належного». Отже наука кримінального права як самостійна галузь знань, виходячи із особливостей свого об'єкта, може розробляти власні теорії кримінального права, що не зажди співпадають в повному обсязі і за змістом із теоріями філософії, наприклад, теорії причинного зв'язку, особливо при бездіяльності, а також психології, при розробці категорій «суб'єктивна сторона», «вина», «мотив», «мета злочину», особливо «злочинна недбалість», коли, на думку фахівців-психологів, відсутнє психічне ставлення особи до суспільно-небезпечних наслідків, що настають від вчиненої дії чи бездіяльності. Таким чином, при відношеннях «субординації» вплив інших наук на зміст науки кримінального права має корегуватися з урахуванням змісту теорії науки кримінального права і специфіки її об'єкта.

6. *Особливий характер мають відносини* науки кримінального права з юридичними науками. Ці науки багато в чому формалізовані, мають досить досконалий і розвинений категоріально-понятійний апарат і систему термінології. Більшість із категорій і понять закріплених в законах та підзаконних нормативно-правових актах мають відносно стабільний характер, діють дов-

гостроково і офіційно, і тому, отримали в теорії права назву «*легальних категорій і понять*». У той же час, значна кількість категорій понять і термінів, що розробляється юридичною наукою, виступають у якості її предмета, а також засобів пізнання і, в результаті, отримали назву «*доктринальні категорії та поняття*».

Серед юридичних наук, що мають певні особливості у сфері відносин із наукою кримінального права, слід визнати філософію, соціологію та теорію держави та права як загальнонаукові теоретичні юридичні дисципліни. Вони розробляють теорії, концепції, вчення, категорії, поняття (що є доктринальними), а також юридичну термінологію як «теоретичні підвалини» й інструментальні засоби якими керуються і оперують всі юридичні науки у своїх дослідженнях, в тому числі і кримінальне право. Так категорії «правопорушення», «склад правопорушення», «юридична відповідальність», «правові відносини» та ін. є базовими, в тому числі й для кримінального права. Виходячи з цього, відповідні категорії і поняття кримінального права, що базуються на загальнотеоретичних категоріях і поняттях, знаходяться з останніми у відносинах *субординації* і не можуть в цілому їм суперечити. Порушення цих відносин, безумовно, буде свідчити і про негативні відхилення у науковому дослідженні, і навіть вести до помилкових результатів.

Суттєві особливості мають відношення і зв'язки, що існують між науками конституційного та міжнародного права і наукою кримінального права. Ці особливості обумовлені специфікою співвідношення конституційного («становим хребтом усієї системи права» [11, с. 63]) і міжнародного права як галузей права, що становлять собою нормативно-правову основу («ядро») вказаних наук, з кримінальним правом. Фундаментальним і відправним в цьому відношенні є положення ч.2 ст.8 Конституції України в якій встановлено: «Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції і повинні їй відповідати». Стаття 9 Конституції України наголошує: «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України». Ці конституційні положення закріплені також і в ч.1 ст.3 КК, згідно якої, Кримінальний кодекс України ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права. Отже із викладеного випливає, що між вказаними науками в цілому існують не тільки відносини координації але й субординації, причому, в цих субординаційних відносинах положення наук Конституційного права та Міжнародного права багато в чому є домінуючими (з точки зору їх юридичної сили і системних зв'язків), і тому визначають сутність і зміст тих чи інших положень науки кримінального права.

Найбільш широкий обсяг відносин науки кримінального права складається з науками, до змісту яких входять норми так званих регулятивних галузей права: цивільного, господарського, банківського, екологічного, земельного, трудового права та ін., а також, в окремих випадках, і норми деяких охоронних галузей, наприклад, адміністративного права. Ці відносини характеризуються як відносини координації, суть яких полягає у наступному: по-перше, визна-

ння нормами кримінального права певного суспільно небезпечного діяння злочинним означає що це діяння в той же час не може визнаватися регулятивними нормами правомірним. По-друге, визнання нормами регулятивних галузей певних діянь правомірними, виключає можливість їх визнання злочинними у кримінальному праві. Ця взаємна залежність між галузями права вимагає їх постійної координації, узгодженості, подолання протиріч одне одному.

Вказані відносини координації, що складаються між галузями правових наук, одночасно забезпечують їх як диференціацію, так і інтеграцію. *Диференціація* знаходить вираз у тому що, теорії, вчення, ідеї, концепції, система категорій понять та термінологія, обумовлені предметом кожної із наук надають можливість відрізняти дану науку від інших і ідентифікувати її як самостійну галузь знань. Навпаки, *інтеграційні* процеси проявляються, по-перше в тому, що наука кримінального права залучає до свого змісту знання інших юридичних наукових дисциплін. Найбільш чітко це проявляється у тому, що дана наука включає до системи своїх знань теоретичні положення інших наук, або ж легальні категорії, поняття чи юридичні терміни цих наук. Кримінальне право, так би мовити «асимілює» ці знання, «поглинає» їх, при цьому, надає їм інтерпретацію з урахуванням їх сутті і змісту, але під кутом зору власних завдань, предмета і методу кримінально-правового регулювання. По-друге, інтеграція вказаних наук найбільш повно проявляється у широкому використанні кримінальним правом в бланкетних диспозиціях своїх норм (їх більшість за діючим КК), норм (чи їх окремих елементів: категорій, понять, термінів) що належать до змісту інших регулятивних, а в деяких випадках і охоронних (наприклад, адміністративного) галузей права. Ці норми включаються до змісту норм кримінального права як обов'язкові їх елементи і разом з ними виконують функцію кримінально-правового регулювання. Їх симбіоз утворює «комплексні» норми, що відносяться до класу «логічних» норм [1, с. 42-45], оскільки окремі їх елементи та ознаки закріплюються в декількох статтях кількох нормативно-правових актів. Норми (чи їх елементи) регулятивних галузей права у даному випадку включається до змісту кримінально-правових норм як допоміжні, виконують при цьому субсидіарну і конкретизуючу функції, і надають закону про кримінальну відповідальність належну лаконічність, гнучкість і динамізм [9, с. 47-55].

7. *Нарешті розглянемо міждисциплінарні зв'язки* науки кримінального права в системі наук кримінального циклу. Можна стверджувати, що у відносинах між цими науками прослідковуються як процеси диференціації, так і інтеграції, а відносини між ними носять характер як координації, так і субординації. Диференціація вказаних наук проводиться як за особливостями їх об'єкту, так і з урахуванням специфіки понятійних апаратів цих наук, що притаманні кожній із них і зумовлені відповідним об'єктом. Дане питання достатньо досліджено і тому, у цьому випадку, не дискутується і не потребує додаткових аргументів. Наука кримінального права є самостійною і відносно відокремленою галуззю знань і становить собою самостійну наукову дисципліну. Інтеграційні зв'язки розглядуваного блоку наук мають більш складний характер і полягають перш за все в тому, що вони, як зазначалося, досліджують

загальний і одиничний для них складний об'єкт – «злочинність – проблеми кримінально-правової боротьби із злочинністю», акцентуючи увагу на тих чи інших його сторонах (аспектах). Але найбільш повне і чітке відбиття інтеграційні процеси знаходять в тому, що всі ці наукові дисципліни користуються науковими розробками, що стосуються злочину, покарання, інш., і становлять предмет науки кримінального права. Більш того, всі вони оперують одними і тими ж категоріями, поняттями і відповідною їм юридичною термінологією: такими, наприклад, як «злочин», «склад злочину», «вина», «мотив», «мета злочину покарання», конкретними складами злочинів «крадіжка», «розбій», «зґвалтування», ін. Причому, всі ці науки використовують вказані поняття у якості логіко-юридичного інструментаря для вирішення завдань, що стоять перед кожною із наук і включають їх у свій категоріально-понятійний апарат. Таким чином ці категорії і поняття набувають статус «міждисциплінарних» («міжгалузевих»).

Однак межі вивчення вказаних понять і категорій та встановлення значення отриманих здобутків кожної із цих наук для інших галузей знань зовсім на однакове. Пояснюються це різним співвідношенням цих наук, одні із яких є фундаментальними, що відповідають на питання – «що пізнається?», інші прикладними, й відповідають на питання – «для чого пізнається?». Відомо, що серед наук кримінального циклу, кримінальне право є «фундаментальною». Отже розробка і трактування кримінальним правом «міждисциплінарних» категорій і понять є науковою і нормативно-правою основою для інших наук цього блоку, що мають користуватися ними як наявними і даними. Безумовно тут мають місце відносини «субординації», згідно яких прикладні науки при розробці вказаних категорій і понять повинні виходити із основних і суттєвих положень науки кримінального права. Викладене зовсім не виключає розробку міждисциплінарних проблем, у тому числі категорій і понять, прикладними науками з урахуванням особливостей їх об'єкта і завдань кожної із наук. Але основні і суттєві ознаки категорій і понять міждисциплінарного порядку у цих науках повинні бути похідними від основних і суттєвих ознак, які розробляються і формулюються наукою кримінального права [8, с. 57-60].

З іншого боку – наука і законодавство кримінального права доволі часто застосовують в нормах Особливої частини поняття і відповідні їм терміни, що розробляються кримінальним процесом («арешт», «привод», «вирок», «потерпілий», «свідок» та ін.), теоретичні положення кримінології, поняття криміналістики («вогнепальна зброя», «холодна зброя») і т.п. Подібне використання наукою кримінального права понять і термінів, що відносяться до суміжних наук, не може мати довільного характеру. Вказані поняття розробляються відповідними самостійними науками, вони відображають загальні і суттєві ознаки тих чи іншими явищ (об'єктів). Отже вони асимілюються кримінальним правом, яке повинне користуватися цими поняттями та термінами виходячи із того змісту, який вкладають в них відповідні науки. Вочевидь тут складаються відносини координації за яких поняття і терміни інших суміжних наук кримінального циклу, включаються до змісту науки кримінального права з метою забезпечення повноти наукових досліджень і ефективності криміналь-

но-правового регулювання. Інше рішення протирічило би логічним засадам наукового аналізу, утруднювало би вирішення проблем міждисциплінарних зв'язків науки кримінального права.

Висновки. Багатоплановість зв'язків і відносин науки кримінального прав як системного об'єкта з іншими галузями знань, його міждисциплінарні зв'язки з останніми, є підставою для подальшого дослідження кримінального права з метою усунення окремих суперечностей в його положеннях і вдосконалення кримінального законодавства з урахуванням упорядкованості й узгодженості його окремих структурних елементів і системних взаємозв'язків з іншими галузями знань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Алексеев С.С.* Общая теория права: В 2-х т.: Т.2. – М., 1982. – 359 с.

2. *Афанасьев В.И.* Системность и общество. – М. : Политиздат, 1980. – 368 с.

3. *Блауберг И.В., Юдин Э.Г.* Становление и сущность системного подхода. М. : Наука, 1973., – 270 с.

4. *Керимов Д.А.* Методология права (предмет, функции, проблемы философии права). – М. : «Аванта +», – 2001. – 560 с.

5. *Кудрявцев В.Н.* Общая теория квалификации преступлений / Кудрявцев В.Н. – М. : Юрид. лит., 1972. – 352 с.

6. *Кузнецова Н.Ф.* Преступление, состав преступления, диспозиция уголовно-правовой нормы // Весник МГУ. – 1967. – № 54 – (Серия «Право»).

7. *Новинский И.И.* Понятие связи в марксистской философии, – М. : Госиздат «Высшая школа». 1961. – 200 с.

8. *Панов Н.И.* Понятийные аппараты наук криминального цикла: соотношение и взаимосвязь//Государство и право. – 2001, № 5. – С. 57-60.

9. *Панов М.І., Квасневська Н.Д.* Кваліфікація злочинів при бланкетній диспозиції закону про кримінальну відповідальність // Право України. – 2010. – № 10. – С. 47-55.

10. *Пикуров Н.И.* Место уголовного права в системе российского права; – Энциклопедия уголовного права: Т.1. Понятие уголовнного права: – СПБ. : Изд-во проф. Малинина, 2005. – 698 с.

11. *Садовский В.Н.* Основания общей теории систем. – М. : Наука, – 1974, – 280 с.

12. *Тихий В.П.* Кримінальне право України і конституційне право України // Вісник Конституційного Суду України. – 2005. – № 2 – С. 63-72.

13. *Уемов А.И.* Системный подход и общая теория систем. – М. : Изд-во «Мысль». – 1978. – 272 с.

14. *Филимонов В.Д.* Норма уголовного права. – СПб. : Изд-во Р. Ареланова «Юридический центр Пресс», 2004. - 281 с.

15. *Юдин Э.Г.* Системный поход и принципы деятельности. – М. : Наука, – 1978. – 391 с.

Панов М.І., Анісімов Г.М. Наука кримінального права і проблема її міждисциплінарних зв'язків

У статті з метою забезпечення повноти наукових досліджень і ефективності кримінально-правового регулювання досліджується багатоплановість зв'язків і від-

носин науки кримінального права України як системного об'єкта з іншими галузями знань, її міждисциплінарні зв'язки з іншими галузями права як системними об'єктами.

Ключові слова: *наука кримінального права; об'єкт науки кримінального права; міждисциплінарні зв'язки; системні відносини і зв'язки кримінального права; системний підхід; диференціація, інтеграція знань; відносини координації і субординації у міждисциплінарних наукових зв'язках.*

Панов Н.И., Анисимов Г.Н. Наука уголовного права и проблема ее междисциплинарных связей

В статье с целью обеспечения полноты научных исследований и эффективности уголовно-правового регулирования исследуется многоплановость связей и отношений науки уголовного права Украины как системного объекта с другими отраслями знаний, ее междисциплинарные связи с другими отраслями права как системными объектами.

Ключевые слова: *наука уголовного права; объект науки уголовного права; междисциплинарные связи; системные отношения и связи уголовного права; системный подход; дифференциация, интеграция знаний; отношения координации и субординации в междисциплинарных научных связях.*

Panov M.I., Anisimov G.M. Science of criminal law and the problem of its interdisciplinary connections

In order to ensure the completeness and effectiveness of research of legal regulation in the article explores the diversity of connections and relationships of Criminal Law Science of Ukraine as a system object with other branches of knowledge, its interdisciplinary connections with other branches of law as system objects.

Keywords: *science of criminal law; object science of criminal law; interdisciplinary communication; systemic relations and connections of criminal law; systematic approach; differentiation, integration of knowledge; relations of coordination and subordination in interdisciplinary scientific relations.*

Стаття надійшла до редакції 03.12.2014.

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ НА СУЇЦИДАЛЬНУ ПОВЕДІНКУ НАСЕЛЕННЯ

М.В. Рапаєва
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри суспільних наук
ВНЗ «Національна академія управління»

Постановка проблеми. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, що зазначається відповідно до статті 3 Конституції України [13]. Суїцид як навмисне позбавлення себе життя є свідомим нехтуванням цими цінностями. Самогубство в Україні не переслідується законом. Злочином вважається доведення особи до самогубства, що визначається Кримінальним кодексом України (ст. 120) та пояснюється коментарем до цієї статті [14, 12]. Серед науковців триває дискусія щодо доцільності розгляду самогубства як об'єкта кримінологічних досліджень.

Циклічні економічні кризи як складова динаміки розвитку світової економіки в умовах її глобалізації мають певний вплив на різні аспекти життя суспільства, у тому числі на суїцидальну поведінку населення країн світу. Тенденція зростання кількості самогубств в умовах економічних криз була досліджена ще соціологами кінця XIX – початку XX століття: Е.Дюркгеймом, В.Хелбартом, Л.Даблином та ін. [9, 21].

Відсутність кримінальних обставин за фактом самогубства знімає подальшу необхідність його розслідування, проте аналіз ситуацій, що зумовлюють суїцидальну поведінку, завжди є актуальним. Причини виникнення самогубств в умовах економічної кризи серед мешканців будь-якої країни світу для всіх прошарків населення – це безробіття, банкрутство, неспроможність виконувати кредитні зобов'язання тощо. На жаль, позбавлення себе життя перекладає весь тягар проблем на плечі членів сім'ї самогубців, які отримують всі борги у спадок. Наприклад, згідно з чинним законодавством борги у нашій країні успадковуються. Відповідно до ст.1218, 1281 Цивільного кодексу України зобов'язання з погашення кредиту переходять у повному обсязі у разі прийняття спадщини. У ст. 1282 зазначається, що вимоги кредитора потрібно задовольнити шляхом одноразового платежу, у разі відмови від якого суд за позовом кредитора накладає стягнення на майно, отримане спадкоємцями [24].

© М.В. Рапаєва, 2015

Тому пошук шляхів зменшення кількості самогубств у країнах світу за умов глобальної економічної кризи є надзвичайно актуальною проблемою сьогодення. Це зумовить подальшу розробку способів і напрямів реалізації протидії такому деструктивному суспільному явищу, як суїцид.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Суїциди і дії, пов'язані з ними, вивчає наука суїцидологія, представлена роботами російських вчених: Г. Старшенбаума, І. Шелехової, Т. Каштанової, А. Корнетова та інших.

Міждисциплінарний характер досліджуваної нами проблеми вимагає її вивчення не тільки психіатрами і психологами, філософами, соціологами, а й економістами. Важливе місце займають роботи юристів, оскільки за умов розслідування випадків самогубств працівники органів внутрішніх справ відмежовують їх від загальних тенденцій соціальних явищ. Окремим аспектам вивчення самогубств та пошукам шляхів їх попередження присвячують свої роботи українські юристи: Ю.Александров, В.Глушков, В.Войцех, С.Жабокрицький, М.Мелентьєв, Г.Пілягіна, В.Сулицький, А.Тіщенко, А.Чупріков, В.Шаповалов, С.Яковенко, Н.Ярмиш та ін. Однак суперечливий характер поглядів авторів часто не сприяє розробці шляхів попередження самогубств, зокрема зумовлених економічними чинниками.

Аналізу економічної теорії генезису самогубств присвячують деякі аспекти своїх досліджень О.Іванова, А.Сабгайда, В.Семенов, О.Антонова та ін. [10]. Причини зростання кількості самогубств серед різних прошарків населення в періоди економічних криз аналізують Е.Гроллман, О.Данило, М.Скалецький та ін. [7,8]. Значну кількість статистичної інформації, що підтверджує вплив глобальної економічної кризи на самогубства, висвітлює В.Безшейко та ін. [2]. Проблемам впливу кредитування на зростання кількості суїцидів у Росії присвячують свої дослідження В.Катасонов, А.Тарасов [11, 20], в Україні – О.Тарановський, М.Ткачук [3, 22] та ін. Проте автори переважною мірою торкаються тільки деяких аспектів впливу економічних чинників на суїцидальну поведінку населення, тоді як системний статистичний аналіз впливу глобальної економічної кризи на суїцидальну поведінку різних верств населення країн світу не здійснюється повною мірою. Майже відсутніми є наукові розробки заходів протидії зростанню кількості самогубств в умовах глобальної економічної кризи. Сучасний глобальний простір характеризується швидкими темпами економічних змін, появою нових чинників і тенденцій, що впливають на суїцидальну поведінку жителів різних країн. Це зумовлює необхідність вивчення особливостей впливу глобальної економічної кризи на суїцидальну поведінку населення.

Метою статті є аналіз динаміки кількості самогубств у країнах світу, зумовлених глобальною економічною кризою, виявлення особливостей її впливу на суїцидальну поведінку населення різних країн світу, а також пошук заходів щодо попередження суїцидів.

Основні результати дослідження. Тенденції впливу економічної кризи на зростання кількості самогубств серед населення були досліджені ще наприкінці XIX – початку XX століття Е.Дюркгеймом, В.Хелбартом, Л.Даблином, Б.Бунзелем, М.Хальбваксом та ін. науковцями [21].

Вплив фінансових потрясінь у світовому масштабі на динаміку самогубств почали аналізувати наприкінці XX століття. Науковці відзначили зростання кількості суїцидів у Японії, Південній Кореї, Гонконзі під час економічної кризи 1997 року, кризи 1998 року в Росії. Було встановлено, що найбільший відсоток самогубців – це чоловіки віком від 15 до 45 років, тобто найбільш працездатна частина населення. Проте суїцидальні тенденції більшою мірою розглядались в окремих країнах або регіонах, тоді як їх загальносвітова динаміка повною мірою не аналізувалась.

Ґрунтовно досліджувати зазначену проблему в світовому масштабі стали вже у рамках глобальної економічної кризи, що розпочалась 2007 р. Команда науковців Гонконгського університету на чолі з Д.Стаклером з Оксфордського університету проаналізувала статистичні дані 53 країн (27 європейських, 18 країн Північної і Латинської Америки, 8 країн Азії), надані Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ). Наприклад, Україна таких даних ВООЗ не надала, тому опинилась за межами цього дослідження. Основним індикатором збільшення кількості суїцидів став сплеск безробіття у країнах. Загальний процент самогубств серед жінок не збільшився, він торкнувся тільки чоловіків, серед професій яких до групи ризику потрапили банкіри і брокери. Було встановлено, що найбільша кількість самогубств у світі припадає на країни Європи, де кількість суїцидів у 2008 році зросла на 16,6% (найвищий відсоток у Греції), тоді як в інших державах ці показники коливались у межах 3-5%. Високий відсоток спостерігався у Великій Британії, де кількість суїцидів зросла на 10% [23].

Шалене зростання кількості суїцидів у США (на 25%) припало на початок кризи – 2007 р. [21].

Серед країн Європи найнижчий сплеск самогубств був зафіксований в Австрії, яка найменше постраждала від економічної кризи [23], а також у Фінляндії та Швеції [16].

Високорозвинені країни страждають від самогубств найбільше, якщо порівняти їх відсоток із країнами «третього світу» або мусульманськими державами. Проте падіння обсягів експорту в країнах з високим рівнем доходів вплинуло на весь світ. Якщо додати існуючі на той час проблеми найбідніших країн світу: постійне зростання цін на продукти харчування і пальне, додати до них наслідки фінансової кризи, отримуємо в цих країнах так звану «подвійну кризу», яка в багато разів помножила негативні наслідки, призвівши до катастрофічного майнового розшарування. Дослідження Азіатської кризи показали, що глобальна фінансова криза призвела до сплеску психологічних проблем серед жінок. Наприклад, у Таїланді в період кризи 2008 року кількість суїцидів серед жінок зросла на 8,6%, тоді як серед чоловіків спостерігалось падіння показників на 0,9% [4]. Цей приклад є винятком у порівнянні з дослідженнями Д.Стаклера, який встановив тенденцію зростання суїцидів у світі внаслідок кризи тільки серед чоловіків.

Глобальна економіка у 2008 – 2009 рр. пережила найглибшу економічну кризу з часів Великої депресії 1930-х рр. Практично в усіх високорозвинених державах було зафіксоване економічне падіння, а більша частина з них так і не

повернулась на докризові показники. У 2010 – 2011 рр. ситуація в Європі загострилась ще сильніше, коли надзвичайно великі суми заборгованості країн на півдні ЄС призвели до загальноєвропейської боргової кризи. Глобальна економічна криза наклала свій відбиток майже на всі країни світу. Проблеми банківського сектору, падіння акцій на біржах, банкрутство, зростання безробіття – неповний перелік, що вплинув на психологічний стан населення, появу депресій і зростання кількості самогубств. У 2011 р., досліджуючи медичні заклади, БІ-БІ-СІ було виявлено, що під час економічної кризи лікарі виписують на 40% більше рецептів на антидепресанти, ніж у попередні роки [23]. Найменші прояви депресивного стану були зафіксовані у країнах з активними програмами працевлаштування населення. Це можна побачити на прикладі Швеції, Фінляндії та Австрії: країнах, яких суїцидальні сплески глобальної економічної кризи майже не торкнулись. Саме в цих державах найбільш активно почали діяти соціальні програми і заходи для постраждалих від її наслідків. Так, заподіяти зростанню кількості самогубств можуть тільки фінансові вливання у соціальну сферу. Зокрема програми, спрямовані на надання і збереження робочих місць, що є набагато ефективнішими, ніж виплати з безробіття.

Серед суїцидів, зумовлених глобальною економічною кризою, окрему нішу займають кредитні самогубства. У липні 2011 р. спеціалісти Гарвардського Університету представили результати своїх досліджень з кредитних самогубств у масштабах усього світу. Лідерами таких суїцидів виступають Сполучені Штати Америки, Китайська Народна Республіка, Німеччина, Греція, Іспанія, Аргентина, Мексика, Російська Федерація. Так, за період 2008–2010 рр. внаслідок проблем заборгованостей банкам закінчили своє життя самогубством 38 тисяч осіб. Це більше, ніж кількість жертв від терористичних актів у світовому масштабі за цей період часу. Міжнародна спільнота на боротьбу з тероризмом виділяє мільярди доларів, тоді як проблема кредитних суїцидів майже не розглядається [11].

Російська Федерація – країна, де спостерігається найвищий рівень зростання цін на продукти харчування (від 7 до 11% на рік), починаючи з 2008 р. [4]. У Росії зростає не тільки обсяг отримання кредитів, а й рівень заборгованості. Часто попередній кредит сплачується зарахунок іншого, який отримується. Виникає так звана піраміда, що рано чи пізно може зруйнуватися [20]. Кредитні самогубства стали новим явищем російського життя, що здійснюється багато разів на тиждень, а у засобах масової інформації суїциди лишаються майже непомітними, та за кожною історією – людські трагедії родичів, які лишились на самоті з кредиторами і конфіскацією власності. Статистика кредитних самогубств у Росії не ведеться, вважаючись делікатним питанням, проте у 2011, 2012 роках кількість людей, які пішли з життя внаслідок суїцидів, перевищує кількість загиблих від рук убивць (більше 30 тисяч на рік згідно з джерелами офіційної статистики, тоді як експерти радять помножити цю цифру в 3–4 рази). Глобальна економічна криза зумовила масові суїциди на кредитній основі в Росії. Лікарі передбачали хвилю алкогольних психозів, проте реалії виявились набагато суворішими [11].

Не менш серйозною є ситуація в Україні, де з 2003 р. Національний банк України дозволив комерційним банкам видавати громадянам валютні кредити. Хоча на думку деяких юристів це було порушенням законодавчих норм, оскільки кредити передбачались лише у національній валюті. Внаслідок фінансової кризи гривня різко знецінилась у порівнянні з доларом та євро, і позичальники стали неспроможними сплачувати кредити. Неможливість виплати кредиту – проблема не тільки фінансова, юридична, а й соціальна, яка доводить до самогубства, але не рятує родичів від сплати боргу. Основна частка проблемних кредитів (30–45%) – це позики 2007 – 2008 рр. Криза і курсова різниця – основні причини теперішніх тяжб позичальників, зазначає юрист, експерт з кредитних проблем Олександр Хейніс [15]. Станом на 1 січня 2011 р. загальна сума проблемних кредитів у країні збільшилась на 4,4 мільярда гривень, обсяг проблемних кредитів постійно зростає. Кожен третій українець не в змозі сплатити кредит за 11 місяців минулого року, шалено зростає кількість арештів нерухомого майна. За 11 місяців 2010 р. у порівнянні до аналогічного періоду 2008 року кількість арештів збільшилась на 40% [3]. У розпачі перебуває величезна кількість українських родин, які брали кредити для купівлі квартир. Більшості українців на сплату іпотечних кредитів не вистачає грошей. На січень 2009 р. сумарний прибуток українських банків становив 2 мільярди 500 мільйонів гривень. Це у два рази більше за показник минулого року. Більшість банків звертається до колекторських компаній, які спеціалізуються на примусових заходах впливу на позичальників щодо повернення боргів. Проте такі заходи часто мають невідворотні наслідки. Наприклад, за даними МВС України протягом березня – квітня 2014 р., кількість самогубств, пов'язаних із фінансовими проблемами, зросла на 50%. Банківські кредити і методи їх вибивання зіграли в цій статистиці не останню роль. Результат – порушення трьох тисяч кримінальних справ проти банківських співробітників та колекторських організацій [22].

За кількістю самогубств на одну тисячу жителів (21,2 випадки) Україна займає дванадцяте місце в світі. Проте це показники, що фіксують кількість самогубств до початку світової кризи. З 2009 р. кількість самогубств збільшилась у три рази. З'явився новий жахливий вид суїциду, коли люди стали йти з життя цілими родинами, щоб не лишатись на самоті з борговими зобов'язаннями [3]. Передвиборча програма В.Януковича містила раціональну пропозицію вирішення питань валютних кредитів, проте так і не була реалізованою. Вона полягала у розподілі валютних ризиків у рівних частинах між банком, позичальником та державою. Так, якщо долар був 5 грн., а потім 8 грн., то відповідно 33% – банк, 33% – держава, 33% – позичальник [3]. Теперішнє галопуюче зростання курсу долара в ситуації з валютними кредитами позичальників взагалі претендує на проблему національної трагедії.

Втрата працездатного населення внаслідок суїцидів знижує рівень доходів країн. Наприклад, Японією було підраховано, що у 2009 р. унаслідок глобальної економічної кризи покінчили з життям 26 500 її мешканців працездатного віку від 15 років, які за умов своєї подальшої трудової діяльності до пенсійного віку могли би заробити від 20 до 32 млрд. доларів [26].

Висновки. Науковцями було доведено негативний вплив глобальної економічної кризи на динаміку суїцидальної поведінки населення країн світу. Більш за все постраждали країни Європи (за винятком Австрії, Фінляндії, Швеції), Японії та США. Економічні кризи як невід'ємна складова розвитку ринкової економіки призводять до втрати робочих місць, неможливості сплачувати кредити тощо і несуть за собою хвилі суїцидів. Оскільки економічним чинникам в країнах «першого світу» надається пріоритет, релігійні відходять на другорядний план, а саме вони завжди стримують самогубства.

Найменша статистика суїцидів властива країнам з активними програмами працевлаштування населення, спрямованими на надання і збереження робочих місць, аніж на виплати з безробіття. Заподіяти зростанню кількості самогубств можуть тільки фінансові вливання у соціальну сферу.

Особливо актуальним є своєчасне попередження суїцидів. За умов економічної кризи на перший план виходять кредитні самогубства, тому експерти радять не користуватись банківськими кредитами. Проте якщо ситуація з позикою вже відбулась, потрібно реагувати на початковому етапі, звертаючись за юридичною допомогою (тобто коли позичальник бачить, що не справляється з виплатою кредиту). За таких умов можна вести переговори з банками і досягати певних поступок за кредитом, реструктуризації (сплати боргу протягом тривалого часу), кредитних канікул. За допомогою кваліфікованої юридичної допомоги можна списати значну частини боргу та захистити своє майно, не перекладаючи потім на плечі рідних і близьких тягар проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Банківський кредит у спадок. Що робити далі? Консультує адвокат по кримінальному праву Олару Даніель Васильович. 02.05.2014. Режим доступу: http://dutka.com.ua/publication/bankivskyi_kredyt_u_spado

2. *Безшейко В.Г.* Влияние глобального экономического кризиса на самоубийства. 10.01.2013. Режим доступу: http://www.umj.com.ua/article/66044/vliyanie-globalnogo-ekonomicheskogo-krizisa-na-samoubijstva

3. Виступ з питань проблемних кредитів на презентації РПВРУ Олега Тарановського 5 лютого 2011 року. Режим доступу: http://antibank.at.ua/news/vistup_z_pitan_problemnikh_kreditiv_na_prezentaciji_rpvru_olega_tarnavskogo/2011-02-05-2

4. Влияние глобального экономического кризиса на женщин, девочек и гендерное равенство. Перевод брошюры Impact of the global economic crisis on women, girls and gender equality, UNAIDS, 2012. А.Переверзева. Режим доступу: http://krona.org.ua/vliyanie-globalnogo-ekonomicheskogo-krizisa.html

5. В Украине в связи с кризисом растет количество самоубийств. Режим доступу: http://korrespondent.net/ukraine/events/661649-minsemi-v-ukraine-v-svyazi-s-krizisom-rastet-kolichestvo-samoubijstv

6. *Волконская З.* Суицид: точка невозврата. Режим доступу: https://xxivek.net/article/10118

7. *Гроллман Э.* Суицид – превенция, интервенция, поственция. – Режим доступу: http://www.pobedish.ru/main/prevent?id=98

8. *Данило О., Скалецький М.* Причини та мотиви суїцидальної поведінки в умовах економічної кризи. – Львів, Національний університет «Львівська політехніка», 2010. – 87 с.

9. *Дюркгейм Э.* Самоубийство: Социологический этюд / [пер, с фр. под ред. В.А. Базарова]. – М. : Мысль, 1994.— 399 с. Режим доступу: http://socioline.ru/book/emil-dyurkgeim-samoubiistvo-sotsiologicheskii-etyud

10. *Иванова Е.А., Сабгайда Т.П., Семенова В.Г., Антонова О.И.* и др. Смертность российских подростков от самоубийств – М. : ЮНИСЕФ, 2011. – 118 с.

11. *Катасонов В.* Банки-убийцы и кредитные самоубийства. 16.08.2012. Режим доступу: http://ruskline.ru/analitika/2012/08/16/bankiubijcy_i_kreditnye_samoubijstva/

12. Коментар до статті 120. Доведення до самогубства. – Режим доступу: http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/024/118.php

13. Конституція України. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/content/constitution.html

14. Кримінальний кодекс України. Стаття 120. Доведення до самогубства. – Режим доступу: http://kodeksy.com.ua/kriminal_nij_kodeks_ukraini/statja-120.htm

15. Кредитні борги до самогубства доведуть. 25.11.2012. Режим доступу: http://vn.20minut.ua/lyudi/kreditni-borgi-do-samogubstva-dovedut-10252890.html

16. Мировой экономический кризис спровоцировал более 10 тысяч самоубийств. 12.06.2014. Режим доступу: http://rus.delfi.lv/news/daily/abroad/mirovoj-ekonomicheskij-krizis-sprovociroval-bolee-10-tysyachsamoubijstv.d?id=44610520#ixzz3LKa4Rmt3

17. *Пасынков А.С.* Феномен ростовщичества. Современная мировая глобальная ростовщическая система. Кредитные союзы Украины и крах корпорации «Энрон». Будущее бомбы виртуального долга. – 2005. Режим доступу: http://www.usurydata.narod.ru/Glob.htm

18. Смертоносный кризис. Ученые проследили влияние последствий экономического кризиса 2008 года на количество самоубийств во всем мире. 29 сентября 2014. Режим доступу: http://www.gazeta.ru/health/2013/09/17_a_5656817.shtml

19. Статистика самоубийств 2013 г. Причины самоубийств: финансовое положение и средний возраст. Влияние экономического кризиса на статистику самоубийств. 25.03.2013. Режим доступу: http: //matyash.info/statistika-samoubijstv-2013-prognoz-finansovoe-polozhenie-srednij-vozrast.htm

20. *Тарасов А.* Кредитное рабство. Первая кровь. 14.02.2014. Режим доступу: http://www.novayagazeta.ru/economy/62258.html

21. Теории причин самоубийств. Режим доступу: www.troitsk.org/sites/.../TeoriiPrichinSamoubistv.doc

22. *Ткачук М.* Іпотечний Сталінград. // Україна молода, № 182. 05.12.2014. Режим доступу: http://umoloda.kiev.ua/regions/0/188/0/47814/

23. Финансовый кризис вызвал рост самоубийств в Европе. Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/russian/society/2011/07/110708_suicide_europe_rise.shtml

24. Цивільний кодекс України. Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV (Редакція станом на 27.09.2014). Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15

25. Экономический кризис 2008 года добавил 5 тысяч «лишних» самоубийств. Режим доступу: http://ria.ru/science/20130918/963890266.html

26. Япония подсчитала экономические потери от самоубивств. Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/russian/life/2010/09/100908_japan_suicide_economy.shtml

Рапаєва М.В. Особливості впливу глобальної економічної кризи на суїцидальну поведінку населення

У статті автором здійснено розгляд питань, пов'язаних з поняттям «суїцид», а також проаналізовано причини виникнення самогубств і тенденції їх динаміки в умовах глобальної економічної кризи.

Ключові слова: *суїцид, соціальне явище, глобальна економічна криза, кредитне самогубство.*

Рапаева М.В. Особенности влияния глобального экономического кризиса на суицидальное поведение населения

В статье автором осуществлено рассмотрение вопросов, связанных с понятием «суицид», а также проанализированы причины возникновения самоубийств и тенденции их динамики в условиях глобального экономического кризиса.

Ключевые слова: *суицид, социальное явление, глобальный экономический кризис, кредитное самоубийство.*

Rapaieva M.V. Features of influence of global economic crisis are on suicide of population

In the article an author is carry out consideration of the questions related to the concept "suicide" and reasons of origin of suicides and tendency of their dynamics are analysed in the conditions of global economic crisis.

Keywords: *suicide, social phenomenon, global economic crisis, credit suicide.*

Стаття надійшла до редакції 08.12.2014.

ЩИРО ВІТАЄМО ЮВІЛЯРА ХАРЬ ІННУ ОЛЕКСІЇВНУ!

Виповнилося 50 років від Дня народження відомого за межами України і на теренах нашої держави фахівця у галузі кримінального права, кримінології та цивільного права, заступника головного редактора журналу «Юридична наука», заступника завідувача кафедри цивільного та господарського права ВНЗ «Національна академія управління», кандидата юридичних наук, доцента Харь Інни Олексіївни.

І.О. Харь народилася 10 січня 1965 р. у м. Стаханові Луганської області. У 1993 р. закінчила з відзнакою Санкт-Петербурзький гуманітарний університет профспілок, факультет мистецтв, за спеціальністю: організатор народної творчості. З 1993 по 1994 рр. працювала вчителем етики та естетики у спеціалізованій середній школі м. Стаханова, а з 1994 по 1995 рр. працювала в органах внутрішніх справ на посаді інспектора у справі неповнолітніх Стаханівського міського відділу міліції ГУ МВС України в Луганській області. З 1995 по 1998 рр. навчалася в Національній академії внутрішніх справ України, яку закінчила з відзнакою. З 1998 по 2000 рр. працювала оперуповноваженим Київського міського управління по боротьбі з організованою злочинністю.

З травня 2000 року обіймала посади викладача, старшого викладача кафедри цивільного, господарського та кримінального права ВНЗ «Національна академія управління».

З 1 жовтня 2009 р. і до сьогодні працює заступником завідуючого кафедри цивільного та господарського права ВНЗ «Національна академія управління».

У 2010 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему «Кримінально-правова охорона атмосферного повітря» (спеціальність 12.00.08. – кримінальне право та кримінологія; кримінальне-виконавче право). У 2013 році Харь І.О. присвоєне вчене звання доцента.

Напрям наукової діяльності – кримінальне право, цивільне право, міжнародний комерційний арбітраж, адміністративне судочинство. Опубліковано понад 100 наукових праць, серед яких сім навчальних посібників з грифом Міністерства освіти і науки України, п'ять монографій.

Основні наукові праці за темами наукових досліджень: «Кримінальне право України. Загальна частина: [навчальний посібник]»; «Кримінальне право України. Особлива частина: [навчальний посібник]»; «Цивільне право України. Загальна частина: [навчальний посібник]»; «Міжнародний комерційний арбітраж: [навчальний посібник]. – Т. 1»; «Міжнародний комерційний арбітраж: [навчальний посібник]. – Т. 2»; «Цивільне право України: в запитаннях і відповідях: [навчальний посібник]»; «Право інтелектуальної власності: [навчальний посібник]»; «Кримінально-правова охорона атмосферного повітря: [монографія]»; «Атмосферне повітря: відповідальність, досудове слідство та судовий розгляд: [монографія]»; «Правова система України в епоху глобалізаційного поступу: [монографія]»; «Адаптація кримінального законодавства і права до законодавства і права Європейського Союзу: [монографія]», «Протидія злочинності та адаптація кримінального законодавства і права до законодавства і права Європейського Союзу: [монографія]»; «Коментар до Кодексу адміністративного судочинства у двох томах», «Коментар до кримінального процесуального кодексу України» та ін.

І.О. Харь – талановита вчена, є надзвичайно відповідальною, щирою, доброзичливою людиною, яка намагається допомогти кожному, хто до неї звертається. Своїми досвідом і знаннями вона щиро ділиться зі своїми колегами, учнями, тому вона завжди оточена великою пошаною і любов'ю в колективі та серед широкого юридичного загалу. Як особистість її вирізняють людяність, талановитість, професіоналізм, принциповість і виваженість.

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада та редакційна колегія журналу щиро вітають Інну Олексіївну Харь з її славним ювілеєм, бажають міцного здоров'я і довголіття, безмежного людського щастя, невичерпної енергії, оптимізму, віри в майбутнє, добробуту, благополуччя, плідної творчої праці та нових звершень!

Колектив ВНЗ
«Національна академія управління»

Редакційна рада та
редакційна колегія
журналу «Юридична наука»

ЮРИДИЧНА НАУКА
JURIDICAL SCIENCE
НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

ЗАПРОШУЄМО ДО СПІВРОБІТНИЦТВА

Вищий навчальний заклад «Національна академія управління» видає з 2010 року періодичний науковий юридичний журнал «Юридична наука». Журнал внесено в оновлений перелік фахових видань з юридичних наук постановою Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України № 153 від 14.02.2014 р. , крім того журнал 20 квітня 2011 року зареєстровано в Міжнародному центрі періодичних видань (ISSN International Centre м. Париж); журнал зареєстровано та проіндексовано у таких міжнародних наукометричних каталогах та базах даних: Index Copernicus – з 1 січня 2014 року.

З моменту свого заснування журнал став сполучною ланкою між науковцями і практиками, які працюють у науково-дослідних закладах, вищій школі, юриспруденції, державних установах України і зарубіжжя, між усіма тими, хто переймається проблемами розвитку юридичної науки, європейськими інтеграційними прагненнями.

Активна участь у наукових публікаціях на шпальтах журналу сприяє розвитку фундаментальних та прикладних досліджень з усіх напрямків юридичних наук, посиленню впливу права на вирішення правових, політичних, соціальних, екологічних, організаційних та інших проблем розвитку суспільства, держави, входженню України в європейський і світовий простір.

Журнал є дуже цікавим для науковців, докторантів, аспірантів, здобувачів, студентів, національного господарства, працівників правоохоронних органів, суддів, державних службовців та всіх тих, хто цікавиться правом.

РУБРИКИ ЖУРНАЛУ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

- Загальні проблеми розвитку юридичної науки
- Методологія сучасної юридичної науки
- Питання теорії прав людини та правової держави
- Теорія та історія держави і права
- Філософія та соціологія права
- Міжнародне право. Право Європейського Союзу та порівняльне правознавство
- Адміністративне, фінансове, податкове право та адміністративне судочинство
- Цивільне, сімейне, міжнародне приватне право та цивільне процесуальне право
- Національна безпека та військове право
- Кримінальне право, кримінологія, кримінально-виконавче право; кримінальне процесуальне право та криміналістика
- Судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність
- Господарське та господарське процесуальне право
- Земельне, аграрне та екологічне право
- Трудове право та право соціального захисту

Періодичність видання — 12 раз на рік. Журнал видається українською, російською, англійською мовами, анотації — українською, російською й англійською мовами. Матеріали, що надходять для публікації в журналі, проходять рецензування членами редакційної колегії, розглядаються та рекомендуються Вченою радою ВНЗ «Національна академія управління».

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:
Україна, 03151, Київ, вул. Вінницька, 10, к. 317, e-mail: Law@nam.kiev.ua

ДО УВАГИ АВТОРІВ ЖУРНАЛУ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

Статті, що надсилаються до редакції журналу «Юридична наука», відповідно до постанови президії Вищої атестаційної комісії України 7D05/1 від 15 січня 2003 р. «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України», ***повинні містити такі елементи:***

• наукова стаття повинна бути актуальною, з виразно окресленою проблематикою, містити наукові положення, розроблені особисто автором, висновки про наукове та практичне значення наукової розробки.

• Стаття має включати наступні необхідні елементи:

— постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями;

— аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми, що розглядається;

— визначення окремих питань, що не вирішені в обраній для дослідження проблемі;

— формулювання цілей статті;

— виклад основних обґрунтованих результатів дослідження;

— висновки з даного дослідження;

— внутрішню структуризацію — розділи з назвами або виділені частини.

• Посилання на ту чи іншу роботу у тексті повинні позначатися в дужках за порядковим номером цієї роботи в списку використаних джерел з вказівкою на відповідну сторінку ([3, с. 12]).

• Список використаних джерел у кінці статті складається відповідно до вимог державного стандарту України ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання».

• Після списку використаних джерел подаються анотації та ключові слова трьома мовами (українська, російська, англійська).

• Анотації мають містити також прізвище та ім'я автора, назву статті відповідними мовами.

• Загальний обсяг публікації (назва статті, відомості про автора, текст статті, використані матеріали, анотація, ключові слова) не повинен перевищувати 20–30 тис. знаків, як виняток, не більше 40 тис. знаків.

До наукової статті необхідно додавати:

— електронний варіант статті у форматі Word;

— інформаційну довідку про автора українською та англійською мовами:

— прізвище, ім'я, по батькові (повністю), науковий ступінь, вчене звання, місце роботи і посада, поштова адреса, контактний телефон;

— анотація англійською мовою на 1,5 сторінки;

— заява з підписами автора (ів) про те, що надіслана стаття не друкувалася і не подана до будь-яких інших видань;

— фото автора (ів) у форматі jpg, tif;

— якісні ілюстративні матеріали з назвою та нумерацією, придатні для сканування;

— витяг з протоколу засідання кафедри про рекомендацію статті до друку, засвідчений належним чином (до статей кандидатів наук, аспірантів, ад'юнктів і здобувачів наукового ступеня).

• Стаття, подана до редакції без дотримання зазначених вимог, опублікуванню не підлягає.

Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей.

За достовірність поданої інформації відповідальність несе автор.

Гонорар за публікацію не сплачується.

Передрук опублікованих матеріалів журналу здійснюється тільки з дозволу автора і редакції.

Надані матеріали не повертаються.

ВНИМАНИЮ АВТОРОВ ЖУРНАЛА «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА»

Статьи, присылаемые в редакцию журнала «Юридическая наука», согласно постановлению президиума ВАК Украины № 7D05/1 от 15 января 2003 г. «О повышении требований к профессиональным изданиям, внесенным в перечень ВАК Украины», ***должны соответствовать следующим требованиям:***

• научная статья должна быть актуальной, с отчетливо очерченной проблематикой, содержать научные положения, разработанные лично автором, научно-обоснованные выводы и предложения по практическому применению научного исследования.

• Статья должна включать такие необходимые элементы:

— постановка проблемы и ее связь с важными научными и практическими заданиями;

— анализ последних исследований и публикаций по рассматриваемой проблеме;

— определение отдельных вопросов, не решенных в выбранной для исследования проблеме;

— формулирование целей статьи;

— изложение основных обоснованных результатов исследования;

— выводы из данного исследования;

— внутреннюю структуризацию (разделы с названиями или выделенные части).

• Ссылки на ту или иную работу в тексте должны обозначаться в скобках согласно порядковому номеру цитируемой работы в библиографии с указанием на соответствующую страницу ([3, с. 12]).

• Список литературы в конце статьи должен быть составлен в соответствии с требованиями межгосударственного стандарта ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления».

• После списка литературы подаются аннотации и ключевые слова на трех языках (украинский, русский, английский). Аннотации должны содержать также фамилию и имя автора, название статьи соответствующими языками.

• Общий объем публикации (название статьи, сведения об авторе, текст статьи, использованые материалы, аннотации, ключевые слова) не должен превышать 20–30 тыс. знаков, в порядке исключения, не более 40 тыс. знаков.

• К научной статье необходимо представить:

— электронный вариант статьи в формате Word;

— информационная справку об авторе на украинском и английском языках;

— фамилия, имя, отчество (полностью), научная степень, ученое звание, место работы и должность, почтовый адрес, контактный телефон;

— аннотация на английском языке на 1,5 страницы;

— заявление с подписями автора (ов) о том, что присланная статья не публиковалась и не подана в любые другие издания;

— фото автора (ов) в формате jpg, tif;

— качественные иллюстративные материалы с названием и нумерацией, пригодные для сканирования;

— выписку из протокола заседания кафедры о рекомендации статьи к печати, заверенную надлежащим образом (для статей кандидатов наук, аспирантов, адъюнктов и соискателей ученой степени).

• Статья, представленная в редакцию без соблюдения указанных требований, опубликована не будет.

Редакция оставляет за собой право на рецензирование, редактирование, сокращение и отклонение статей.

За достоверность представленной информации ответственность несет автор.

Гонорар за публикацию не оплачивается.

Перепечатка публикуемых материалов журнала осуществляется только с разрешения автора и редакции.

Предоставленные материалы не возвращаются.

INSTRUCTIONS TO AUTHORS OF THE «JURIDICAL SCIENCE» JOURNAL

The articles to be published in the «Juridical Science» journal, according to the decision of the Supreme Certification Commission of Ukraine № 7D05/1 of January, 15, 2003 «On the increase of requirements to professional publications, registered with VAK of Ukraine», ***have to include the structural elements below:***

• a research article has to be relevant, with the key issues clearly outlined, contain scientific provisions designed personally by the author, draw the findings of scientific and practical value of the scientific research;

• the article must include the following required elements:

— determination of the problem in its relation to the key scientific and practical tasks;

— critical review of the latest research and publications on the topic considered;

— a layout of the unresolved target issues on the given problem;

— setting up the key objectives of the article;

— reasonable presentation of the basic research results;

— conclusions and findings of the given research;

— the internal structuring – titled sections or parts underlined.

• References to the sources within the text should be marked with square brackets by the sequence number of the given paper in the list of sources indicating the appropriate page, e.g. [3, p. 12].

• A bibliography list at the bottom of the article must meet the requirements of the State Standard of Ukraine GOST 7.1:2006 «System of standards on information, librarianship and publishing. Bibliographic record. Bibliographic description. General requirements and arrangement rules».

• The bibliography list must be followed by the summary and the key words in three languages (Ukrainian, Russian, English);

• The summary should also include author's full name, title of the article in three languages respectively;

• Total size of the publication (article title, information about the author, text of the article, bibliography, summary, key words) should not exceed 20–30 thousand printing characters, no more than 40 thousand characters as an exception.

• **The submitted article should be accompanied by:**

— an electronic version of the article in a MS Word format;

— information about the author in Ukrainian and English:

— full name (family name, name and the patronymic), academic and scientific degrees, title of your position and the full name of the institution/organization you represent, contact (postal) address, telephone numbers;

— a statement signed by the author (s) confirming that the article has not been printed or submitted to any other publications;

— a recent photo of the author (s) in the jpg or tif format;

— high quality illustrative materials titled and numbered, suitable for scanning;

— an extract from the minutes of the chair approving the article for publication, properly certified (for articles submitted by postgraduates and degree seeking associates).

• The articles which do not meet the above requirements, will not be published.

The Editorial Board reserves the right to review, edit, make reductions and reject the articles.

The reliability of the information is the responsibility of the author.

Fees for publication are not paid.

Reproduction of materials published in the journal will require the permission of the author and publisher.

The materials submitted are not to be returned.